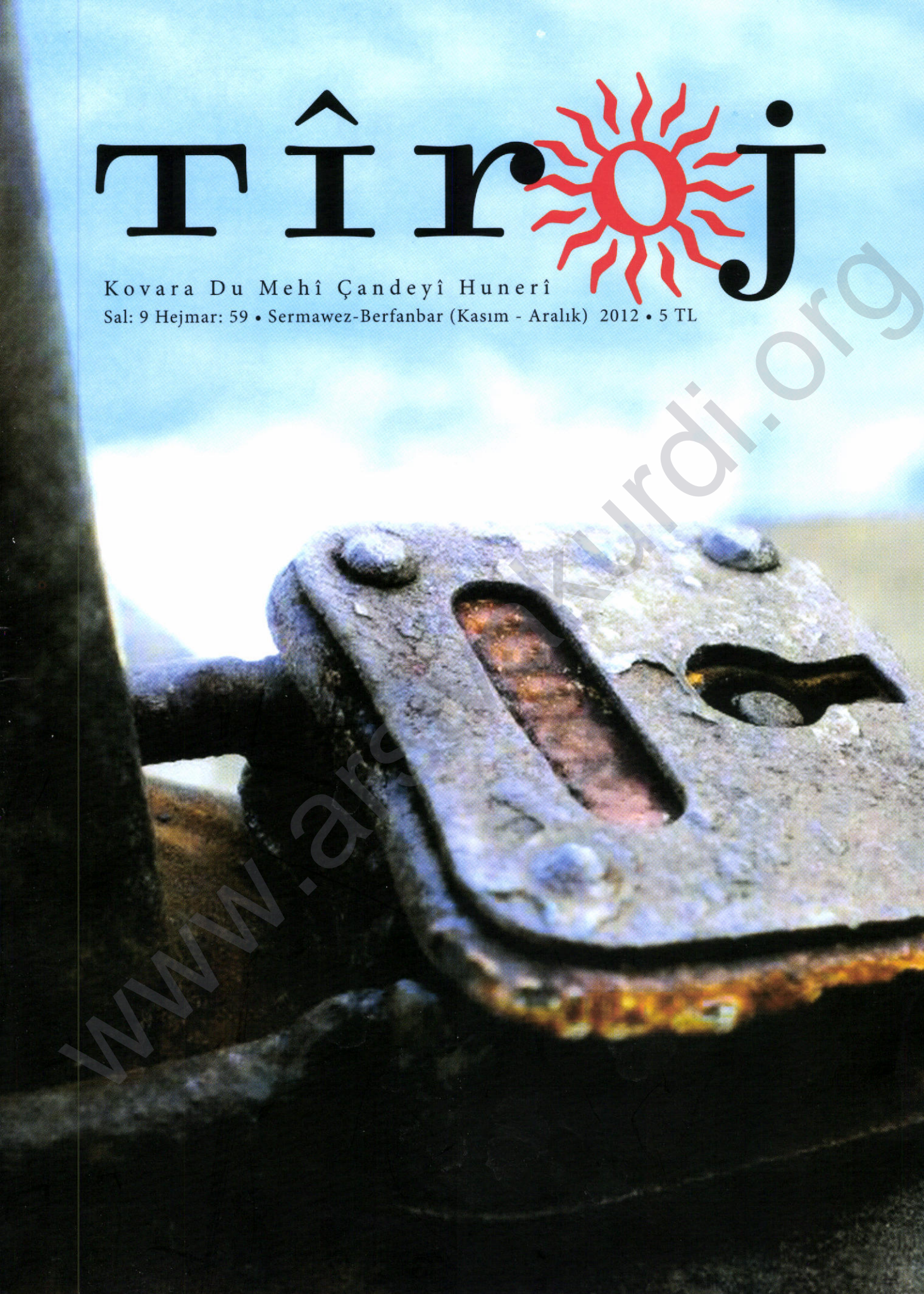

T î r o j

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî

Sal: 9 Hejmar: 59 • Sermawez-Berfanbar (Kasım - Aralık) 2012 • 5 TL

İnsanlık tarihinin en eski tartışması

EVİRİM Mİ? YARATILIŞÇILIK MI

Eugenie C. Scott

Çeviren: Levent Can Yılmaz

Bilim

EVRENSEL BASIM YAYIN

www.evrenselbasim.com

- 2 Tarihin yükü ve 'açlık!' – Barê dirokê û 'birçibûn' – Barış Avşar
5 Bağlar Hikâyeleri... – Çirokên Baglarê – Cumhur Daş
8 Arjen Arî – Berken Bereh
12 Foti Benlisoy: 'Vesayet karşıtı popülizm'de sona gelindi – Di 'populizma wesayetê' de êdî rê nema
16 Dewrê veri – Eski zamanlar – Akman Gedik
18 Dr. Zafer Yörük: Türk siyasal kimliğinin sonuna doğru... – Ber bi bidawîbûna nasnameya tirk a siyasî...
21 Rêbirên Bajaran – Şehir Haramileri – Mehmet Hameş
22 Ji Sarajevo Re – Sarajevo'ya – Cemil Denli
24 Oyunafti – Binlistik – Cuma Boynukara
26 Tezkere neden çıktı? – Tezkere çima derket? – Yüksel Genç
27 Dosya: AKADEMİDE 'KÜRT' SORUNU!
Sibel Özbudun, Nazan Üstündağ, Mustafa Kemal Coşkun, Besime Şen, İsmail Beşikçi
43 Bêbextiya salan – Yılların ihaneti – Felat Dilgeş
44 Çend peyv li ser Mehmed Uzun... – Mehmed Uzun üzerine... – Husên Düzen
48 Zeynel Doğan: Maraş katliamı sürüyor! – Qetîama Mereşê didome!
51 Alik û Fatike – Alik ile Fatik – Ali Aydın Çiçek
53 Keder Perileri – Ebru Moçoş
54 Li Ber Keviyên Dijleyê – Lokman Polat
55 Êvara Perwaneyê – İsmail Dindar
57 Belkî ji Belkiyê re mektûbek – Belki, Belki'ye mektup – Ömer Faruk Baran
59 Rohat Alakom: İstanbul, Kürt milliyetçiliğinin bir merkezidir – Stenbol, navendeke netewperweriya kurd a modern e
63 Bajar – Şehir – Ronî War
64 Kışi soğuk, suyu sıcak Diyardin – Diyardina ku zivistana wê sar û ava wê germ – Vedat Çetin
66 'Kapıdaki Ses'in söyledikleri – A ku 'dengê li ber derî dibêje' – Dr. Suncem Koçer
69 Sizin sırlarınızı paylaşacak surlarınız oldu mu? – Ma qet bircên we yên hemraz çêbûn? – Şeyhmus Diken
72 Ferhat Arslan'a selam!
Helbest – Şiir: Mela Huseynê Bateyî, Reyhan Sarhan, Mesûd Serfiraz
Karikatürler: Halil İncesu
Kapak Fotoğrafı: Medya İzgi

Tîr j

Sal: 9 Hejmar: 59 / Sermawez – Berfanbar 2012 Yıl: 9 Sayı: 59 / Kasım – Aralık 2012
Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi
Li Ser Navê Doğa Basın Yayın Ltd. Şti. Doğa Basın Yayın Ltd. Şti. adına
Xwedî: Songül Özkan Sahibi: Songül Özkan
Berpîrsê Nivîseran: Bülent Ulus Yazışleri Müdürü: Bülent Ulus

Navnîşan (Adres) Tarlabası Bulvarı, Kamerhatun Mahallesi, Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul Telefon 0212 255 25 46 Faks 0212 255 25 87
Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilçiliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 2 D: 9 Yayın Türü: Yerel Süreli
web: www.tiroj.net • e-mail: tirojdergisi@gmail.com, info@tiroj.net
Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme / Yenibosna-İSTANBUL
Abone Koşulları: 6 sayı: 25 TL. 12 sayı: 50 TL.
Banka Hesap No: Doğa Basın Yayın Dağ. Tic. Ltd. Şti. İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0185619
Posta Çeki Hesabı: Doğa Basın Yayın Dağ. Tic. Ltd. Şti. 09673016

TARİHİN YÜKÜ ve 'AÇLIK'!

BARIŞ AVŞAR

Okura uyarı: Lütfen bu resimaltını, yazıyı okuduktan sonra okuyunuz!

Bu resmin bu yazıyla bağlantısını kurmak için hayal gücüne gerek var mı? Kendi çarmihini taşıırken çarmıha gerilmeyi özleyecek hale gelmiş bir peygamberden daha iyi ne anlatacak memleketin halini! (Çarmıh Taşıyan İsa / Hieronymus Bosch)

En son ne zaman duyduunuz ya da okudunuz şu içerikte bir haberi: Falanca adamı cep telefonundan aramışlar, “PKK/KCK senin bilgileri ele geçirmiş, çok fena har vurup harman savuruyor ve teröre âlet ediyormuş. Bilgilerinin namusunu temizlemek istiyorsan şu hesaba az para gönder, biz işleyeceğiz senin için gerekli namus cinayetini” diyerek soymuşlar!

Bu, cep telefonuyla dolandırma hikâyeleri aslında memlekette, “en çok tıklanan haberler”le eşgüdümü bir konseptle yürüyor. Bir de cinselliği kışkırtarak dolandırmalar var zira: Kadının biri arıyor mesela, falanca memleketteki Türk azınlıktanmış (Türkçe de kırık o yüzden biraz) hem öksüz hem yetimmiş. Teyzesinin yanında büyümüş ama teyze de ölünce ‘azgın’ eniştesinin elinde kalakalmış ve Türkiye’ye gelmesini sağlayacak parayı gönderirse telefonu açan, ah gönderirse işte, hemen gelip onunla evleniverecekmış!

Dersimiz psikoloji, konumuz sanrıların kaynakları, alt başlıklar korku ve suçluluk! Freud bu çağda yaşasa mümkün olduğunca çok cep telefonu ile dolandırılma vakası peşinde koşardı. Rüyalara girmeye ne gerek var! Hipnotizmle oyalanma! Çevir rastgele bir numara ve bak bakalım karşındakinde ne arazlar var. İd, ego, süper ego tam tur, dakikası bir kontör!

‘Üç aydır operasyon halindeyiz’

Polis de çalışıyor ama ve birtakım izlere ulaşıyor. Bu cep telefonu vasıtasıyla korku ve suçluluklarının esiri olup sonunda “yolunan” kurbanların paraları yoğun olarak Urfa’daki banka hesap numaralarına yatmaktaymış. Eh ver elini operasyon... Ve epeyce adam gözaltında. Gözaltındakilerden biri de kısaca, F.D.! Feridun Düzağaç gibi ilginç şarkı sözleri yazmıyor ama 18’den küçük olduğu ve hatta adı açıkça yazılmadığı halde ilginç dolandırıcılık senaryoları yazabiliyor. Şarkı söyler gibi kumpas açıp onu da bir ikinci cep telefonu ile kaydettirip, o görüntüleri de cep telefonunda taşıyıp, onu da gözaltına alındığında polise kaptıracak kadar da rahat! Cep telefonu dolandırıcıları, sözümüz size: Bu ne rahatlık böyle!

F.D. o görüntülerde Necati isimli birini aramış, kimlik bilgilerinin KCK’nın elinde olduğunu, adına 28 tane cep telefonu numarası alındığını, 2 kredi kartı, bir tane de nakit hesap kartı çıkarıldığını ve bunların “kırsal”da kullanılmakta olduğunu söylüyor. “Bir miktar” parasını almaya niyetlendiği kişiyle konuşma şöyle devam ediyor:

“Tabii bakın normalde telefon KCK mensupları tarafından da dinleniyor. Yani devlette olan sistem KCK mensuplarında da var efendim. Bir saniye efendim panikleme durun. Bakın Necati bey kesinlikle ve kesinlikle bu konu sizle bizim aramızda kalacak bakın devletsel bir konuyu anlatacağım. Bir polis memurumuza ve bir milletvekilimize yapılan

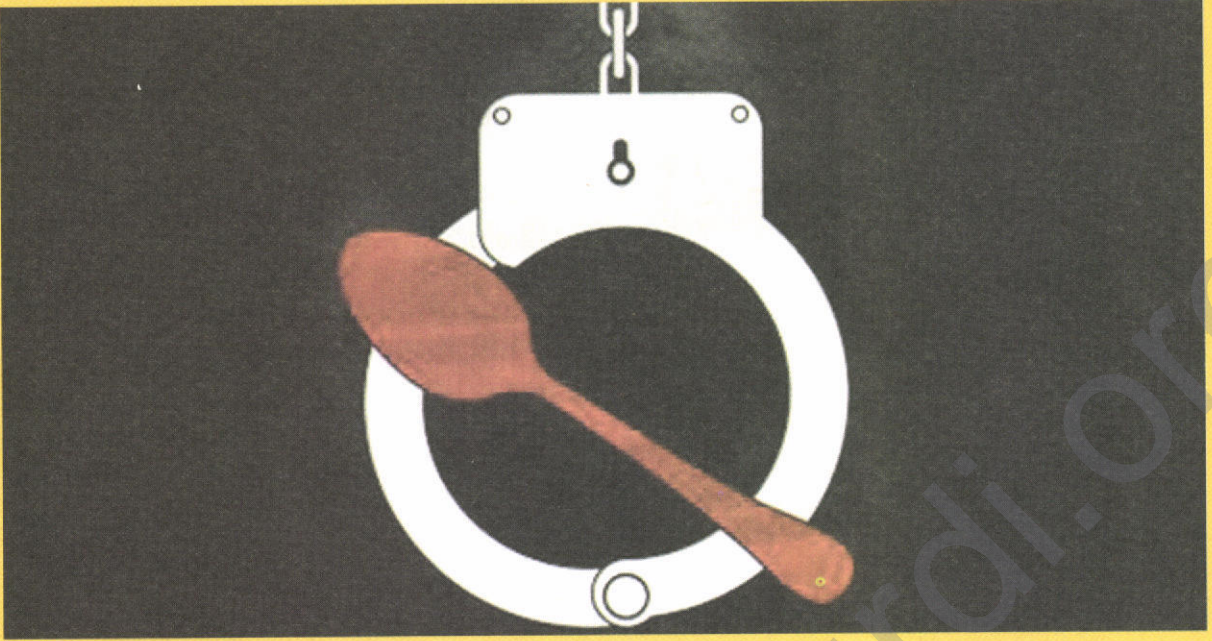
suikast doğrultusunda Berfin Karaduman adlı KCK mensubu kendisi bu yakaladığımız şahsın üzerinde sizin ailenizin bireylerinden birinin adına 2 adet GSM numarası 1 adet hesap kartı bulundu. İster istemez sizin de bu suçla ortak edip sizlerin şu anda kendiniz bilmeden çok büyük bir suç işlediğinizin kanaatindeyiz. Yalnız biz sizin telefonlarımızı dinleme içerisine aldık, sizin suçsuz olduğunuz kanaatindeyim. Yalnız sizleri tam anlamı ile suçsuz çıkarabilmemiz için mağduriyet yaşayan vatandaşlarımızın elinden geldiği kadarıyla biz emniyet güçlerine yardımcı olması gerekiyor. Bakın 3 aylık operasyon içerisindeyiz, operasyonumuzu bugünlerde noktalamaya içerisindeyiz. Aynı şekilde mağduriyet yaşayan 18 vatandaşımız var. O yüzden devletsel bir konu olduğu için, siz mağduriyet yaşayan vatandaşlarımızın elinden geldiği kadar yardımcı olması gerekiyor.”

Şimdi... Biz de öncelikle sizlere şunu sormak ihtiyacı içerisindeyiz: Yaşadığınız toplumu bundan daha net, daha keskin, daha oturaklı izah eden daha iddialı bir metin okudunuz mu yakın zamanda!

Aynı anda esrar da içmekte olduğunu söylesek size, F.D.’nin bu zengin memleket tahlilinin ne kadarını ke-nevir tohumuna havale edersiniz? F.D.’nin bu muhteşem söylevinin satırları arasında ordan oraya cirit atan sınır ötesi/sınır içi operasyonları, Alo 155’i, Kurtlar Vadisi sekanslarını, resmî tarih yazıcılığını, antropolojiyi, fonetiği, medyadaki haber dilini, mutluluğun formülü olarak ‘vatan–millet–sakarya’yı, leviathan olarak devleti, egemen ideolojik argümanlar silsilesini, ‘bireyin toplumsal çaresizliği’ni ve elbet psikolojik teşhis gücünü sağlayacak herhangi bir bitki tohumu var ise dünyaya üzerinde, ondan bol bol ithal edip ayna gibi kafalarla uzun mutlu bir hayat sürelim ülke olarak!

“Su uyur düşman uyumaz ey ahali! Nitekim bendeniz Millî Savunma Bakanınız olarak bu gerçeği işaret etmek isterim! Bakın, orda...”

Millî Savunma Bakanı diyor ki...

Haaa ama yoksa o halde bakınız Millî Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ne demekte. Az da ona kulak veriniz... Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde düzenlenen "100. Yılında Balkan Savaşları Sempozyumu"na katılıp kapanış konuşmasını yapan Yılmaz, bir Millî Savunma Bakanı için "ilginç" şeyler söyledi. Ya da en azından o öyle olduğunu düşünüyordu:

"Zaferlerimiz kadar acı günlerimizi de hatırlamalıyız. Toplumsal hafızamızda bunlar da canlı ve güçlü bir şekilde yerini edilmeli. Bu demek değildir ki 'Geçmişteki düşmanlıkları yeniden canlandırılm. Gecikmiş bir hesaplaşma duygusu içine girelim' Hayır, böyle bir tarih anlayışı insanın geçmişi bir yük olarak sırtında taşıması anlamına gelir. Önemli olan geçmişten ders alarak geleceği inşa etmeye çalışmaktır. Geçmiş bir yük olarak sırtımızda taşımamalıyız. Gelecek için bir merdiven bir basamak yapmalıyız."

Müthiş sözler değil mi? Millî Savunma Bakanı Balkan Savaşları gibi Sarıkamış gibi mağlubiyetleri de anarak, hatırlayarak dersler çıkarılması gerektiğini söylüyor. Yani en azından, "asker doğmuş Türk milleti, hiç yenilmez hep ileri" demiyor! Bu da önemli bir adım ve fakat sonunu da şöyle bağlıyor bakınız: "Balkan Harbi faciasından çıkardığımız birinci ders, ülke içinde bölünmemek. İç siyasi mücadeleleri çok da fazla abartarak dış gelişmeleri takip noktasındaki bir zaafa dönüştürmemek gerektiğidir. Ülkeye yönelik dış tehditler ortaya çıktığında birlik ve beraberliği muhafaza için olağanüstü bir duyarlılık, fedakârlık, olgunluk gösterebilmeliyiz. Sözle vatanseverlik yarışına girişilmemeli, işini en iyi yapan herkesin vatansever olduğunu kabul edebilmeliyiz. Balkan Harbi'nden çı-

karacağımız ikinci ders, vatansever olmanın vatana gerçekten hizmet etmek için tek başına yeterli olmadığını anlamaktır. Çıkaracağımız üçüncü ders ise 'su uyur düşman uyumaz'. Askerimiz uyuyabilir ancak düşman asla uyumaz. Düşmanın uyuyabileceği var sayımı üzerine siyaset belirleyenler plan hazırlayanlar mağlup olmaktan kurtulamazlar."

Tarihin yükleri!

Haaaa!!! Onca "yeni ve ilginç" sözün ardından dönüp dolaşıp geleceğimiz yer yine "su uyur düşman uyumaz" imiş meğer! Tarihin sırtımıza yüklediği en beylik yük yani! Tarihi sırtımızda bir yük olarak taşımamızın gereği eski/yeni düşmanlarımıza karşı tam teçhizatlı olarak hazır olmak için çalışmak gerekliği imiş hâlâ!

Balkanlar'ı kaptırdık ama işte yine sihirli formül "su uyur düşman uyumaz" ile bölünmeyerek "başka yerler"i kaptırmayacakmışız! İç siyaseti de çok germeyecekmişiz! Öyle özgürlük, demokrasi, hukuk, adalet diyerek "gerilim" yaratmayıp milletin birliğini zedelemeyecekmişiz!

Ama siz, "memlekette anadilde eğitim hakkı yok, cezaevinde tecrit var, bundan daha büyük düşmanı mı var bu halkın" diyerek cezaevine düştüyseniz ve yine aynı şeyleri söyleyerek açlık grevine yattıysanız çok ayıp ettiniz gerçekten. Memleket "iç politika" ile ancak bu kadar gerilir! Ki bakın son dakika: Adalet Bakanı da sesinizi duydu! Bir şeyler yiyin artık, tarihin yüklerinden kurtulun!

Kusura bakmayın ama bir şey soracağız:

"Hiç uyumayan" devletin, üst katlarında kenevir tohumu kesinlikle itibar görmez değil mi? ☀

BAĞLAR HİKÂYELERİ...

CUMHUR DAŞ

Diyarbakır'ı anlamının yollarından biri de Bağlar'a bakmaktır.

Bağlar'daki insan hayatlarının resmettiği yaşam tablosu hem 30 yıldır devam eden savaşı hem de bu savaşla hemhal olmuş Diyarbakır'ı özetler.

300 binden fazla nüfusuyla birçok ilden daha büyük bir ilçedir Bağlar... Köylerinden zorla göç ettirilen insanların can havliyle sığındığı büyük bir saçak altıdır...

Adını, yerleşim yeri olmadan önce oradaki asma bağlarından almıştır. Bundan mıdır acaba, üzüm taneleri gibi iç içe, sırt sırta yaşamlara mekân oluşu?

Bağrında birçok hikâyeyi barındırır Bağlar... Dar sokakları, çarpık kentleşmenin yoğun izleri, her daim sokaklarında yakılan lastikleri, yırtık ayakkabılarla adımlanan küçeleri, zafer işaretlerine kalkmış çocuk-genç elleriyle, yoksulluğun, göçün, savaşın ve direnişin hikâyelerini sunar bize.

fotoğrafsergisi
SÊNC/ÇEPER

Amed Sanat Galerisi Sümerpark / Diyarbakır
13 Ekim 2012 Cumartesi Saat 17:00

Her türlü görüş ve yorumun sorumluluğu yayıncıya aittir. Bu yayıncının amacı, sanatçıların ve sanatçıların eserlerini yayınlamak ve bu yayıncıyı desteklemektir.

Bundandır ki hayat hiç kolay değildir Bağlar'da. Ama aynı yaşanmışlıklar üzerinden kenetlenir insanlar ve zorlu bir fırtınanın ortasında dik durmaya çalışırlar...

Her bir köşesi bize ayrı ayrı çok şey anlatır:

100 binden fazla çocuk sokaklarında koşturur mesela.

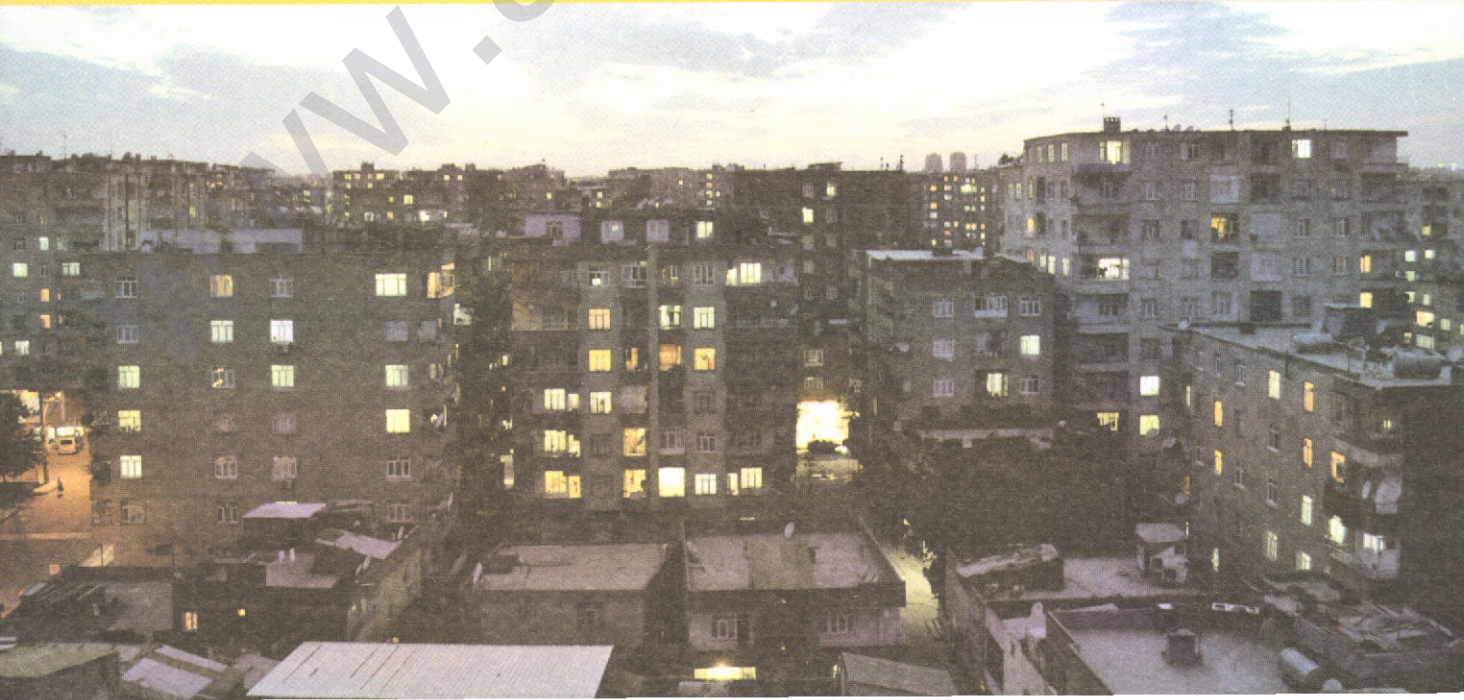
Türkiye'nin en kalabalık ikinci ilkokulunu doldurur bir kısmı...

Sonra anadilde eğitim hakkı için okulları boşaltırlar.

Kahveler dolar taşar gün boyu.

İş yoktur!

Tren garı mevsimlik işçilerini ağır bir köşede. Yükler yüklenilir. Ailece yola çıkılır. Uzar gider tren rayları, bir bilinmeze doğru... Gideceğin yerde başına ne gelirse artık. Barış olsa, iş olsa memleketimde, diye akıllardan geçer karşılığı olmayan bir olasılık...

Bir köşesinde Bağlar'ın, güvercinler... Burada güvercinler ayrı bir sevilir. Kuş-baz kahveleri ürkek güvercinlerin de mekânıdır. El üstünde tutulurlar...

Sık sık karanlığa boğulur yoksul evleri Bağlar'ın. Saatlerce sürer elektrik kesintileri. 21. asır rivayetleri eşlik eder, mum ışığında geçen zamanlara!

Hastalanmayacaksın Bağlar'da... Derdini anlatmak ayrı bir dert, iyileşmek ayrı. İşte Yeşil Kart bürosunun kuyruğudur şurada uzayıp giden...

Koşuyolu Parkı'nda her hafta, faili meçhullerin hesabı sorulur. Kayıp yakınlarıdır ellerindeki fotoğraflarla oturanlar...

Burası da Diyarbakır E Tipi Cezaevi'dir; Bağlar'ın tam ortasındadır. 12 Eylül'ün karanlığında bir işkence ve mücadele merkezidir. Şimdi orayı yıkıp okul kompleksi yapacağız diyorlarmış ya, hafızalarımızı silmektir maksatları diyor Bağlrlılar. Halen de faaldir Cezaevi. Kadın ve çocuk tutuklularla doldurulmuştur. Bugünlerde açlık grevinde olan çocukları ve yakınları için aileleri cezaevi kapısı önündedir yine. Polisler, panzerler, gaz bombaları ve coplar da orada, karşılarındadır işte!

Sonra...

Bahar gelir...

Newroz olur...

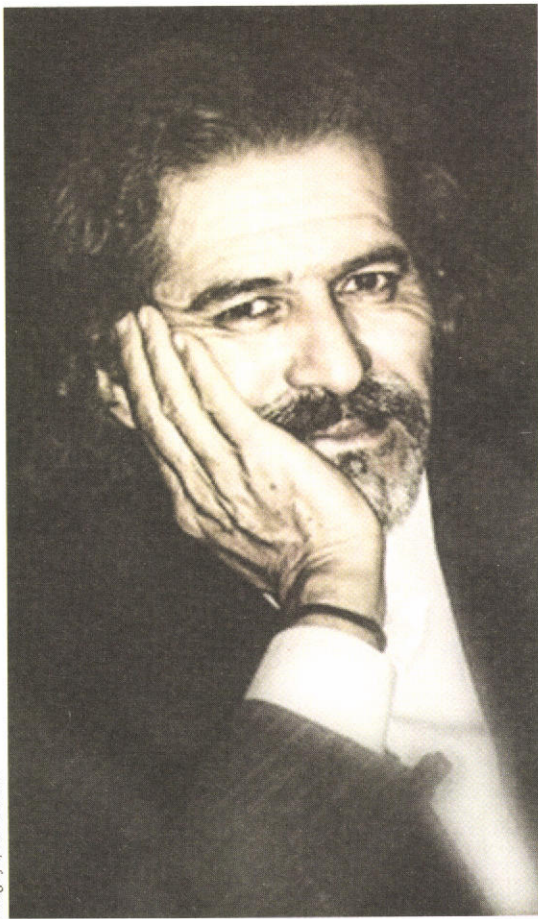
Bağlar sokaklarından insan seli akar. Barikatlar yıkılır. Newroz alanında salkım saçak çiçeğe durur Bağların seli...

Denir ki;

Bağlar, yoksulluk, göç, savaş ve direniş demektir.

...

Bağlar Belediyesi'ne bağlı Ferzad Kemanger Eğitim Destek Evi Fotoğraf Atölyesi öğrencileri Bağlar'ı fotoğrafladılar. Fotoğraflar Ekim ayı boyunca Diyarbakır Sümer Park Sanat Galerisi'nde, Sênc/Çeper adıyla sergilendi. Medine Kaya, Şevin Sonsuz, Zafer Daşkesen, Ahmet Hebûn Yazıcı, Şiyar Öncü, Şervan Encü ve Azad Moyan'ın ellerine, gözlerine sağlık... ✨

Arjen Arî

ji tahma maçan e her rist
bi kerb, bi coş der bûye
ji zozan û terazinên vî geli
û xweşreqase di govenda şoreşê de
di helbesta arjen arî
bi rengê tîrêjê ye
olan dide li geliyên bindestiyê

ez wê dibînim
li lûtkeya her çiyayî

berken bereh

DERWÊŞÊ TEKIYA HELBESTÊ

ARJEN ARÎ

BERKEN BEREH

Tîrêja ku xwedî temenek pîrr kurt e –çar hejmar– jî di kovargerî û wêjeya kurdî de xwedî nav û dengê bilind û pîroz e. Lew, *Tîrêjê* û nivîskarên wê piştî dehan salan ku dagirkeran bi programên piştaftin û her cure çekên xwe kurd û wêjeya kurdî xistibûn di bin nîrekî zor dijwar de “serîhildan û xwestin vê çarşefa reş biçirînin û keleha zilmê birûxînin. Helbest di *Tîrêjê* de xwedî cihekî resen bû û ta îro jî helbestvanên wê di qada helbesta kurdî de xwedî nirx û rûmeteke giranbuha ne. Yek ji van helbestvanan Arjen Arî ye ku di “tekiya helbestê” de wek derwêşekî tevdi-gere û dixwaze deng û rengê wê ragihîne her kurdî.

Arjen Arî berdevkê serhildêr, evîndar, naçar, xizan û bêkes û kusan e. Ew, di rojên ku xortên kurdan ala rizgariyê dimilmilandin li cem wan bû, dema di zindanê de, li êşkencexaneyan de li ber xwe didan, dema gundên me dihatin şewitandin, civaka me mecbûrî

penaberiye kirin, xort û keç û kalên me li kolanên xeribiyê hêvî û daxwazên xwe binaxkirin jî li cem wan bû. Ji ber hindê bi rehetî ez dikarim bibêjim ew, helbestvanê berxwedan, xweragirî û mêrxasiyê ye.

Arjen Arîyê di dawiya salên 70yî de dest bi helbestê kirî, ji ber sedemên diyar ancax 1999an de helbestên wî bi navê “ramûsan min veşartin li geliyêkî” bû pirtûk. Qedera helbestên wî û ya neteweya wî yek e. Lew hevîrê wê civaka wî ye. Ew bi wan re diqehire, bi wan re diêşe û li ber xwe dide. Di “jînenîgarî”ya xwe ya ku wek helbest hatiye nivîsandin de vê dilsoziya xwe eşkere dike “ne pênc carên binçavkirinê/ne jî di sikaka wî bajarî de/birîndariya mirinê bû/sedema ku vî welatî bihêlim/û biçim”.

Helbesta Arjen Arî, salname û dîroka civaka kurd e. Ewî bi rêya helbestê serpêhatiya gelê kurd ya sih û pênc salan bi awayek helbestî darêjtiye ser kaxezê.

Jixwe navê pirtûkên wî simbol û rûpelên vê salnameyê ye. “Ev çiya rûspî ne”, “Destana Kawa”, “Şêrgêle” û yên din.

Arjen Arî di helbestên xwe de zimanekî gerdûnî bi kar anîye. Têmayên wî berxwedan, hêvî, bawerî... evîn, car caran jî rengên dilmayîn û xeydokî jî têne dîtin ku ev tev sembola mirovbûyîna û encama heyam û qonaxên serûbinbûyîna nîrx û hêjayiyên kevnetoriya gel in. Ew, her qewimîn û bûyerên bi şert û mercên pêkhatina wan û bandora van a li ser civakê bi awayek rêbazêke dîrokî û bi hêmayîne helbestî raberî me dike. Hawar û hêviya neteweyekê bi vegotîneke helbestane û bi tîriya hestên insanî radigihîne cîhanê.

Wek ku min li jor jî destnîşan kir “ramûsan min veşartin li geliyekî” berhema yekemîn a helbestvan e. Ev berhem bi derketina xwe re wek mizgîniyekê hate pêşwazîkirin li derdorên helbestvan û helbesthezên kurd. Arjen Arî di vê berhemê de vegotîneke bi rêk û pêk û kartêker bikar anîye. Hema bêje di hemû helbestan de rewş û şert û mercên dijwar ku gelê me dijîya wek kameravanekî, kameraya xwe li ser rûyê welêt digêrin û tiştê dibîne, dibihîze û dijî dinivîse. Di vê nivîsê de ew lehengê sereke ye, lêdan xariye, hatiye zindankirin, penaber bûye, gundê wî hatiye şewitandin... hwd. Ev cure vegotin û zimanê wî yê ji kaniya gel herikî xwînşîrîni û dilsoziya wî temamkiriye û kiriye ku her kesê bixwîne bibêje ku ew kesê nivîsiye ez bi xwe me. Her wiha bi vê lixwewarqilînê, wek kesê di çîrokeke gelêrî de ku tê gotin ku dema “dadger, dilekçeya parêzer jê re nivîsî dixwîne, gilîker bi qîr û hawar digirî û dibêje ev giş hatine serê min nexwe.” xwe û birîna xwe dinase. Hingê mecbûre ku ji bo dermankirin û çareserkirina pîrsgîrêkê li ber xwe bide û bikeve nava hewldanê.

Berhemên mişt bi ritûelan dagirtî

Berhema wî bi helbesta “Herekol” dest pê dike. Herekol navê çiyayekî ye li Kurdistanê. “min, serî netewand li hember rîman tu carî” ji devê wê tê gotin ku ev hêma di hundirê xwe de wateyê pîr kûr dihewîne. Li bejna û bala kurda tê û wan û berxwedêriya wan û hesreta wan a ji bo azadiyê dinimîne. Ji xwe di “çarîn”ekê de “bê Xwedê dibim, bê ax û al na!” dibêje.

Em baş dizanin ku her berhem di hundurê xwe de jîyan, kevnetore, helwest, bertek û pîrozîyên civaka xwe nerasterast be jî bi sembolan bi cih dike. Berhemên Arjen Arî mişt bi van ritûelan dagirtiye. Ew, ji şivanekî bigir, kur, keç ta cerdevan û her cure teyr û tebayê ji xwe re dike melzeme û bi wan re welatekî û birîna wê ya xedar û diltezîn radixe ber çavan;

Şivanekî biramîne;

Pezê xwe nikaribe berde geliyan

Navê berxa xwe nikaribe deyne “şengilo”

Ne ji tîrsa teba, ne ji xofa gurîyên çiyê

Helbet ev zilm û zora wek çarşefeke reş ketiye li ser rûyê wî welatî dê her tiştî bi destê xwe bilewitîne, birûxîna û tarûmar bike;

Ving û vala ye niha

Cibiltîne, xirbê hinarê, serê kaniyê...

Cinata te, Miho!

Silêman, çala te!

De...li xwe xe Sadûn

Li ku ma axatiya te?

Belê sewal, dar û her cure mêweyan jî para xwe ji talankeriyê stendiye;

Ar girtiye qurm

Û li dorê dileyize

Çi kiribû

Çi bû gunehê dara berû?

Erê dijminahî bêminetî ye, kî çî ji destê wî bê... Lê ya ku dilê wî dişewitîne;

Hooo biraaa!

Vê xwîne qene

Tu nerijîne, heyra!

Arjen Arî, bangî “kîrvê Kêvo”dike û dixwaze wî bibexşîne ku di fermana wan de qewmê wî jî neheqî kiriye;

Ne deynek me li hev bû

Ne xwînek, ne sersînorek...

Kîrvê min di qeflê de çû!

Île mazereta xwe jî pêve dike;

bide xatîrê xizaniyê

kriyo, em nezan bûn!

Û piştî vê panoramaya diltezîn û reş-tarî, wek agirê şivanî ya li lûtkeya çiyayî de diçirûse hêvî û berxwedêriyê;

Bi ya helbestê min kir

Û min guh da bilûra şivên

Hij min aland li desmalek bi vên

Û ramûsan min rakirin li geliyekî...

Bi wî dengê xwe yî gurr radigihîne me.

“Ramûsan min veşartin li geliyekî” bi dirûv û teşeya xwe mînakîke nû û modêrn û lûtkeya çîrok-helbestê ye.

“Ev çiya rûspî ne” duyemîn behema helbestvan e. Hê di rûpela ewil de gotîneke pêşiyana hatiye bicihkirin—“zêr zane, zor zane, devê tîfinga bi mohr zane”—Ev helwesta Arjen Arî dike ku berî xwendinê em derheqê berhemê de bibîne xwedî hin hizir û ramanan. Bi ya min wiha nekiraya wê çêtir bibûya. Lew, sînor-danîna li hember ramyarî û hizirkirina xwendevên dike ku behrem bi çavekî negatîf bê pêşwazî kirin. Helbet, helbestvan ji tercîha xwe haydar e. Hê di helbesta ewil û ya pey wê re em rastî bilindragirtina hestên berxwedêrî û daxwaza têkoşînê tîne. Bi her rûpelê sedemên vê daxwaziyê yekeyek raberî me dike; “çûkên şer” di esmanê welêt de forta diavêjin, “musayê wî” hatiye kuştin, “xwîna me di mazatê de ye”, “çiyayên wî nestêle ne”, nêrgîz stûxwar, beybûn peritî, dar bi gazind in ji darpêrzan, nûçeyên şer agahdariya yekemîne di hemû navgînen ragihandinê

de, “di şer de bûm doh jî loma/îro şer e, sibê şer e.” Bi qulipandina rûpelan ev rastî hino hino digihê lûtkeyê û bi helbesta “ev çiya rûspîne;-loma, bi Sîpan in stranên me/ka bistrê, heyran!” û wek her helbestvanî, mêrxasî, berxwedêrî û xweragiriyê sedemên bîr û baweriyê rêz dike; “di qada şer de pişta me negihîşt erdê” û şahidên wî çiyayên welatê wî; cûdiyê mirada, gabar, agirî, sîpan, sîmal, bêxêr, dêrsim... ku tu carî lome nekiriye ji wan û bûne nav ji zarokên vî welatî re, çi keç çi kur. Ji van têbiniyan dixuye ku ev berhem berdewamiya “ramûsan min veşartin li geliyekî” ye.

Coş û peroşiya helbestê

Arjen Arî û helbesta wî, wek ava ji baniyên bilind herikî û gihaştî robarê xwe bi coş û peroşî diherike û ev dengê gurr û aza ji nasnameya xwe ya takekesî (ez) rizgar dibe û kirasê “em”ê li xwe dike. Her wiha rîkn û stûnên helbesta xwe ya destanî bi vê berhemê datîne û bilind dike. Kes û komên di berhemê de bi goşt û laş in û hest û bestên wan dike ku bêhtir bawerî û dilsoziya me bi berhemê we re. Leheng û karekterên wê ji sembolên pîrozî û efsûnî dût in. Kesên ji rêzê ne wek min, te, wî; car caran ditengjije, hêrs dibe, xemgîn dibe;

Berê min ketiye hozatê;

“egîd im

nihîte

û hijde salî”

Her êvar;

“bîrçiyê te me ez bîrçiyê te

qesta goştê te dikim her êvar”

Gazin;

te ez şandim şer û te negot min

şerê ku tu diçiyê çavan jî dixwe!

Çarîn î xewn;

xwîn rawest, dem verşiya

şûr şikest mertal tewiya

ji qada şer şerbaz reviya;

xewnek me bû, rizgarî!

û carna wek ewareyekê tevdigere;

“min daye dû her dû lingên xwe”

Û

dilê m’ tu derwêşek î

dilê kê seh dikî,

qesîda te betal e!

Her wiha di vê berhemê de em rastî erotîzmeke sergirtî û şermokî tên ku me hînê “eroûtîka”yê dike ku dê wek yekem berhema erotîk li bakur şîn bibe.

Dîsa wek berhema yekê di vir de jî trajediya gél û komên ji ber cudahiya baweriyên xwe yên olî dibine armanca pest û pêkutiyên ji xwe re dike mijar û vê êşê parve dike...

Helbesta Arjen Arî, ji “ramûsan min veşartin li geliyekî” ta “Şêrgele”yê her bi heman şêwaz û vegotîne bala mirov dikêşe. Ev vegotîna wek ferhenga wî bi teql, çiyayî û nêr û berxwedêr bûye. Trajediya bi sedan salan a li vê xakê hatiye jiyîn wek tevnkarekê

bi sebr û hostatî vedibêje û digihîne îro. Helbestên wî, wek manîfestoya pêşmergêyê ku dikare li her derê olan bide û bête jiberkirin, xwe berdide nav dil û hinavan. Vêya jî wek ahenga dengê qoça şal-şapikê bi hêminî û bi harmoniyê pêk tîne. Gelek caran em, wî, li lûtkeyên Cûdî li kêlek pezkûvî û karxezalên sîng-sor dibînin, carinan jî em dibînin ku li nav xirecira Ofîsa Amedê wek derwêşê kurmanciyê, banga lixwe-mikurhatîne û mizgîniya dahatûyeke gewre dike, dirêşîne.

dem spî, aso spî, ba guzan

ev gelî Geliyê Zîlan

di çend kêjan werbûm û rabûm

tev de tev de 29 bûm

navekî min bû şikestin, navê din bû serhildan!

Li vir pîrsgirêk bidestxistina serdestiya dil e. Ji ber vê hindê carinan kewara hiş û mêjî bi helbestên Ce-gerxwîn dadigire û bi vê re jî di zeviya peyrevên xwe de dest bi çandina tovê helbesta xwe dike. Bi demê re helbestine ku wek oratoryoyê bêne gotin zeft dike.

ewr spî ezman spî erd spî

ba şûm, bahoz dîn-dînoke

çar rê kor in, çar dor sik î spî

û çar hêl çarmedor, heta noqê d’ berfê de!

Wexta em bûn serdestê dil hingê em dikarin zeman, cihûwar, hemû kêlikên jiyane zeft bikin. Lewre em dijîn da ku bersivine bibînin ji bo armanc û heyîna xwe ya li vê dinyayê. An wê tu carî em ê nekarin ji “welatê nefiyê” veşerin “serbajarê serbajaran”. Ji ber vê ye ku di helbesta Arjen Arî de hawara kurmanciyê dibiriqê, trajediya kurdan a sedan salan olan dide. Helbestên wî dişibe rep repa lingên leşkerê ordiyekê. Dema tê xwendin dîmenên ordiyêke dimeşe tê nîgaş kirin.

di binê aşûteke xezeb-spî de man

an çûn li ber pêlên aveke tezi?

xwezî ez miribûma, û hew bû!

Newal bê guh diman... û şer bû!

Çiya bê ser diman.. û şer bû!

şev serjê bû bi ser rojê de... û şer bû!

şer bû...

şer bû...

şer bû...

mirinê serê xwe çimand li ber mirina wan

şêrgele hebûn: şêr î şervan

û xewna wan xewna her kesî!

Ew dengê bi efsûn yê helbestê wek sûlavekê bi xumexum diherike. Ew ked û xebata şev û rojan aşkere dixuye di wan de, bêhn û rengê îroj tê de diçirûse. Sebr û mecala tîrêja spêdeyê ku lûtkeyên Herekolê dialêsin dixuye. Xwe bi ayetên E. Xanî ku ruknê netewperweriya kurdî ne têt dike, tasek ji helbesta M. Cizerî ya di tahma “îşq”de ye vedixwe û şûr û mertalê Feqiyê Teyran û demançeya kurmançî ya Cigerxwîn davê ser milê xwe û serî hildide li hember şaristaniya qaşo hemdem.

*şa'ir im; qereçiyê pesnê çavên te
li dabaşa nevê te hevdengê Evdal
şûm im hebekî, hînekî zirz
mîn ji Xanî bipirs, mîn ji Hejar
mîn ji Mella, mîn ji Hêmin, mîn ji Dildar
sirûd Ey Reqîb im, pêniûs ey reqîb!*

Bi her ristê hûn bi xwe ewle û bi bawer dibin. Wek çinarekê xwe digihînin rehen xwe yên hezar–sale. Êdî navê hemû demsalan bihar û hemû qonaxên dîrokê serhildêrî, berxwedêrî ye. Êdî heyam heyama jixwebawerkirinê, heyama têkoşeriyê ye.

*wê vebe rengo rengo
li dû taveke xwêjînkî, keskesor
sihareke rûbihar e hêviya mîn
tîrêj–bişîrîn rojê gulî–sor
ha hilat ha hîltê*

Di helbesta wî de em rastî hewareke sotiner tên. Ev qêrîn û hawar ne biyane, lê ne ya axeke bi sînor e. Gelek caran şaxên wê ji vê erdnigariyê digihên ta ber erşa Xwedê. Car zêmar, car têkoşer, car mersiyeyeke ku xweşik, spehî û narîn e. Her peyv wek ritm û awaza dilê wî diherikin li newal, gelî û germiyanan.

Arjen Arî piştî wan dîwanên xwe di poetikaya xwe de guhertineke berbiçav kir. Em bi *Eroûtîkayê* pê dihesin ku di vê erdnigariyê de ji bilî êşên civakî û netewî wek takekes ruh, giyan û kesayetiya me jî hatiye pûç kirin. Arjen Arî di vê qonaxê de dide du van razên me yên nepen û xeternak. Di helbesta kurdî de li ser mijarên ruh, giyan, îşq û pirsgirêkên hundurîn ê takekesî helbest hatine lê kirin, lê Arjen Arî bi awayek cuda daye du van mijaran. Helbet eşq, ji bo gelek helbestvanên kurd bûye mijara vegotinê, lê ferqeke cuda heye di navbera wî û wan de. Baba Tahir, Melayê Cizîrî ta bigihîje helbestvanên îro, bêhtir eşqeke îlahî û vegotina wêya hunerane tê xuyakirin. Lê *Eroûtîka* bi her hêla xwe ve durrî van cure afirandinane. Wê rasterast eşqeke beşerî û azverû û xwestekên beşerî ji xwe re kiriye armanc. Em di helbesta klasîk de rastî van nimuneyan tên, lê heger em bidine ber hev em dê bibînin ku cudahiyan wan bêhtirin. Şêxê Sen'an a Feqiyê Teyran û Ahmedê Nalbent xwestine eşqê bi awayek din vebêjin. Lê Şêxê Sen'an di bingeha xwe de li ser eşqa îlahî bejn dîavêje û bilind dibe. Ahmedê Nalbent jî ji erotikayê derbasî pornoyê dibe. Vêca Arjen Arî terazûyeke qahîm e di navbera her du vegotin û lêkirinan de.

Arjen Arî di dêstpêka dîwana xwe de vê cudahiyan li me dide zanîn û xwe davêje tor û bextê Melayê Cizîrî û eşqê–bî çî awayî dibe bila bibe–hîldikêşe textê qesra pîroziyê;

*Qulzema dil îşq'e Mella
Çi Xwedayî, çî beşerî
Sohtî be b'arê seqerî
Her evîn alaye Mella
Dil li me bela ye Mella*

Bi vê destpêkê û îcazeyê dest bi dastan–çîroka xwe ya *Eroûtîka* dike. Ewil xwe û arezûyên xwe yên

beşerî bi rêz dike. Lê ev xisletên rêzkerî ji yên evîndarekî wêdetir yên cinsî û zayendî ne. Gelek caran ji sînorên erotikayê derbas dibin.

*Tîştek dilinên mîn neşê bikewîne
Ne maç, ne mistîn, ne hez...
Wek gurekî dade keriyê pez
Çavên mîn li te û xelaskirinê!*

Arjen evîniyê ji kirasê wê yê razber û durrî rastiya civakê jê dike. Wê wek heybereke jîndar daxilî heyatê dike. Bi vê helwesta xwe, hemû helbestvanê beriya xwe dide aliyekî. Ew vê dinyayê û rastiya wê û însên û pêdivî û xwestekên wî yên herî rewşa şanî me dide. Arjen Arî, bi vê berhema xwe deriyê quncika vale ya erotikî ya helbesta kurdî bi hêminî vedike û banga nasîn û dagirtina vê quncikê dike.

“Çil Çarîn”berhema dawî ya helbestvên e û ji çil çarînan pêk hatiye. Arjen Arî, di vê berhema xwe de form/şêwaza klasîk a çarîne ku wek wî jî, di pêşeka xwe de vegotiyê, bi awayek û naverokeke din nûjen dike. Ango “ji cawê heyf fêsilandîneke nû, dirûnkariyeyeke nû ye.” Em dikarin vê berhemê wek berhemeke şîret û pendan jî binav bikin. Di avakirina van çarînan de Arjen Arî, car caran gotinên pêşiyên ji xwe re kiriye palpişt, carinan jî ji bo bîr, raman, hizr û hestan kiriye jêderk. Hêjayî gotinê ye ku berhem serheydeya çand, kultur û karaktera kurdan e. Ev berhem dikare bibe pirtûkeke fêrkirina çanda kurdî li dibistan û akademyên kurdan ji bo xwendevan–qutabîyan. Çend mînak;

*Ku bikeve kêr pir dibin(1)
Tu mekeve mêr pir dibin
Kûçik li kelaş pir dibin;
Pariyek ne pahra te bê?*

*Qençkiro bi xwe kiro(3)
Xerabkiro bi kê kiro
Yê xeraker dibe tiro
Avakar be ku ji te bê!*

Arjen Arî, di helbesta kurdî de bêguman stûneke qahîm û epîgrafeke çeleng e. Ew, wek erdnigariya xwe bi ber û rikeber û nêr e. Ew, li tu kirasan nayê, xweser û resen e. Tu çî bikî jî nikarî wî, li cihekî bi cih bikî û konê wî danî. Ew, wek çiyayên welatê xwe her ber bi esmên ve hildikişe û wek çem û robarên wê di keft û leftê de ye. Ji ber hindê hespê helbesta wî her li tixûbên xeternak bi çargavî dibeze. Em, di helbesta wî de tahm û çêja zimanê kurdî û hêzdariya wê dibînin li hember zeman û aşê dagirkeran. Ger hûn bixwazin serboriya vê xakê û helbesta wî ya bi nîrx û rûmet binasin, kerem bikin ser sifra Arjen Arî!

Ez hêvidar im ku Şêrgeleyê helbesta kurdî–kurmancî Arjen Arî dê vê nexweşiyê jî tîk bibe û vegere axa bav û kalan û gelek helbestên di tahma kulîlkên çiyân de binivîse,

Belê Arjen, em li benda te ne, kulîlk li benda te, Gelî, newal, çiya û Ofisa Amedê ...li benda te ye! Tu bi xêr bê! ❀

araştırmacı-yazar foti benlisoy:

'VESAYET KARŞITI POPÜLİZM'DE SONA GELİNDİ

Röportaj: SERPİL İLGÜN

Kendi 30 küsur yıllık savaşımızla her gün biraz daha eksilirken, bir başkasına, komşu topraklardakine dahil olup olmamayı konuşuyoruz tam 18 aydır. Savaş, boyutlanıp etrafımızı sardıkça yıkıcılığından, yok ediciliğinden, insanın, doğanın, kentlerin, kültürlerin ölümünden söz edenler değil, savaşçı stratejistler rağbet görüyor. "Suriye, üç saatlik iş" deniyor, "ne var ki!" Araştırmacı-yazar Foti Benlisoy'la, Genelkurmay Başkanı'nın Suriye sınırına dizilen tankların yanına vararak, "savaşa hazırız" mesajı verdiği; Başbakan'ın "anadilde eğitim söz konusu bile olmaz" dediği günlerde bir araya geldik. Irak'ta uluslararası tanınırlığı olan bir Kürt siyasal yapısının ortaya çıkmasının Türkiye için bir travma olduğunu vurgulayan Benlisoy'a göre, Türkiye bu travmanın yenilenmesini istemiyor. AKP'nin hem muktedir olma hem de mağdur görünüme avantajını yitirmeye başladığını ifade eden Benlisoy, "bu kez milliyetçi, alt emperyal, Osmanlı şişinmecisi, militarist bir söylem devreye girmeye başlıyor" diyor.

Ucu açık tezkereler çıkarıldı, uçaklar indirildi, sınıra tanklar yığılıyor, ha bire ultimatolar veriliyor, gazeteler savaş boyaları sürünüyor... Suriye krizinde nereye geldik?

Önce şunu unutmayalım: Suriye'de 18 ay önce başlayan ayaklanma, Arap devrimci sürecinin doğrudan uzantısı. Ancak tabii ki ulusal bağlam dolayısıyla söz konusu olan önemli farklar var.

Ne gibi farklar?

Temel fark, Suriye'deki halk ayaklanmasının bölgesel ve emperyal güçlerin kendi jeostratejik çıkarlarını maksimize etmeye dönük müdahale ve manipülasyonlarıyla bölgesel bir çatışma alanı haline gelmiş olması. Suriye'de meşru demokratik ve sosyal taleplerle yola çıkan halk hareketinin trajedisi, birbiriyle ihtilaf halindeki bölgesel ve onların ardındaki emperyal aktörlerin dahliyle bir devletler arası kapış-

ma halini alması. Ülkedeki çatışma daha kapsamlı, bölgesel bir savaşa evrilir mi, bunun cevabını vermek için henüz erken. Ancak çok da aceleci sonuçlara varmamak gerekiyor.

Suriye meselesinde aceleci çıkarımlar mı yapıldı?

Sanırım. Sürecin ta başından beri özellikle solda, Suriye'nin yeni bir Libya olacağı, yani uluslararası bir askerî müdahalenin gerçekleşeceğine dönük bir belirleme söz konusuydu. Öyle olmadı. Çünkü örneğin ABD açısından Suriye'ye doğrudan, Esad rejiminin düşmesini sağlayacak bir askerî müdahale, çok da çekici bir seçenek değil. Yapılan en büyük hata, Suriye'deki ayaklanmanın içsel dinamiklerinin görülmemesi, meseleye sadece bir "emperyalist işgal" zaviyesinden bakılıyor oluşu belki de. Emperyalist güçlerin dolaylı ya da doğrudan müdahalelerine dikkat kesilmek elzem elbet ama bugün Suriye kentlerini bombalayanın NATO uçakları değil de Suriye uçakları olduğunu da es geçmemek gerek. Sorun ya da Suriye'deki ayaklanmanın trajedisi, biraz önce değindiğim gibi, farklı emperyal aktörlerin jeostratejik çıkarlarını maksimize etmek doğrultusunda gerçekleşen müdahaleleri yüzünden bir "vekâleten savaşa" dönüşme tehlikesi.

Vekâleten savaş derken?

Vekâleten savaş, tıpkı daha önce Lübnan'da uzun süren iç savaşta olduğu gibi, farklı uluslararası aktörlerin ülke içindeki silahlı ya da silahsız aktörlere sponsorluk ederek, kendi çatışmalarını oradaki iç savaş üzerinden yürütmeleri anlamını taşıyor. Bir yanda Katar, Suudi Krallığı ve Türkiye (onların ardında ABD ve mesela Fransa) diğer yanda İran'ın (ve onun ardında da Rusya ve Çin) ülkedeki güç dengelerini kendi lehlerine belirlemeye çalıştıkları bir çatışma. Yani Suriye'de karşı karşıya olduğumuz tehlike, "Libyalaşma" değil, "Lübnanlaşma". Ancak bu mesele üzerine Türkiye'de öyle bir toz duman yaratılmış durumda ki pek gerçekçi bir bakışa sahip olamıyoruz.

O toz duman esas olarak Kürt faktörünü gölgelemek için mi?

Kuşkusuz. Irak'ın ABD tarafından işgali öncesinde tezkerenin geçmemesi, Türkiye'de "devlet aklı" nezdinde bir yenilgi olarak telakki edildi. Yani şöyle bir değerlendirme yapıldı muhtemelen: "Biz bu sürecin aktif bir parçası olmadık, dolayısıyla da Irak'ta uluslararası tanınırlığı olan bir Kürt siyasal yapısının ortaya çıkmasına mani olamadık." Bu Türk dış politikası açısından bir travma ve bu travmanın yenilenmesini önlemek için Türkiye Cumhuriyeti – AKP demiyorum, Türkiye Cumhuriyeti devleti diyorum– daha proaktif bir konum benimsemeyi tercih etti. Suriye Kürdistanı'nda Kürtler kendi kendini yönetmeye dönük girişimlerde bulunmaya başlamalarından itibaren sanki Türkiye böyle bir ihtimalden hiç haberdar değilmiş gibi bir hava estirildi. Aslında

başından itibaren Kürtlerin bölgede olası bir otonomi, kendi kendini yönetme girişimini engellemek ya da denetimine alabilmek için bu sürecin bir parçası olunması gerektiği kafalarda bir sabit fikirdi. Ama sadece bu değil bence.

Yanı sıra ne var?

Söyle ifade edeyim: Solda neredeyse klişeleşmiş bir argüman olarak, Türkiye'nin ABD'nin taşeronu olarak Suriye meselesine angaje olduğuna dair bir algı var. Bu doğru değil. Ya da ancak kısmen doğru. Türkiye tabii ki, tarihsel olarak ABD'nin bölgedeki payandalarından bir tanesi. Ancak ABD açısından bölgedeki esas meselenin Suriye'den ziyade İran olduğu çok açık. ABD, Suriye rejiminin zayıflamasını İran ekseninin zayıflaması olarak görüyor, bunu da lehine bir gelişme olarak değerlendiriyor. Fakat, Suriye meselesine doğrudan doğruya girmiyor. "Çin vetosu var, Rusya vetosu var" deniyor. Hatırlayın, Irak'ın ya da Afganistan'ın işgali için BM'de veto olması bir engel teşkil etmemişti. Etmez. ABD bırakın doğrudan bir askerî müdahale seçeneğini, bir uçuşa yasak bölge oluşturulması, hatta direnişçi güçlerin silahlandırılması hususlarında dahi Türkiye'den çok daha arka planda kalıyor. ABD'den ziyade Türkiye'nin "şahin" bir pozisyon aldığı bir durumla karşı karşıyayız. Bu Türkiye'nin ABD'ye karşı geldiği anlamına gelmiyor elbette. Türkiye, ABD'nin bölge politikalarıyla paralel hareket etmeyi seçiyor, küresel hegemon gücün tayin ettiği sınırlar içinde hareket ediyor. Ancak onun basit bir piyonu olarak da hareket etmiyor, kendi özerk hareket alanı var. Zaten bir bölgesel güç olmaya soyunmak bu demek.

Türkiye'nin bölgesel güç olmaya soyunmasının yeterince vurgulanmadığını mı düşünüyorsunuz? Ya da gözden kaçtığını?

Belki de en çok göz ardı edilen husus bu. Savaş karşıtı eylemlere bakın, "katil ABD Ortadoğu'dan defol" sloganı çok yaygın mesela. Çok doğru bir slogan bu elbette ama özellikle Suriye bağlamında bunun yanına Türkiye'nin emperyal heveslerini hedef alan sloganlar eklemesek pek gerçekçi olmuyor. Türkiye'nin bugün dış politikasında karşı karşıya olduğumuz sorun, ABD'den bağımsız bir dış politika gütmemesi değil. Ya da sadece bu değil. Aynı zamanda Türkiye'nin bir alt emperyal rol oynamaya çalışması, bölgesel güç oynamaya soyunması, hatta biraz daha iddialı bir argümanla, emperyalist zincir içindeki konumunu yukarıya doğru yeniden tarif etmeye girişmesi. Bu hamle de Arap devrimci süreciyle başlamış bir şey değil. Hatırlarsanız Osmanlılık tartışmaları Özal devrinde de ciddi bir tartışma başlığı haline gelmişti. Bölgesel bir güç olma, eski Osmanlı coğrafyası içerisinde Balkanlar, Ortadoğu ya da Türki cumhuriyetlerinde Batı ile paralel, ama özerk hareket etme kapasitesini de arttıran bir bölgesel güç olma hevesi, Türkiye'deki hükümetlerin, Türkiye sermaye sınıfının son 20–25 yıl

SURİYE İLE KÜRT SORUNU DUYARLILIĞI BİRLEŞMELİ

Bianet'te, Türkiye'deki savaş karşıtı hareketi değerlendirdiğiniz yazınızda, kimi eleştiriler yönelterek, savaş karşıtı "hissiyatın", "harekete" evriltilemediği, dolayısıyla etkili bir güce dönüştürülemediğini söylüyorsunuz. Savaş karşıtı hareket, etkili bir güce nasıl dönüşür?

"Sen, ben, bizim oğlan/kız" solculardan ibaret olmayacak ve kimi yakıcı talepler etrafında birleşecek bir savaş karşıtı hareket kesinlikle önemli. Bir ikisi Suriye ile, üçü de Kürt meselesiyle alakalı birkaç basit, anlaşılır talebi olmalı. Çok detaylı, büyük çözüm önerilerinden bahsetmiyorum. Suriye meselesinde bir yandan emperyalist müdahalecilğe ve Türkiye'nin emperyal heveslerine karşı olacak ama diğer yandan Esad taraftarı olmakla da eleştirilemeyecek ve Suriye meselesinin Kürt meselesiyle bağımlı kuracak bir hareket olmalı bu. Suriye'deki ihtilafın Kürt meselesiyle bağımlı kurarak, o barış duyarlılığını içerdeki Kürt meselesine doğru yöneltmek mümkün olabilir. Yaptığımız önemli savaş karşıtı eylemler tabii ki var ama farklı partilerin bayrakları, kendi sloganları, kendi talepleriyle ortaya çıkıyor. Oysa birleşik bir savaş karşıtı harekete ihtiyaç var. Bu hareketin, sokakta yürüteceği bir mücadelenin etkisi ve karşılığının olacağına inanıyorum. İnsanların yeni bir savaşa onay vermediği bir ortamda, Suriye ile Kürt meselesine ilişkin duyarlılığı birleştirebiliriz.

içinde hep aklının arkasında oldu. Son on yıl içindeyse Türk sermayesinin inşaat, gıda, tekstil alanlarında Mısır'dan Suriye'ye, Irak'a, Güney Kürdistan'a yaptığı yatırımlarda muazzam bir artış gerçekleşti. Yani ülke sınırları dışında hareket kabiliyeti genişleyen bir Türk burjuvazisi ile karşı karşıyayız ve bu burjuvazinin kolektif aklı olarak Türk devleti, bu hamleyi siyasal terimlere dökme çabası içinde. Beceriyor, beceremiyor, sendeliyor. Yani Davutoğlu'nun kafasından çıkmış "stratejik derinlik", "oyun kurucu" bir güç olma gibi tezlerden ibaret bir mesele değil bu. Daha tarihsel eğilimin ifadesi olan görüşler bunlar. Bu tarihsel dinamik, Türkiye'nin aynı zamanda daha agresif bir dış politika yürütmesini de beraberinde getiriyor.

Türkiye'nin Suriye'de fazlaca hesap hatası yaptığı, kimi noktalarda pişmanlıklar yaşadığı, şu günlerde BM üzerinden geliştirilen, "Esad gitsin yardımcısı Şara gelsin" formülüne de bu nedenle onay verdiği yorumlarına katılır mısınız?

Biraz abartıldığını düşünüyorum. AKP hükümeti muhtemelen Esad rejiminin çok daha hızlı çözüleceğini düşünüyordu. Burada bir hesap hatası olabilir, ama bu hesap hatası AKP iktidarının bir bölge gücü olma hevesinde bir azalma, ondan bir geri dönüş anlamına gelmiyor. Rusya'nın, Çin'in direnişi, Esad'ın direnci, ABD'nin ve AB ülkelerinin Suriye "topuna girmekteki" tereddütleri iyi hesaplanmamış görünüyor. Ama nihai tahlilde Türkiye'nin Suriye politikasında görece daha temkinli bir ayarlama gündeme belki gelebilir; ancak bu toplamda çok da büyük bir fark yaratmayacaktır.

Hesap hatasına Suriye'deki Kürt birliği de dahil. Dolayısıyla, Türkiye için bu boyutu nedeniyle de oyundan çıkmayacak...

Evet. Kürt meselesi nedeniyle de bir geri çekilme olamaz. Türkiye Kürt hareketinin Suriye'de ak-

tive olacağını tahmin ediyordu. Ancak onu kontrol altında tutabileceğini bekliyordu. Türkiye, Kürt muhalefetini, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) eksenine birleştiremedi. Bir dizi sorun ortaya çıktı. SUK'u oluşturan yapılar Arap milliyetçiliğinin etkisiyle Kürtlerin kendi kendini yönetme ya da özerklik gibi taleplerine netameli yaklaşıyorlardı. Dolayısıyla Kürt muhalefeti Türkiye'nin desteklediği muhalif yapılara yedeklenemeyince, bu Türkiye açısından kayıp oldu. Ancak hemen vurgulamakta yarar var: Kürt muhalefeti asla Esad yanlısı olmadı. Bu da çokça düşünülen ciddi bir hata. Suriye'deki Kürt halkı, ister istemez ezelden beri Esad karşıtı bir pozisyonda oldu. Bunun bedellerini ödemiş bir halkın Esadçı olduğunu ya da Suriye'deki ayaklanmayla Esad arasında eşit mesafe aldığını söylemek büyük haksızlık. Ancak Kürt muhalefeti, kendi bağımsız varlığını ve pazarlık gücünü korudu, korumaya çalışıyor. Dolayısıyla Türkiye'nin burada bir hesap hatası var. Ne yapabilir Türkiye? Ancak oyuna daha fazla girerek ya da oyunda kalarak Kürt muhalefetini teslim almak değilse bile hareket alanını daraltabilir. Eğer oyundan çıkarsa, zaten bu imkân elinden tamamen çıkmış olacak.

AKP'nin giderek öne çıkardığı Barzani'nin pozisyonu bu planda nerede duruyor?

Barzani'nin AKP kongresine gelmesi bir sembolik jest, bir arkadaşlık ilişkisi falan değil tabii ki. Türkiye sermayesi zaten Güney Kürdistan'ın inşasında temel bir aktör. Türkiye ile Irak merkezi hükümeti arasında ciddi bir gerginlik var, bu gerginlikte Barzani yönetimi Türkiye'nin yanında. Yani Türkiye ile Barzani arasında hem iktisadi, hem siyasi çok ciddi bağlar var. Gerek Suriye'deki, gerek Irak'taki, gerekse Türkiye'deki Kürt muhalefetini biçimlendirmede Barzani ile böylesi bir imtiyazlı ilişki içinde olmak Türkiye'nin elindeki bir avantaj.

Suriye'deki tablo, Türkiye'nin Kürt sorununa nasıl yansıtacak?

Kürt ulusal inşa sürecinin yeni bir merhalede olduğu çok açık. Bu Güney Kürdistan'da bir "akraba devleti" oluşmasıyla başladı. Suriye ile devam etmekte. Türkiye'de bu sürecin son on yılda geldiği merhale zaten belli. Dolayısıyla çok büyük konuşmak olabilir ama misal, PKK çok ciddi askerî ve siyasi bir yenilgi dahi olsa, bu sürecin geri döndürülmesinin çok da kolay olmadığı açık. Çünkü "sosyolojik" bir süreçle karşı karşıyayız. Yani kendisini Kürt ulusal bütünün parçası olarak hissetme halinin, bu kadar yaygınlaştığı başka bir dönem yok Kürtler açısından. Bu durum siyasi gerçeklikler yaratıyor. Güney Kürdistan'da yaratıyor, Suriye'de, Türkiye'de yaratıyor. Bu siyasal gerçeklikler, birtakım gündelik siyasal gelişmelerle hızlıca tersine çevrilebilecek şeyler değil. Türkiye devlet aklının intibak edemediği gelişme bu. Ya bu gerçeklikle bir tür uzlaşan, uyuşan siyasal modele doğru gidilecek ya da daha topyekûnlaşan bir savaşa giden rota tutturulacak.

AKP'nin pratiklerine baktığımız zaman, ikincisinin yani topyekûn savaşın tercih edildiğini söyleyebilir miyiz?

Olabilir. Neydi AKP'nin açılım siyaseti? Bireysel temelde bazı kültürel haklar tanımam, örneğin TRT Şeşi açarım, Mem û Zin'i Kürtçe yayınlarım vs. Bunları yaparken de Kürt hareketini ekarte ederim. Yani sorunu muhatapsız çözerim. AKP Kürt hareketi olmadan, Kürt meselesini bireysel kültürel hakları temelinde çözmeye çalışıyor ama bu çizgi iflas etti. İzleri devam ediyor. KCK operasyonları vs devam ediyor ama bu politikanın boşa çıktığı aşikâr. AKP'nin bunun ötesinde adım atmaya gücü var mı, ondan emin değilim açıkçası.

Niyeti var mı peki? Çünkü "Erdoğan çözmek isterse çözer" ifadesi, Kürt hareketi içinden de, liberallerden de zaman zaman dile getiriliyor. "Çözme gücü var, çünkü AKP artık devlete de hâkim" deniyor...

Bence gücü de yok. Bu beklentinin kendisi, yani "çözerse o çözer" yaklaşımı zaten otoriter bir yaklaşım. AKP'nin otoriterizmini toplumsal muhalefet de bazen benimseyebiliyor. "Gücü" derken şunu kastediyorum. AKP özellikle son yıllarda ciddi bir milliyetçi söylem, militarist mobilizasyona dayanıyor. Bu ortada dururken, bundan 180 derece farklı bir rota tutturmaya gücü var mı, ondan emin değilim. Böylesi bir çözüm irade ve gücünü bu kadar yukarıdan beklemek doğru değil zaten. Savaşın devam ediyor oluşunun temel nedeni, "Batı" ile "Doğu" arasındaki psikolojik, sosyal, kültürel kopuşun bir türlü tamir edilemiyor olması ve bu kopuşun artarak devam ediyor olması. Bunu tamir edecek şey de Başbakanın dudağının ucundan çıkacak birkaç kelime değil. Aslında Kürt hareketinin meşru demokratik taleplerini "Batıya" tercüme edecek, aktaracak, yaygınlaştıra-

cak köprüler inşa edecek bir barış hareketini nasıl yaratacağımız meselesine kafamızı daha fazla yorsak sanırım daha sağlıklı olacak. Çünkü bu yukarıdan ihsan edilen çözümlerin pek gerçekliği yok. Şunu da atlamayalım: AKP'nin milliyetçi, militarist söyleme giderek daha fazla sarılıyor olması bir tesadüf değil. AKP uzun yıllar boyunca "vesayet karşıtı popülizm" diye adlandırılabilir bir strateji benimsedi. AKP'nin vesayet karşıtı popülizmi, yani siyasal saflaşmayı "alın secde görmüş" millet ve onun öz temsilcisi "AK Parti" ile "gayrimillî vesayetçi bürokratik elitler" arasındaki bir mücadele olarak tanımlaması, bu siyasal harekete aynı zamanda hem muktedir olma hem de mağdur görünme avantajını, hem de uzun süre sağladı. AKP iktidardayken dahi "milletin" ve Türkiye'nin önünü kesen "vesayetçi" muktedirlere karşı mücadele ettiği argümanı ile geniş toplumsal kesimleri seferber edebildi, potansiyel muhalif söylemleri kendisine eklemleyebildi ya da pasifleştirebildi. Böylece bir yandan "piyasa reformları" aracılığıyla alt sınıfları siyaseten mülksüzleştirir, diğer yandan da milliyetçi muhafazakârlığın kadim "devlet-millet bütünleşmesini" gerçekleştirdiği iddiasında bulunurken aynı zamanda da bir sivilleşme ya da "demokratikleşme" sürecini zorluklara rağmen yürüttüğü savında bulunabildi.

Son dönemde özellikle liberal çevrelerde başlayan kırılmalara da bakarak, bu stratejinin zayıflamaya başladığı söylenebilir mi?

Evet, bu söylemin sonuna gelindi. Artık AKP'nin muktedir olduğu, hatta zalim olduğu çok açık. "Bürokrat elitler bizim elimizi kolumuzu bağılıyor" söylemi artık inandırıcılığını yitirdiği, bu sefer de milliyetçi, alt emperyal, Osmanlı şişinmecisi, militarist bir söylem devreye girmeye başlıyor. ✨

DEWRÊ VERI

AKMAN GEDİK

Remzi Toremen

Ax ax vat Apê Zemani, xo xo de çend şopi bi vengede nerm u şenik... Dewrê veri qet pers mekerê... Cîraniye biyê, çim u ru/ri bi... Senc u hurmet bi... Pil bi, kij bi. Ma nika, no senê dewro tecel o. Emirdergi niya da ke piyê êyi hawo xo xo de qese keno. Emirdergi vengê xo kerd berz, vake "Piyô, na çi dewrê veri yo to gureto, timi vana dewrê veri, dewrê veri. Nêzana ke çi bi na dewrê veri de... Şîma cênika xo de nêşikiyêne ke mucil bibe... Domanê xo neguretêne virana xo. Verba herdişsipeyan qese nêkerdê. Des serê insan ju bon/banedê mendêne... Na ya rindbiyêna dewrê veri?"

– Heya lace mi, Emirdergê mi, vatena to de raştîyê est a. Lê şîma yê niyanêni şandê zewecinê şodir jubini verdanê ra... Heya, ma u xanimanê xo hona kê nêzeweciyayime jubini de mucilbiyenê caverde, tewr jubini nêdiyene... Şîma şan u şodir telewe der ê, anciya ki tê serê nêkenê... Heya, ma dadese serê insanî ju bani de piya bime. Ju tase de verdê ju tase de şimite. Nika ê şîma her ju ju oda xo ciya ciya ya, anciya ki şîma rê tengê. Kes hayrê kesi niyo. Ju famila ya 4 gul insanî zerê bonanê horan u boran de nêkenê ca...

– Piyê min o heca, hela qaytbe şopê. Verde ju ke nêweş kewtêne, ra u reçi çine bi. Şîma bi tawig hetani resnêne qeza, nêweş ya merdêne, ya ki biyêne nême-insan. Nika rayi hirayê, mordem ze/fenda çuçike fir dano, şono... vat Emirdergi.

Serê xo hejna Apê Zemaniyi, "heya, şîma ze çuçikê fir danê şonê, raşt o. Hama hayre ju ciranê xo niyê. Waxtê ma henen bi... Ma ciranê dewa xo ra dot, nas u dostan ra pero agahdar/xeberdar bime... Ra u reçên ma çin bi, tengi bi... Ma jubini ra pers kerdêne... Rayên şîma hira ye, lê hisdariya şîma biya teng. Sebr u tahmule şîma nêmando... Her tim, şîma bi termine/randewim yê...

– Piyê mi, verde feqiriyê biye. Ti bi xo ki vana. Çime şîma perenê, tayê çi–miyan de. Şîma nêşikiyene ke biherine. Axa şîma mendêne. Şîma wayire çiyê nêbiyêne... vat Emirdergi.

– Heya, raşt a vatena to lajê mi. Çimên ma şiyênê gelê çiyân de... qeweta ma çine biye... Lê anciya ki ma bextiyar bime... Tamê her çiyi bi.. Nani zê nani boyê dêne, sayê zê sayê... Nika çiyêde tam nêmando. Her çi xerepiya zê insanan. Nika şîma cêni u camerdi piya xebetine/gurine anciya ki çiyê niyanê pêser... Çi bicêre ki anciya zereweş niyê. Peyniya waştêna şîma nêna. Xerc u mesrefe şîma nêxelesino. Çend cite solên şîma bibê ki, anciya qet solên şîma çin ê, çimanê şîma de. Xort u Azebên nikayi, şîma huyayiş xo viri ra kerdê. Çimê şîma nêhuyenê. Rew hers benê. Şîma qese nêkenê, tuye hardi kene se ke. Ti vana zereyê şîma pire nefreti yo. Hetani vera şodiri heşar ê, hetani peyê peroji hewn der ê... ê ma henên bi..Ma tiji ra raveri

biyêne heşar. Ma zanitêne, ke here bikuyime xirab o. Duwayên ma ver bi roji bi. Ciran ma rê zaf muhim bi. Şodir ke merhebayiyê medêne cirane xo, karê ma raşt nêşiyêne. Ma ke sipederê şodir de raştê ciranê xo biyêne, dinya ê ma biyê.

– Piyo se vaji, vat Emirdergi. Şima nêweşkewtêne ilac/melhem çine bi... Melhem bidiyêne perê çine bi. To pegureto, dewrê veri...

– Heya, Emirdergê mi... Îlac ma nêdiyêne ge-gane, lê weşiya ma rinde biyê. Ma nêweşiyê zêde nas nêkerdê. Heya, nika ilaci zafê, lê nêweşiyi ke biye zaf...

– Piyo, tî nêbiya ke, her tim vatêne. Filankesi de ju radyo bi. Dewe pero uca biyêne top,goş nêne re hewadisan ser... Nika her çê de radyo, televizyon, komputer, telefon est o. Nika u dewrê veri se benê ju, vat Emirdergi.

– Qesa to bi şekir birne laje mi. Heya her çê de radyo, televizyon, komputer, telefon est o. No çiyê de rind o, lê domanê şima kunê oda xo, çêveri ki kenê kip, bi seatên oda ra nêvejine... Kes nêno oda ronîstene de nênişeno ro... Televizyonan de “dizi”yo çî ziqumo vanê, ceniya tey niya danê,(temaşê kenê) tewr hayre çiyê binan niyê. Kes nêsono çêyê kesê de çay neşimeno, demê “diziyar” de... Ne karê tekniki dinya kerda ju dewêde qijkekê. Hama insani hayrê ciranê kişta xo niyê, no senê edet o, no senê dewr o. Merik nêweş kuno, ju telefon ya nêkenê... Komputuri de hetani şan chat kenê, mesajan ruşnenê... Oda binê de hayrê wa u birayanê xo niyê. Heq kena, mi mede vatene. Heya, nika her kes hes keno, lê heskerdiş nêmendo. Niya şoro, ma endi selam u perskerdene ki interneti ser ro virazenime... Kam çî zano, belko waxt êno, çenawaştene ki interneti ser ro virazenime. Qet nêbi telefonên ke insanan musnene, inan ser pers kenê insani. “Tî çênêka xo dana lacê ma, ya ki nê”a roje êna. Vana no dewr rind o, çî rind o, çî verdo êndi.

– Heni mevaje piyê min o delal. Nika zanistiyê zaf ravê şiya... Verdê ju ke çiyê bizanite, endi xo koyê diyêne. Cor heq, cêr o pil bi. Nika henen o. Mordem çî biwazo, komputer ser ro museno...

– Tî bi heq kena, bota şo. Lalawo çî zanisti ya, çî hal o... Qeyi endi peyayê akademikeri, zanisti ze veri nêvecinê. Komputer sera her çî musenê, lê derudormeyê xo ra bê xeber ê... Vero coyî zereyê xo bikerê pak... Zanistiyê, mordem ke bi xo çî musa, a ya... Çîmiye serê komputuri zanistiya şaro ke nuseno, ê inan a. Gama zanistiyê gereke mordem bi xo bierzî. O kare zereyî yo... Komputer ser ro wendene, seke ju kaxite ra fotokopikerden a. Nayê ki xo viri ra meke, goşê to re bibi goşarê. Verde, ma zereyê ju bani de piya mendenê, feqir bime hama bextiyar bime. Çimê ma çiyânê zafan de nêbi. Çî ke ma dest est bi, ma rê bes bi... Derudormeyê xo de niya de, pero jubin caverdanê xort u azebi... Famîlya nêmenda... Der u dormeyê ma domanên ke ma u piyê xo jubini caverdo, eyi doman ê. Tekiliya insanan biya 24 seati. Niya nêsono. Exlaq ke nêmendo, insani bice berzê wertê çiyi. Gereke komunikasyonê insanan reyêna bibo. Heni mebo, pero kenê vindi... Peyco nêvat, mevace... ❀

SUBH Û ÊVARÎ ŞEVA TARÎ...

Subh û êvarî şeva tarî şemala kê yî tu
Leyletul Qedr û Berat in nûra mala kê yî tu
Çîçeka baxê Îrem şûx bejn û bala kê yî tu
Bo Xudê key bêje min kanê şepala kê yî tu
Dêm kitêb e zulf e haşî şerhê xala kê yî tu

Dilbera gerden şeffî î danuwa durra 'Eden
Nazik û mewzûn letîf î nexliya selwa çîmen
Gullîbas î, gulqiyas î, gulenî gûlpîrehan
Ahûya deşta Tetarê rehzena aska xeten
Horiya baxê beheştê çav xezala kê yî tu

Qiblegaha aşiqan î şengala ebrûzirav
Hate burca şaneşînê sed melaîk çûn silav
Dax û kovana evînê sotî canê min tevav
Extera subha se'îd î reşrihana ta belav
Filfila Hindûstanê zulf û xala kê yî tu

Ew çî dême şahebax e gulşena darul qerar
Sed hezaran nal û awazê di bulbul çar kenar
Helqe pê da bes tu hatin 'eqreb û îlan û mar
Nêrgiza şehla şepal î asemîna mêrxuzar
Lebxemûş î meyfiroş î dêmpeyala kê yî tu

Pêncî salî şehlewendî keftime çaha reset
Min nizanim çerxê dêm e tê heye burca esed
Çengelek avête dil kun kir li min dad û meded
Qelbekî hişk û sufalîn min divêt can tê ebed
Şah li textê dilberê fikr û xeyala kê yî tu

Sefhekêşa katibê xeybê ji nûra la yezal
Xaleke wa l'gerdenê mîslê Berê reş mah û sal
sedhezaran rekbehacî tîn tewafa zulf û xal
netrik û şutrî û îlan dane ber bayê şemal
laubal î çardexal î çardesala kê yî tu

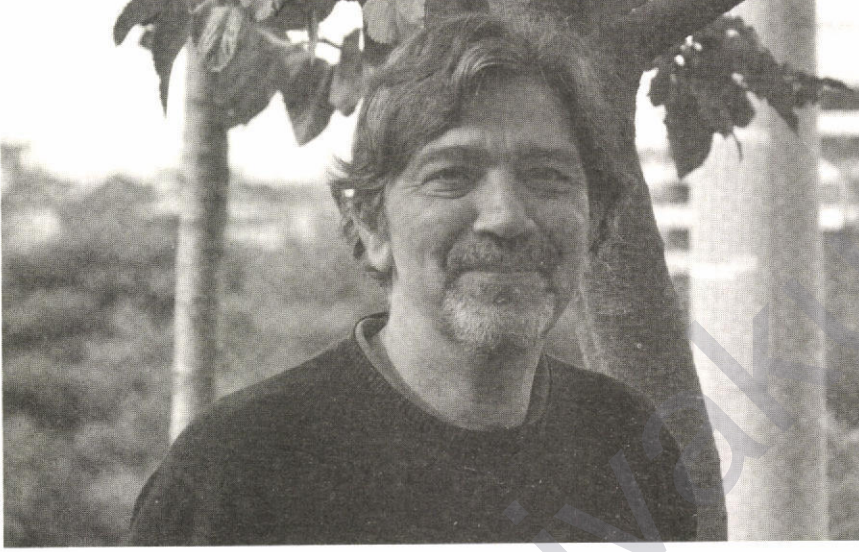
Şehkitêbek min divêt behsê muhebbet bit tamam
Sed tilism û sihre tê da pêkve Suryanî meqam
Ebcada 'eşqê me xwend û 'eql û wendakir we mam
horiya baxê beheştê tûtiya tawusxeram
Xeyrî Batey padîşaha min delala kê yî tu

Mela Huseynê Bateyî

BU KRİZ, TÜRK SİYASAL KİMLİĞİNİN SONUNU İŞARET EDİYOR

Röportaj: EMİNE UYAR

Türkiye yine kritik bir süreçte... Aslında hep böyle; 'kritik' ya da 'olağanüstü' dediğimiz her süreç, Türkiye'nin 'olağan' hali durumunda. İrkçi milliyetçilik, dışlama, ayrımcılık ve nefret pratikleri günlük hayatımızın sıradan görüntüleri. İşte bu 'sıradanlığın' altında derin bir tarihsel arka plan bulunmakta. İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Üyesi, Siyaset Bilimci Doç. Dr. Zafer Yörük'le bu arka plana, bugüne ve geleceğe dair konuştuk.

Fotoğraf: Ürgen Tepe

Her zaman iç düşmanları oldu hükümetlerin. Bir kesimi diğer kesimle kamplaştırma eski bir gelenek âdeta. Son aylarda mesela, Alevi evlerinin işaretlenmesinden, Batıda Kürtlere (Ayazağa'da inşaat işçilerine yapıldığı gibi) yönelik saldırılara bakınca, sadece siyasal değil, önemli bir sosyal sorunun eşliğinde olduğumuzu da gösteriyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Nefret suçlarının toplumsal hiyerarşinin bütün düzeylerinde pervasızca işlenebildiği sayılı dünya ülkelerinden biri olan Türkiye'de, bu tür provokasyonları spontane ya da 'doğal' toplumsal olaylar olarak algılamak mümkün değil. Dünya siyasal tarihi içinde birçok deneyim bize gösteriyor ki, kimliklerinin farkına vararak siyasal özneleşme sürecine giren farklı toplumsal grupların maruz kaldıkları ilk tepki, devlet şiddeti yanında manipüle edilerek tırmandırılan ötekileştirme ve kolektif nefret söylemleri olmuştur. Örneğin, o güne kadar görünmez olan işçi sınıfı, 19. yüzyıl Avrupası'nda bir toplumsal/siyasal özne olarak ortaya çıktığında, 20. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye'de Kürt kimliği etrafında üretilen nefret ve şiddete çok benzer pratiklerin mağduru olmuştur.

Türkiye'de farklılıklara karşı dışlayıcı nefret söylemlerinin başlıca failleri, resmî eğitim sistemi ve

ana-akım medyadır. Bu iki aygıt, farklı kimliklere karşı toplumsal psinenin derinliklerinde varlığını sürdüren nefret duygularını sistematik olarak yeniden-üretmekte ve ihtiyaç duyuldukça bu duyguları manipüle ederek tetikleemektedir.

Kürt kimliğine karşı devlet ve medya eliyle işlenmekte olan nefret suçlarının nedenleri ve hedefi çok açıktır. 1925 Şeyh Sait isyanı, 1932 Ağrı isyanı ve 1938 Dersim katliamı süreçleri bu açıdan öğreticidir. 1980'li yılların ikinci yarısında PKK'nin silahlı eylemleri başlatmasıyla

birlikte, ideolojik manipülasyon mekanizmalarının çok daha güçlü olarak harekete geçirildiğini görüyoruz. Şehit cenazeleri, futbol maçları, asker uğurlama merasimleri, 'terörü telin mitingleri', Kürt basınına ve Kürt siyasal temsilcilerine hem devlet güçleri hem de sivil kitleler tarafından gerçekleştirilen nefret saldırıları, 1990'lar ve 2000'li yıllar boyunca sürekli yaşayarak kanıksadığımız kronik vakalardır...

Akan kan ve buna eşlik eden nefret söylemlerinin, Türkiye'yi yüz yıldır yöneten siyasal elitleri sistematik olarak beslemiş olduğunu bugün toplum olarak görmemize izin veriliyor. Cumhuriyetin 'modern' siyasal elitlerinin tasfiye edilmişlerine paralel olarak bu stratejilerin artık sorgulanabilir hale geldiğini söyleyebiliriz. Ama buna rağmen şiddet ve nefretin tepeden aşağı ateşlenme imkânının ortadan kalkmadığına da tanık oluyoruz.

Son yıllarda, 'açılım' sürecinin çıkmaza girerek kısa vadede siyasal ranta dönüşmediği koşullarda, milliyetçi kitlelerin oylarına doğru çark eden bir siyasal iktidarın, toplum içinde Kürt kimliğine karşı irkçi nefret söylemini yeniden körüklediğini yaşıyoruz.

Alevi kimliğine karşı işlenen suçlara baktığımızda ise, hem soy-kütüğü itibarıyla farklı bir geleneğin

devamıyla hem de hedefleri farklı bir manipülasyon stratejisiyle karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. Soy-kütüğünü çok gerilere sürmeksizin Maraş ve Çorum gibi kitle katliamlarına bakacak olursak, Alevi nefretinin, milliyetçi/muhafazakâr sağ söyleme özgü, Alevilik nezdinde esasen sol ideolojiyi ve toplumsal muhalefeti hedef alan bir pratik olduğunu görüyoruz... Bugün ön-göstergelerini okuduğumuz Alevi-Kürt topluluklara yönelmesi muhtemel yeni bir provokasyonun başlıca hedefi, belli ki yine Kürt hareketi içi bir bölünme olacaktır. Bunun yanında, yine geçmiştekenden daha da açık ve ısrarla dile getirilmekte olan Alevi kimlik talepleri, bir 'mezhepsel çatışma' retoriği içinde boğulmaya çalışılacaktır.

Kamplaşmanın bu kadar kolay gerçekleşmesi uygun bir sosyal taban olduğunu mu gösteriyor? Bu taban nasıl oluştu? Örneğin Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinden biri olarak milliyetçiliğin tesisi ile nasıl ilişkilendirilebilir?

O kadar gerilere gitmeksizin yakın tarihe kısa bir bakış bile, içinde yaşadığımız nefret söylem ve pratiklerinin köklerini kavramak için yeterli olacaktır.

Türk kimliği, öncelikle Osmanlı'nın emperyal çeşitlilik arz eden yapısının ulus-devlet mantığına uygun tek-tipli bir yapıya indirgenmesi süreci içinde şekillendi. Bu dönüşüm, 'hâkim millet' ya da 'asli unsur' adlarıyla anılan Müslüman nüfusun Osmanlı'nın sürekli küçülen toprakları üzerinde tek hayatta kalacak unsur olarak belirlenmesini ve bu yönde adımlar atılmasını içeriyordu. 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar devam eden bu süreç boyunca bugünkü Türkiye'yi oluşturan toprakların Müslüman olmayan halkları, zorunlu göç ve toplu katliam yöntemleriyle tasfiye edildiler. Bu tasfiye eylemi, siyasal iktidar ve Müslüman sivil nüfus tarafından el ele yürütüldü ve bu eylemden sağlanan ekonomik çıkarlar ve yararlar bu iki kesimi hem suç hem de kader ortağı olarak birbirine yakınlaştıran sıkı bir bağ oluşturdu. Başka deyişle 'Asli Unsur', *devleti ve milletiyle bölünmez bir bütün* haline geldi.

Kabaca Cumhuriyet'in ilanıyla kapandığını söyleyebileceğimiz bu proto-nasyonal dönem, kimliği tamamıyla karşıtları ya da ötekiler üzerinden algılıyordu: Anadolu ve Trakya'daki gayrimüslim halklar. Bu halklara ait bütün izleri fiziki ve ideolojik düzeylerde her görüldükleri yerde yok etme çabası, Cumhuriyet kimliğinin Asli Unsur'dan devraldığı başlıca miras oldu.

Dünya üzerindeki ülkelerin çoğunluğu tarafından 'soykırım' olarak adlandırılan bu etnik ve dinsel tasfiye pratiği, mümkün olduğu ölçüde sessizlikle kendini unutturmaya çalıştı. Sessizliğin mümkün olmadığı koşullarda ise sistematik bir nefret söylemi dolayısıyla meşrulaştırma çabaları devreye giriyordu. (Ermeni-

ler 'sadık millet' iken 'ihanet' ederek soykırımı haketti mişlerdi; Rumlar ve diğer Hıristiyanlar, Balkanlardaki Müslümanlara zulmetmemiş olsalar yok edilmezlerdi, vb.) Düşmanlık üzerine kurulu bu siyasal açıklamalar, popüler düzeyde yaygın sekter mezhep çatışmalarına dayalı ilkel nefret duygularını besleyerek güçleniyordu.

Cumhuriyet söylemi, bu nefret ve ötekileştirmenin sistematik yeniden üretimiyle kalmamış, ülkeyi homojenleştirme adına, gayrimüslim 'öteki'nin üzerine yeni ötekiler yığarak 'modern Türk'e bunlardan da nefret etme görevini yüklemiştir. Etnik, kültürel ve lingüistik farklılıklarının üzerine sünger çekerek Türk olmaları emredilen halklar arasında, Kürt halkı başta olmak üzere bu duruma ayak uyduramayanların ya da direnenlerin, nefret edilecekler listesinde ilk sırayı aldıklarını görüyoruz. Sonrasında, özellikle Dersim vahşetinde izlediğimiz üzere, Sünni ve Türk olmadıkları için iki kez 'cezalandırılmayı' hak eden kimlikleri aynı haneye kaydetmek gerekiyor. Bu listeye, modernleşme ve batılılaşma 'emirlerini' layıkıyla icra etmekte zorluk yaşayan dindar toplulukları da dahil edebiliriz.

Psşik yapının oluşumu misali, toplumsal kimliklerin şekillenmesinde de bir dönem kapandığında bütün izleriyle ortadan kalkmış olmuyor; sosyal psşik yapının derinlerinde ağır bir tortu olarak yeni zamanlara taşıyor. Bu patolojik tortular, sonraki yaşantıda ortaya çıkan benzer deneyimlerde tetiklenerek yüzeye çıkıyor. Tıp dilinde 'semptom' olarak adlandırılan bu olgunun devletin en üst kademelerinden toplumun kılcal damarlarına kadar bir kolektif milliyetçi ritüel biçiminde her gün, tekrar ve tekrar gözler önünde icra edilmekte olduğunu gözlemliyoruz. Örneğin, eğer söz konusu patoloji gayrimüslim nefreti ise, günümüzde Kürt kimliğinin her türlü politik/kültürel/lingüistik tanınma ve ifade olanağı taleplerini, ancak Öcalan'ın aslında 'Ermeni' olduğu ve Kürt militanların 'sünnetsiz' olduğu iddiasına dayanan bir nefret söylemi dahilinde algılayabilme hâli, bu derin patolojinin tetiklenmesi sonucu ortaya çıkmış tipik bir semptom olarak okunmalıdır.

Burada, yukarıdaki siyaset psikolojisi notuyla bağlantılı ikinci bir analitik saptama mümkün görünüyor: Türkiye toplumu, son çeyrek yüzyıllık süre boyunca değişen yerel, bölgesel ve global koşullar içinde bir 'bastırılmışın geri dönüşü' süreci içine girmiş durumda. Bu süreç esas olarak Cumhuriyet rejimi tarafından dışlanmış ve ötekileştirilmiş kimliklerin yeniden ortaya çıkarak tanınma ve diğer kimliklerle eşit koşullarda kendilerini ifade edebilme mücadelelerini içeriyor. Bu kimlik mücadelelerinin başlıca özneleri, siyasal İslam ve Kürt hareketi olarak saptanmalıdır. Siyasal İslam, kendi söyleminde yaşadığı belli tadilatlar sonucunda, var olan siyasal/ideolojik düzeni zorlayarak sistem içinde kendine bir yer açmayı başarmış görünüyor.

Ama bu akım, siyasal iktidarı ele geçirdiği andan itibaren, daha fazla esnemesi mümkün olmayan siyasal/ideolojik düzeni kapsamlı bir tadilatın geçirilmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tadilat ihtiyacının bir nedeni İslami kimliğin tam kabulüne olanak sağlama zorunluluğu ise, diğer nedeni de İslam dışındaki diğer dışlanmış kimliklerin de daha fazla bastırılmaz hale gelmiş olmalarıdır. 'Kürt Açılımı' ve onu izleyen diğer açılımlar, özellikle de 'Alevi Açılımı' bu imkânsızlığın siyasal hayata yansımaları olarak okunmalıdır.

Ancak yaşadıklarımızı gösteriyor ki, siyasal iktidar, açtığı bu 'Pandora Kutusu'nun olağanüstü zengin ve bir o kadar da korkunç muhtevasının farkına varır varmaz bu kutuyu yeniden kapatma telaşına kapılmıştır. DTP'nin apar topar kapatılması ve ardından gelen kitlesel KCK tutuklamaları, Kürt sorununa 'askerî çözüm' söyleminin yeniden egemen doktrin hâlini alışı, Cemevlerinin yalnızca 'kültür merkezi' sayılması kararı, Diyanetin yapısı üzerine tartışmaların susturulması, Hrant Dink cinayeti davasının adli vak'a düzeyine indirgenerek katillerin âdeta ödüllendirilmesi, vb. bu telaş ve panik içinde atılmış geri adımlardır.

Bugün içinde yaşadığımız toplumda yeniden tetiklenen şiddet ve linç iklimini ve bu rüzgârla körüklenen nefret söylemlerini, yukarıda ana hatlarıyla aktardığımız başarısız açılım sürecinin sonuçları olarak kaydetmek doğru olur. Sorun şudur: yaşamakta olduğumuz 'bastırılmışın geri dönüşü' süreci, siyasal/ideolojik düzende gerçekleştirilecek kısmi tadilatlarla çözümlenmesi mümkün olmayan meseleler ortaya koymaktadır. Türk siyasal kimliğinin kurucu patolojilerinin ve savunma mekanizmalarının işlevsiz kalma ve bu nedenle de kimlik tanımının külliyen imkânsız hale gelme 'tehlikesi' söz konusudur. Kendini modern tarih boyunca bütünüyle dışladığı kimliklere karşıtlığı üzerinden tanımlayan bir kimliğin, bu ötekilerin tanıdığı ve farklılıklarıyla kabullenildiği bir iklimde yeniden-üretilmesi imkânsızdır. İçinden geçmekte olduğumuz organik kriz, bu çerçevede Türk siyasal kimliğinin sonunu işaret etmektedir. Kimlik krizi, bu toplumu 20. yüzyıl boyunca bir arada tutmaya uğraşmış otoriter sıvanın yıpranarak dökülüşü ve kurucu yapıtaşlarının bir bir yerinden sökülüşünü içeren bir sürece işaret ediyor. Günümüzde toplum içinde tırmanan etnisite ve inanç temelli şiddet söylem ve eylemleri, bu çözülme ve çöküş tehlikesinin tetiklediği semptomlar olarak okunmaya müsaittir...

Oysa her çöküş, yeni bir kuruluş olanağını içinde taşır. Süreci doğru okuyan siyasal özneler için, bu toplumu yeniden kurmaya muktedir yapıtaşlarını saptamak ve yeni bir toplumsal tahayyül etrafında bunları birbirine bağlayacak harcı karmaya girişmek, yaşanan kimlik krizinin önümüze koyduğu başlıca görevdir.

Kürt kesiminden sık sık dile getirilen duygu kopukluğunu onarmanın koşulları nasıl oluşturulur, barış içinde nasıl birlikte yaşanabilir?

İçinde bulunduğumuz durum, acil ve gerçek bir yeni 'açılımı' gerektiriyor; çünkü bu yarılmanın daha da derinleşmesinin durdurulması, birinci açılım fiyaskosunun doğurduğu güven bunalımını onaracak adımların derhal atılması gerekiyor. Gerçek olmanın birinci koşulu, kısa vadeli siyasal kazanç hesaplarını bir yana bırakarak barış hedefi doğrultusunda bir dizi siyasal riski göze almak.

Böyle bir siyasal kararlılık içinde girişilmesi gereken işlerin başında, kültürel hakların tanınması ve çok-kültürlülüğü temel alan demokratik bir yeni anayasa gelmektedir, ama hukuki düzenlemelerin çözüm ve barış getirmeye yeterli olacağını ummak hayalcilik olur. Kürt sorununun artık bir 'Türk sorunu'na dönüşmüş olduğunu kavrayanlar, yukarıda üst üste yığılı süreçlerini aktardığım ötekileştirme, dışlama, ayrımcılık ve nefret pratikleri içinde yoğunlaşmış bu Türk kimliğine yönelik derin bir terapi sürecinin gereğini de anlayacaklardır. Bu patolojinin başlıca sorumluları olan eğitim sistemi ile kitle iletişim yapıları başta olmak üzere düzenin ideolojik aygıtlarını barış ve demokrasi kültürü çerçevesinde köklü bir revizyondan geçirmeksizin kalkışılacak her türlü müdahale, 'satır kullanarak beyin ameliyatı yapmak' anlamına gelecektir...

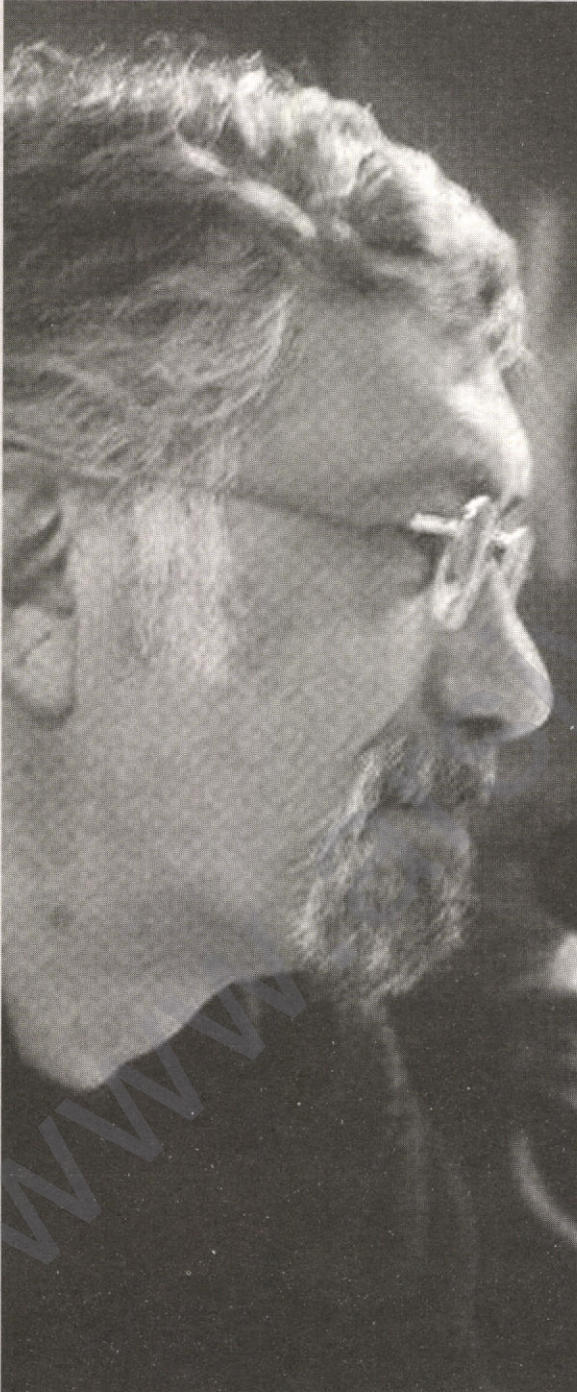
Suriye krizi başladığından bu yana, Türkiye'nin de aktif rol aldığı bir 'Sünni hilal'in oluşturulmaya çalışıldığı görülüyor. Kürtlerin bu projeye ilişkin pozisyonu için ne söylenebilir?

Ben, Birleşik Kürt Devleti'ni içeren bir 'Sünni hilâl' projesinin, zorlama bir kehanet riskini içerdiğini düşünüyorum. Kürtlerin diğer Sünni unsurlarla, özellikle de Araplarla bir ortak proje içinde davranmamak için güçlü tarihsel nedenleri var. Bunun yerine, Kürt kimliğinin ürettiği siyasal öznelerin bölge siyaseti içinde giderek daha fazla ağırlık kazanacağını öngörmek daha mütevazı olsa da daha doğru bir analitik başlangıç olacaktır. Türkiye'nin kısa vadeli stratejik hesaplarının büyük ölçüde, Suriye'de ortaya çıkan Kürt siyasal öznesini (tampon bölge, sınır-ötesi müdahale vb. yoluyla) bastırma üzerine kurulu olduğu görülüyor. Bize düşen, resmî bakışın gözlerini bürümüş bu ırkçı takıntının ötesine, uzun vadeye ve geniş perspektife dikkat çekmektir. Çünkü, bütün bölge ülkeleri gibi Türkiye'nin de geleceğe ilişkin projelerini Kürt öznelliğinin artan belirginliği öngörüsü çerçevesinde tasarlaması gerekiyor ki bu yolda ilk adım Türkiye'nin Kürtleriyle barışı sağlamaktır. ✨

RÊBIRÊN BAJARAN

MEHMET HAMEŞ

Ji tirkî bo kurdî: YAQOB TILERMENÎ

ku axê laflafok li gwînê xwe yê xudayî dipêça, roj dîlê ewran bajar wesle wesle bi siyan.

li ser rehleyê nexşeya jiyanê li ser kaxizê dinivîsand û bo eşkerekirina raza wê dixebitî, ahenga dilkutkan li pênuşa xwe diqufuland û ew di bendera hêmayan de digerland; weke melêva çarzimanî geh berjêr geh berjor li ser raza tîpan dihejand, bo ku keşif bike dilpakiyê. hişê xwe ji bîra xewnan dadigirt dadigirt û vala dikir hewzê helbestê. xwebixwe dikir pisepis û digot, 'divê em evîne biherikînin aşê hezkirinê û rikên biqatmer bihêrin'.

di eniya zemên de êş diherikîn
ku xwîn diherikî dicefilî bihar
di lingên wan de berf, di eniyên wan de stêr
sirûdên bênota bêrêbaz

wariş dihatin boyaxkirin bi qîrînên êşê
bi zêmarên dêyan winda dibûn navnîşan
ku bi paletên zerpoşan dieciqî xûpakî
bi xwîna gangulokan diriziya şev

cîran nema cîran didîtin êdî, bihna giyanê kulîkên mirî tev li yên şaneşînê bûbûn. di xewên xwe de diweşiyên bi dengê pîspîskê çivîkên li ser pirteqalê. di sergoyan de pisîk, bi çavên xwe yên bihna barûd û pariya pîşoyê belav dibûn li nav avahiyên li bûlevarê. bi dixanan re qîrînên zarokên dişewitîn bilind dibû: bangewaziyên "mirî hatin girtin" deng vedidan. û mirovan jî bi xemsarî çayên xwe fir dikirin li ber serî.

bi pişkoya pêşîn re gor dikolan
dêyan ji zarokên dê biwelidiyana re
di hişê bavan de sixêfên zêmarî
di dilên wan de figurên şahmeranî

di çavên wan de giyanê ku li cîhaneke din di hindurê wan de dimeşiya û siyên wan dişopand bû. rûyên wan bi sedsalan êş kişandibûn û bêyî ku hevdû bibînin dimeşiyên li ser peyarêkan. te digot qey hinan jî wan lehiya şewlan li rûyê xwe reşandibûn, di rûyê xwe de hîvron dihewandin. bi milê yekî girt û kişand, got merheba, zêde bû yê li hemberî wî, ket milê wî yê din. yek bû, bûn deh, paşiyê sed, hezar... li qadan lehiya şewlan a ku zêde dibû.

...çengela ji tarîtiyan re. ❁

JI SARAJEVO RE

CEMÎL DENLÎ

Sarajevoya delal
Min helbesta te wenda kir

Serê milenyûmekê
Ji mehan meha baranê¹
Li pişt min moxolên osmanî
Bi nigên pêxwas
Di welatên nenas re
Xwe avêtibû bextê te
Wê çaxê alija² dijiya
Li başçarşijayê gurên yekbûyî³
Ji radyoyê dengê dîno⁴ dihat

Şillî şepelî li ser kaniya evîndaran⁵
Kolan dimeşyan
Leşker û qahpikên biyanî xwe diavêtin taldekan
Kaçakberan mirov derbas dikirin

Wê gavê dest pê kiribû
Min yekemîn bêhna azad
Li ser sînga te ya birîndar kişandibû
Tu dîzanî tiştên pêşin
Mîna dilê pêşin tesîrê li mirov dikin

Miljaçka⁶ dinaliya hîna
Min xweşiktirîn emîna⁷ cîhanê
Li u stambolu na bosforu⁸ hiştibû
Û navê pira vrbanjayê⁹ nedizani
Heger cendekê evînê
Heşt rojan li ser nemaya

Dagirkeran birayê min kuştibûn
T'ez himbêz kirim
Li ber dilê min geriyayî

Bi serpêhatiyên zarokên xwe
Wê çaxê alija dijiya
Li başçarşijayê gurên yekbûyî
Ji radyoyê dengê dîno dihat

Ezeziyê zora wekheviyê biribû
Di navbera dêr û mizgeftê de
Mîna dilê serçekî di nivê sandwîçê de
Rojhilat û rojava
Gurên hatibûn hawara te
Kezeba mareşal¹⁰ dixwarin

Hawîrdora gerdena te goristan
Bêhna xwînê dianî pêlên germa havînê
Min gelek caran serê te êşandibû
Çîrokên çem û bajarên warê sulhedîn
Ku dişibyan bextereşiya te
Ne serî hebûn ne binî

Tê bira te
Ez tu û milijaçka
Ji lêfên jakorînayê¹¹
Heta biniya îskenderiyê¹²
Me dida kêleka hev
Wek reşikên şevê
Ji xwe re digeriyên
Bi yek zimanê keserê
Me qala bêdengiya te
Nalenala miljaçkayê
Û şerpezetiya min dikirin

Xwediyên hemî çekên nûjen li wir
Helbesta te neqediyabû wê demê
Em rûdiniştin

Digiriyan ji şaristaniyê bidûr
Heger adriyatîk hêj zuha nebûbe
Bêgûman hesirên me jî tê de ye

Teyrekî bêhêlîn
Ji ser êşekê difiriya ser a din
Şevêk nivê şevan xatir xwestibû
Dîsa di ser welatekî nenas re
Min helbesta te wenda kir

Sarajevoya rengîn
Ji wê paktî û dilnizmiyê bi vir de
Min gelek bajar dîtin
Le ne wekî te

Vaye
Duwanzde caran duwanzde meh bihurîn
Ez hîna bêder im
Û dagirkeran diya min jî kuştin
Min bêriya te kiriye
Ruyê min nagire destvala vegerim
Minê radestî wî bikira

Wê çaxê aliya dijiya
Li başçarşiyayê gurên yekbûyî
Ji radyoyê dengê dîno dihat

Dizanim ne tişteki baş e
Le min wenda kir
Êdî dixwazim tevî gilî û gazincan
Car din bibim mêvanê xweşbîniya te
Barê bêwartiyê sivik bikim li ser xwe

Paşê ez tu û miliaçka
Ji lêfên jakorînayê
Heta bîniya îskenderiyê
Wek reşikên şevê
Bidin kêleka hev
Yek bi yek
Kulîlkan berhev kin ji xwe re
U herrin serdana admîra û boşko

Sarajevo
Bajarê xwedîbext
Min helbesta te wenda kir

1 Meha şeşan, li Bosnayê meha ku herî pir baran dibare.

2 Aliya İzzet Begoviç, serekdewletê wê demê. Min j'ya vê nivîsê ku wek y'ya meya kurdî tê xwendin, orijinal hişt. Alija, miljaçka, sarajevo, jakorîna.

3 Wê demê li her derên bajêr leşkerên Netewên Yekbûyî digeriyan.

4 Dîno Merlîn. Stranbêjekî bosnayî binavûdeng.

5 Ev kanî di dema Osmanîyan de li qada serê Başçarşiyayê hatiye çêkirin.

6 Miljaçka. Çemê ku Sarajevo li her du aliyên hatiye avakirin.

7 Emîna. Helbest û straneke evîni ye ku helbestvanê Sirb Şantîç li ser keçikeya musulmanan nivîsandî ye.

8 U Stambulu Na Bosforu. Helbest û straneke navdar. Hezkirî, wê demê diçe heta Stenbolê ji bo dermên bîne ji hezkirîya xwe ya nexweş re. Le nagihîje ser.

9 Pira Vrbanyayê. Li ser miljaçkayê. 93an de dema ku sirban dora Sarajevo girtibûn, du hezkirî (Admîra, musulman û Boşko Sirb) bertilê didin leşkeran ku bihêlin ji bajêr birevin. Li ser pirê, leşkerên sekman her yekê bi gulekê dixin erdê. Meytên wan heşt rojan di hambêza hev de li wir dimîne.

10 Mareşal Tito.

11 Jakorîna. Çiyakî serê Sarajevo.

12 İskenderiyê. Taxeka jêra Sarajevo.

oYun a | t ı

Cuma Boynukara

cboynukara@mynet.com

(Cemile'nin evinde geçer. Birkaç saat sonra, Cemile divanda uzanmış, uzandığı yerde uyuya kalmıştır. Bir patlama duyulur. Cemile bu patlamanın sesiyle uykudan sıçrar. Camdan sokağa bakar.)

CEMİLE: Bir de evi başımıza yıksaydınız. Sabahattan akşama kadar dükkânda dikil, eve gel de rahat bulma! İnsana evinde bile rahat yok!

(Pencereden ayrılır; Cemal'in odasının kapısı önünde, açmaya cesaret edemez.) Bu çocuk da nerede kaldı? *(Tedirgin)* Telaşlanma Cemile hanım nerdeyse gelir. Sakin ol. Belki uyuyordur. Merak edecek bir şey yok. *(Sokaktan gürültüler gelir, bu arada megafondan ses yükselir.)*

MEGAFON: Dikkat dikkat. Saat 24.00 ile 05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Dikkat dikkat. Saat 24.00 ile 05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Sokağa çıkanlar hakkında kanuni işlem yapılacaktır.

CEMİLE: Bir bu eksikti. Şimdi ne yapacağım? İnşallah bu çocuk içerde uyuyordur. *(Kendini teselli etmeye çalışır.)* Bu kadar büyütme Cemile her gün olan şeyler. Neden bu kadar büyütüyorsun? Kapıyı arala da bak. Ama Cemal her gün evdeydi. *(Tekrar pencereye giderek.)* Bu ne kalabalık? Ahmet efendiye seslensem mi? Adam arzuhalci. Kanunları nizamları iyi bilir. İyi ama bizle ne ilgisi var? Aklına kötü şeyler getirme. Ama ben o kadar söyledim gitme diye. İnsan büyük sözü dinler, değil mi? *(Kapı çalınır, sevinçle kapıya doğru giderken.)* Ben demedim mi korkacak bir şey yok diye...

SES: *(Dışarıdan)* Açın.

CEMİLE: *(Sevincinin yerini tedirginlik alır. Biraz da burukluk.)* Bu da kim?

SES: *(Dışarıdan)* Kapıyı açın, yoksa kırmak zorunda kalacağız. *(Kapı daha sert çalınır.)*

CEMİLE: *(Birazcık da olsa kendini toparlayıp, kapıyı açmaya gider.)* Tamam tamam açıyorum. *(Açar.)* Buyurun. *(İçeri iki kişi girer.)*

1. KİŞİ: İyi akşamlar.

CEMİLE: İyi akşamlar.

1. KİŞİ: *(Etrafa bakarak)* Etrafı kontrol et. *(Diğeri etrafı kolaçan eder.)*

CEMİLE: Hayrola gecenin bu saatinde?

1. KİŞİ: Biraz önce bir patlama oldu, sanırım duyduunuz?

CEMİLE: *(2. Kişi'nin etrafı aramasına anlam*

verememiştir.) Duydum. Olmayan gün mü var? Şehri tam da yaşanacak hale getirdiler. Elleri kırılınsın. *(2. Kişi'ye)* Sen ne arıyorsun? Sana diyorum sana...

1. KİŞİ: Bırakın da görevini yapsın, engel olmaya çalışmayın. İki bina ötenizde patlama oldu. Bankaların bulunduğu caddede.

CEMİLE: İyi de bana ne bundan...

1. KİŞİ: *(Masanın üstündeki kitapları karıştırarak)* Bu kitaplar kimin?

CEMİLE: Oğlumun.

1. KİŞİ: Oğlun ne iş yapıyor? *(Ders kitaplarını fark eder)* Öğrenci mi?

CEMİLE: (Bütün bu olup bitenlere anlam verememiştir.) Öğrenci. Yüksek okulda okuyor...

1. KİŞİ: *(Duvarda asılı üniformalı resme bakarak)* Bu kim?

CEMİLE: Büyük oğlum... Yedek subay, sınırdadır...

1. KİŞİ: *(2. Kişi'ye)* İşe yarar bir şey var mı?

2. KİŞİ: Olacak.

1. KİŞİ: Elini çabuk tut, daha gideceğimiz çok yer var... Öğrenci olan oğlun nerede?

CEMİLE: Arkadaşlarından ders notu almaya gitmişti...

1. KİŞİ: Bu saatte mi?

CEMİLE: Biraz gecikti... *(Ani)* Neden soruyorsunuz?

1. KİŞİ: Vazifemiz. *(Cemal'in odasının önünde.)*

CEMİLE: *(Evin darmadağın olduğunu fark eder.)* Sağa sola bomba atılmasıyla bizim evimizin ne ilgisi var? Ne alaka?

1. KİŞİ: Engel olmaya çalışmayın. Bize zorluk çıkarmayın. *(Cemile'nin önüne geçerek)* Sadece sizin eviniz aranmıyor.

CEMİLE: İyi de, bizim evde bir şey olmaz ki! *(Tartar gibi)* Sizlerin de işi amma zormuş, geceniz gündüzünüz birbirine karışmış. Şimdi kim bilir, *(Resme bakarak)* Sinan'ım ne yapıyor? Oralar da hep karışık, elim yüreğimde.

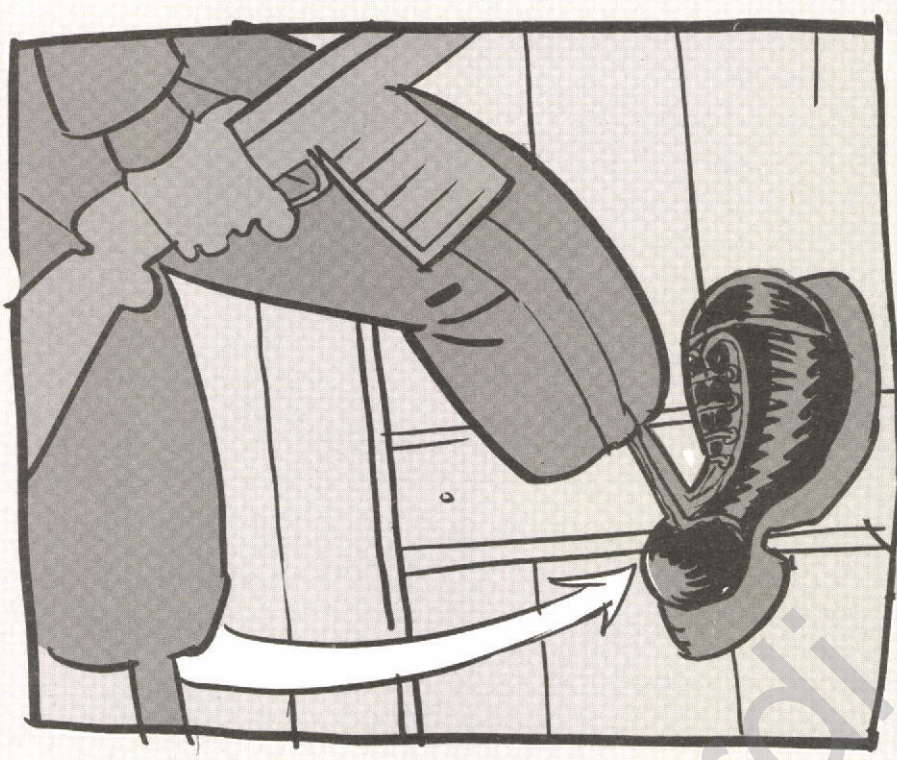
1. KİŞİ: Karışık olmayan yer mi kaldı! Her tarafı karıştırıyorlar. Beyniniz nerde?

CEMİLE: Beyim öleli yirmi yıl oldu.

1. KİŞİ: *(Duvarda asılı mandoline bakarak)* Kim çalıyor bunu?

CEMİLE: Cemal çalıyor, pek de güzel çalar.

1. KİŞİ: *(Mandolinle uğraşarak.)* Ben de zamanında çalardım. Çalmayalı uzun zaman oldu.

Karikatür: Halil İncü

2. KİŞİ: Bir şeyler buldum galiba.
 1. KİŞİ: Bunlar da neyin nesi?
 2. KİŞİ: (*Sessizce*) Doğru adresteyiz. Çocuk da buralarda olmalı.
 1. KİŞİ: Oğlunuz hangi okulda okuyor?
 CEMİLE: (*Tedirgin*) Eğitimde, Eğitim fakültesinde.
 1. KİŞİ: Oğlunuz nereye gitmişti?
 CEMİLE: 'Arkadaşlarımdan ders notu olmaya gidiyorum' dedi. Sonra, sonra da sokağa çıkma yasağı başladı.
 1. KİŞİ: Sokağa çıkma yasağı da bu patlamadan dolayı oldu. (*Esneyerek*) Rahat uyumaya bile izin yok.
 CEMİLE: Gelen mala gelsin oğlum, Allah sizleri muhafaza etsin. Ben size bir çay demleyeyim...
 1. KİŞİ: Bu kitapların çoğu yasak.
 CEMİLE: (*Hayretler içinde*) Anlamadım... Yani bunlar şimdi ders kitapları değil mi?
 1. KİŞİ: Bunlar ders kitabı olur mu? Bunlar kötü zihniyetli kitaplar.
 CEMİLE: (*Şaşkın*) Yani?
 2. KİŞİ: Çok tehlikeli.
 CEMİLE: (*Olduğu yerde dona kalır*) İyi ama neden? Eksiğinizi tamamlamak için gecemi gündüze kattım. Ömrümü tükettim, bunları mı, bu günleri mi gösterecektiniz bana?
 1. KİŞİ: Bunların beynini yıkıyorlar, sonra da olan analara oluyor. Bu kitaplardan dolayı başına fazla bir şey gelmez, meraklanma. Önemli olan bundan sonrasına sahip çıkın.
 CEMİLE: Ne yapabilirim ki?
 2. KİŞİ: (*Cemal'in odasının kapısını aralar, Cemal'i görür*) Çık dışarı. (*Cemal çıkar.*)
 CEMİLE: (*Şaşkın.*) Sen evde miydin?
 CEMAL: Geldiğimde uyuyordun, uyandırmak istemedim.

1. KİŞİ: Hoş geldin Cemal efendi...
 CEMİLE: Ne demek şimdi bu?
 1. KİŞİ: Demek bunları okuyorsunuz?
 2. KİŞİ: Pir Sultan'ın dostları... İyi iyi...
 1. KİŞİ: Üstünü ara. (*2. Kişi Cemal'i arar.*)
 CEMAL: Ne oluyor?
 1. KİŞİ: Olanları sen anlatacaksın bize.
 2. KİŞİ: Sakin ol, telaşa gerek yok.
 CEMİLE: Allah aşkına neler oluyor? Allah aşkına biri bana anlatsın bu olanları!
 1. KİŞİ: Korkacak bir şey yok.
 CEMAL: Korkacak bir şey yok anne.
 1. KİŞİ: Haydi gidiyoruz. (*Yürümeye yeltenirler, Cemal aralarında. Cemile engel olmaya çalışır.*)
 Bize engel olmayın. Bırakın da vazifemizi yapalım.
 CEMİLE: Oğlum nereye götürüyorsunuz?
 1. KİŞİ: Oğlunuz bizimle gelecek, ifadesini alacağız.
 CEMİLE: Ben de sizinle geliyorum. (*Bir yandan pardösüsünü giyer.*)
 1. KİŞİ: (*Cemal'e sessizce*) Annene söyle bize zorluk çıkarmasın.
 CEMAL: Anne korkacak bir şey yok.
 CEMİLE: Sana para vereyim. (*Para çıkarır.*)
 1. KİŞİ: (*Sert*) Paraya ihtiyacı olmaz.
 2. KİŞİ: İyi akşamlar. (*Cemal aralarında çıkar-larken.*)
 CEMİLE: İyi de oğlum nereye götürüyorsunuz?
 1. KİŞİ: Oğlunuz şüpheli durumda, korkacak bir şey yok, ifadesi alınacak. (*Çıkarlar.*)
 CEMİLE: (*Bir elinde para, diğerinde pardösüsüne bakarak*) İyi de, şimdi ben ne yapacağım? ❀

TEZKERE NEDEN ÇIKTI?

YÜKSEL GENÇ (Gazeteci-Yazar, Bakırköy Cezaevi)

Bundan tam 14 yıl önce 9 Ekim 1998 tarihinde PKK Lideri Abdullah Öcalan Suriye'den ayrılıp Atina'ya geçti. 20 yıl kaldığı Ortadoğu'dan, Suriye'den ayrılma gerekçesini o yıllarda Öcalan, "kalsaydım 3. Dünya Savaşı çıkabilirdi..." sözleriyle açıklayacaktı.

Tarihin cilvesine bakın ki Öcalan'ın Suriye'den çıkışının 14'üncü yıldönümünde bu topraklar, bugün de bağrında güçlü bir 3. Dünya Savaşı riski barındırıyor.

14 yıl önce bu riskin en önemli emaresi Öcalan'ın Suriye'den çıkmasını isteyen Türkiye'yi yanında görmek isteyen İsrail'in Suriye'ye gönderdiği üç adet füzeydi. Zira Türkiye, Öcalan'ı topraklarında barındırdığı gerekçesiyle Suriye'ye karşı askerî hareket hazırlığı içinde olduğunu çoktan ilan etmiş, Hatay sınırına giden Atilla Ateş, "Sabrımız taşıtı" biçiminde niyeti arz eylemişti. Yıllar sonra Ergenekon yargılamalarında adına rastlayacağımız bu generalin açıklamasının ardından gelen İsrail füzeleri, Suriye'de tetiklenecek bir üçüncü dünya harbine, yeni bir Ortadoğu dizayn sürecine aralanacak kapının kilidi olabilirdi. Anlatımlardan anlıyorum ki bu olasılığı Öcalan önledi. ABD-İsrail ortak yapımı olan "Ortadoğu'nun dizaynı projesi" böylece birkaç yıllığına rafa kaldırıldı. Ta ki daha geçerli bir gerekçe ve ülke bulunana kadar.

Bu ülke 2003 yılında bulundu; Saddam Hüseyin'in Irak'ı! Gerekçe ise, Saddam'ın nükleer silahıydı. Hiçbir zaman bulunamayan, yokluğu varlığına eşit olan o nükleer silahlar masalı sayesinde ABD, Irak'ı işgal etti. Ancak bu işgalde Amerika arka bahçesi saydığı Türkiye'yi de yanında görmeyi umuyordu. İş Meclis'te çıkacak bir savaş tezkeresine bakıyordu. O da formaliteden ibaret bir gösteriydi.

Olmadı... ABD çıkmış saydığı Türkiye tezkeresinin 1 Mart'ta reddedildiğini öğrendi. Yeni hükümet olan AKP tezkereyi Meclis'ten geçirtmedi.

Böylece ABD'nin "aktif oyuncu" listesinden çıkan Türkiye devleti, Kürt hareketine ilişkin her tür gelişmenin sebebi olarak geçmeyen tezkereyi adres gösterecek, sorumluluğu tezkerenin geçmesini engelleyenlere yükleyecekti.

De facto olarak oluşan Federal Kürdistan'ın, de jure boyutlar kazanması geçmeyen tezkerenin sonucuydu. 6 yıldır ateşkes halinde olan ve Türkiye sahasındaki güçlerini sınır dışına çıkararak, Osman Öcalan sayesinde iç karmaşa yaşayan PKK'nin yeniden etkin bir biçimde sahneye çıkması, güçlenmeye başlaması da çıkmayan bu tezkere yüzündendi! Türkiye devletine göre tezkere geçse ve TSK, ABD ordularıyla işgalin parçası olsa idi hem PKK biterdi, hem Güney Kürdistan'dan Federal devlet çıkmazdı!

Bu yapıların evveliyatı ve hakikatleri konusunda zihni çarpıklığa işaret eden bu yaklaşım bugün de

Kürt sorununu derinleştiriyor. Öte yandan tezkere-nin geçmemesini ciddi bir toplumsal muhalefet sergileyerek başardıklarını düşünen Barış Cephesi hep Türkiye'yi Ortadoğu batağından kurtardığına inandı.

Ama geçmeyen tezkere, devleti temsil edenlerin iktidarı bu yüzden Suriye ve Ortadoğu sorununda kendini konumlandırırken en çok "oyun kurucu" olmaktan, "model ülke" olmaktan, vizyon sahipliğinden bahsetti. Bu bahsedilerde söz konusu ettiğimiz psikolojik altyapı etkin rol oynadı.

Bu tezkere bir savaş ilanı mı?

Ve işte şimdi 2012 Ekimi'nde AKP iktidarı 3 Mart 2003'ün "hatalarını" tekrarlamamak adına savaş tezkeresini Meclis'ten geçirtti... Bu tezkerenin çıkmasından bu yana dünya kamuoyu yine üçüncü dünya savaşı olasılıklarını konuşmaya başladı. Oysa Öcalan bu olasılık yaşanmasın diye 14 yıl önce, yine bir ekim ayında, yine Suriye'den ayrılmıştı. Tesadüfler bazen ne çok şaşırtıcı...

Peki hükümete geniş yetkiler tanıyan bu tezkere bir savaş ilanı mı? Başbakan, bakan ayrı telden çalsa da ortak kanaat, tezkerenin Suriye'ye savaş açma niyetiyle değil, caydırıcılık niyetiyle kullanılacağı biçiminde.

Peki ülkeler tezkere çıkarmadan etkin caydırıcılık politikaları uygulama olanağından yoksun mu? Hayır, değil! O halde neden "tezkereli caydırıcılık" yolu tercih edildi? Suriye ile savaş niyetini üstelik her tarafta yalanlarken bu tezkere ile nasıl bir caydırıcılık politikası uygulanabilir? Bu sorulara iktidarın yanıtı açık ve net değil. Bu da akıllara tezkerenin başka niyetler de barındırdığını düşündürüyor.

İlk akla gelen niyet ise Batı Kürdistan'da "defacto" bir hal alan özerklik sisteminin "de jure" hale getirilmesini önlemek! Tezkere ile, Kürtler lehine yaşanacak gelişmelere "tampon" oluşturulmasını sağlamak. Gerekirse Kürt özerk bölgesine fiili müdahalede bulunmanın hukuki altyapısına sahip olmak... Ayrıca PKK'nin Suriye'de oluşan koşullardan faydalanmasını, güç olmasını önlemek!

İkincisi ABD'ye bu defa "Irak hatalarını" tekrarlamayacakları mesajını verip harekete geçmesini sağlamak.

Üçüncüsü ve önemle tartışılmayı hak eden bir niyet ise, ABD'nin Ortadoğu ve Asya'daki olası müdahale ve askerî güç istediğini karşılamaya hazır bir yetkiyi elinde bulundurmaktır...

Sahi Afganistan'da Türk askerinin sorumluluk öncülüğü neden uzatıldı dersiniz? ❀

DOSYA

AKADEMİDE 'KÜRT' SORUNU!

bölüm - 1 -

- Sibel Özbudun
- Nazan Üstündağ
- Mustafa Kemal Coşkun
- Besime Şen
- İsmail Beşikçi

20. yüzyıl Türkiye akademisinde Kürt öznelerinin ve bölgelerinin görünmez olması elbette ki Türkiye'de izlenen siyasetler ve yerleştirilmiş eğitim sistemiyle yakından ilgili. Oysa bugün baktığımızda 20. yüzyılın egemen sosyolojik, siyaset bilimi ya da ekonomi kavramlarının tamamı Kürtlerle yakından ilgilidir: modernleşme, bağımlı büyüme, üretim güçleri ve ilişkileri, aile, vatandaşlık, sosyal haklar, refah devleti...

Bu konularda ortaya çıkan farklılaşma ve değişimlerin büyük çoğunluğu Kürtler ve Türkler arasındaki ayrışma, ayrıştırma, sömürgeleştirme süreçleri çerçevesinde gelişmiştir. Diğer bir deyişle, tüm bu kavramların hakikate tekabül etmesi için Kürtlerin bir kolektif kimlik olarak devletle ilişkilerinden bahsetmek elzem.

Bundandır ki akademik yazında Kürtler isim olarak anılmasa da tüm bilgiyi gölgeleyen hayali bir varlık olarak iz bırakmışlardır. Bilginin tutarlılığını mümkün kılması için çerçeve dışına atılarak unutulmuş bir kurucu güçtürler. Ancak Kürtler hatırlanıldığında, cisimleştirildiğinde, satır araları yeniden değerlendirildiğinde, Türk akademisinin tarihi de, Türkiye'nin tarihi de anlamlı bir somutluğa erişir.

toplumbilimin 'kör noktası':

ZORUNLU KÜRT GÖÇÜ

SİBEL ÖZBUDUN

ÖNDEYİŞ

Bu yazı, *Bilim ve Siyaset* dergisinin Sonbahar 2000 tarihli 1. sayısında yayınlanan "Adı Konulmayan 'Olağanüstü Göç'" başlıklı yazının bir bölümünü oluşturuyor.

Dergi, çıkar çıkmaz toplatılarak Şennur Yurtsever, Mehmet Salih Arslan, Mehmet Şükrü Tiryaki ve Handan Çağlayan ile benim yazılarım hakkında DGM'de dava açıldı. Yani "K.H." (kamu hukuku) dergide yer alan neredeyse bütün yazılarda "halkı ırk ve bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik propaganda yapmak, yasadışı örgüte yardım ve yataklık yapmak" "suçlarını" tespit etmiş, cezalandırmamızı talep ediyordu.

Bu talepten benim payıma düşen ise, "TCK 312/2-son ve 3713 S.K.nun 8/1-2 Md. ile ayrı ayrı cezalandırılma"ktı.

Peki ya suçum neydi? Aynen aktarıyorum: "(...) 49. sayfada 'Özellikle Kürt bölgelerinin dışına göç edenlerin yasadışı [hangi akhıvel okuduysa "yaşadığı" sözcüğünü 'yasadışı' olarak okumuş (ne de olsa 'Dervişin fikri neyse, zikri de odur', değil mi?) ve tüm bir hukuk süreci boyunca bu abuk-subuk ifade Savcılık'tan mahkemeye, oradan da Yargıtay'a böylece yolculuk etmişti...] kültürel uyumsuzluk ve göçün yükselttiği çelişki potansiyelidir,'" demiş, bununla da yetinmeyip 51. sayfada "Zorunlu Kürt göçünü bu ülkede yaşanan diğer göç tiplerinden farklı kılmaktadır," diye eklemiştim! İnsan "yasadışı örgüt"e bundan daha açık, seçik ve net biçimde yardım ve yataklık eder, halkı bundan daha aleni biçimde "ırk ve bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik" edebilir mi?

Herneyse, dava –belki şaşıracaksınız, ama– be- raatle sonuçlandı, Türk hukuk sistemi, –galiba o dönemlerde yükselişe geçen AB aşkının etkisiyle– faz- ladan bir absürtlükten kurtulmuş oldu...

Aslında tek başına bu anekdot dahi, Türk aka- demiasının bir suçunun, –geçmiş bir yana bıraka- cak olursak– 1990'lı yılların ortalarından bu yana "Kürt sorunu" konusunda "üç maymun"u oynama- sının nedenlerini –kısmen de olsa– açıklıyor. İçinde "Kürt" sözünün geçmesi, devletin arzulan- dığı

("dayattığı" demek daha doğru olacak) format dışın- da yazılmış olması ve "kontrol-dışı" bir yayın orga- nında yayınlanması, akademik bir makalenin ko- vuşturmaya uğraması ve yazarının on yılları bulan ceza talebiyle yargılanması için yeterliydi... Ve Türk akademik camiası, Behice Boran'dan, Pertev Naili Borataw'dan, Niyazi Berkes'ten, Fikret Başkaya'dan, Haluk Gerger'den ve en çok da İsmail Beşikçi'den bu yana, devletin "sakıncalı" bulduğu konularda kalem oynatmama konusunda tembihli ve temrinliydi... Bir şeylere dokunanlar, hep yanagelmmişti bu ülkenin çileli düşün tarihinde, "dokunan" ve "dokunulan" de- ğişse de...

Sonuç? Sonuç ortada... Türkiye üniversitele- rinde, "son otuz yılda başlığında 'Kürt' sözcüğünü kullanmaya cesaret edebilmiş tez sayısı (tabii kürtaj, Kürtün gibi terimler elendikten sonra) 54'ü geçmi- yor. Bunlara tarihsel incelemeler ve Irak, İran Kürt- leri vb. üzerine olanlar dâhil. İşin ilginç yanı, 'öz- gürlükçü' Vakıf üniversitelerinde 'Kürt' konusunda yapılabilmemiş tez sayısı 8'i geçmezken, bu çalışmalar- dan 44'ü kamu üniversitelerinde gerçekleştirilmiş. (İkisi ise Polis Akademilerinden gelmekte...) Daha da ilginç, 'Kürt sorunu'nun ülkeyi kasıp kavurduğu 1990–99 arasında başlığında 'Kürt' ibaresi bulunan toplam tez sayısının sadece 6 (yazıyla: ALTI) olması! "Akademia, 'Kürt' dersini ancak 2005'ten sonra ça- lışmaya başlamış: 50 tez..."¹

Böylelikle, devlet, "Kürt sorunu" konusundaki "akademik" geri–beslemeyi resmî görüşleri bezdirici bir biçimde tekrar etmekten öte bir şey söylemeyen "sipariş" raporlardan sağlamış; üniversitedeki po- zisyonunu muhafaza edebilme, akademik ilerleme, idarî ya da hukukî kovuşturmaya uğramama kay- gısıyla hizaya dizilmiş "akademisyenler" ise kendi sesinden başkasını dinlemekten haz etmeyen bu ceberut aygıtın çizdiği sınırların ötesine geçmemeyi "akılcılık" belleşegelmıştır.

Oysa Kürt coğrafyasına ayak basmamak (ya da yalnızca üniversite seçme sınavlarında, ÖSYM gö- revlisi "turistler" olarak gidip dönüştü yediği kebab-

1 Sibel Özbudun, Bir "İmkânsız Aşk" Hikâyesi: "Akademi ve Özgürlük" 2-5 Eylül 2010 tarihleri arasında Karaburun'da düzenlenen Karaburun Bilim Kongresi kapanış panelinde [5 Eylül 2010] yapılan konuşma metni. Esmer, Ekim 2010, sayı 65, ss. 39-41.

ları ballandıra ballandıra anlatmakla iktifa etmek), kirliliğe uğramamak, "peki ama Kürtler ne diyor?" sorusunu sormaya cesaret edememek, hem Türk sosyal bilimini, hem genel olarak toplumsal yaşamı, hem de mesleki onurumuzu geri dönüşsüz kayıplara uğrattı.

İlkin, sosyal bilimciler olarak gözlerimizin önünde gerçekleşen o devasa toplumsal-siyasal dönüşümü gözleme ve kayda geçirme olanağını yitirdik. Yalnızca bu dönüşümlerden çıkarılabilecek dersler, sosyal bilimler literatürüne devasa bir katkı sağlayabilirdi oysa...

İkinci ve daha önemli kayıp ise, iki halkın gerçek ve onurlu bir barış ve kardeşlik ortamı içinde eşit bir yaşam inşasına, tarafların birbirlerinin "dil"ini, acı ve özlemlerini anlayabilmesini sağlamada sosyal bilimlerin yapabileceği büyük katkıyı heba etmek oldu.

Üçüncü olarak da, kan, barut ve kin ortamında kafalarımızı sınav kâğıtlarının, hazırladığımız İngilizce makalelerin, ders notlarının arasına gömerken, "bilim insanı ve aydın" olmanın onurunu yitirdik...

Ve hem kendimizi, hem de Akademia'yı sonsuz, yavan ve bereketsiz bir ılgınlığa mahkûm ettik...

Şu sıralar yetişmekte olan genç sosyal bilimcilerin bu mirası reddetmesi, tek dileğim ve umudumdur...

"Göç" Anadolu insanının hiç de yabancı olduğu bir olgu değil. Yeryüzünün pek çok bölgesinde yerleşik uygarlıklara geçildiği, kentlerin kurulduğu ve geliştiği, sulamalı tarıma dayalı imparatorlukların birbirini izlediği tarihsel dönemlerde, göçer/yarı-göçer çobanlık İç Asya'da Türk boylarının büyük bölümünün başlıca geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Türklerin Anadolu'ya geçişi üç yüzyılı bulan göç dalgaları şeklinde gerçekleşti. Ön Asya'dan Avrupa içlerine dek uzanan fetihler ve 17. yüzyıldan itibaren toprak yitimleri de sürekli göç, iskân, yeniden iskân, mübadele vb. nüfus hareketlerini gerekli kıldı.

Belki bu geleneğin de etkisiyle, Anadolu'yu yurt edinen Türkler, hâlâ devingen bir nitelik sergilemektedir. Bu devingenlik, Türk toplumbilim çalışmalarının başlıca konularından birini oluşturur. 1960'lı yıllardan günümüze, Türkiye üniversitelerinde yüzlerce "göç" çalışması yapılmıştır. Son elli yıl içinde kırsaldan kentlere, doğudan batıya, Anadolu'dan Batı Avrupa ülkelerine, hatta Okyanus ötesine (ABD, Avustralya) yönelen göç hareketleri, toplumbilim çevrelerinde, sorunlu da olsa bir "sanayileşme/modernleşme dinamiği" kabul edilegelmiştir ve çoğunlukla böyle irdelenmektedir. Bu iyimserlik, göç basısına planlı, düzenleyici, insanca yaşam gereklerine uygun yanıtlar verme becerisini gösteremeyen resmî

çevrelerce de bir kolaycılık ürünü olarak içselleştirilebilmektedir; nitekim, 1996'da İstanbul'da düzenlenen Habitat II Zirvesi'ne sunulan "Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı"nda, iç göçlerin gerek göçün çıktığı, gerekse yöneldiği bölgelerde yarattığı sorunların, yani çarpık kentleşme, varoşlaşma, sağlık, eğitim hizmetlerinin yetersizliği, çevre kirliliği, vb. "dünyadaki sanayileşme sürecine gecikme ile katılan bir ülkenin kentleşme sürecine katılan aktörlerinin karşılaştıkları sorunlar karşısında geliştirdikleri kendilerine özgü olumlu yanıtlar" olarak görülmesi gereği vurgulanmıştır.¹

Ne ki, ülkemizde gerek nedenleri gerekse sonuçları açısından "güzellenmesi" olanaksız bir göç türü var ki, Türk toplumbiliminin büyük ölçüde "kör noktası"nı oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, bu ülkede yirmi yıla yakın süren "Düşük Yoğunluklu Savaş"ın "1993 Konsepti" olarak bilinen "kirliliğe" evresinde, 1993-1997 yılları arasında Kürt bölgelerinde 3000'in üzerinde köy ve mezra boşaltılarak,² geri dönüşü engellemek üzere kullanılmaz hale getirilmişti. Bu yerleşimlerdeki nüfusun yüzde 85-90'ı kentlere göç etti. Diyarbakır Barosu'nun 12.2.1998 tarihli Bölge Raporu'na göre, yerel kaynaklara göre yaklaşık 2 milyon insan³ yerinden yurdundan oldu. Bu politikanın bir sonucu olarak, örneğin 1990 nüfus sayımına göre 133.584 olan, ve sonrasında 440 köyünden 400 tanesi, 1000'e yakın mezrası boşaltılan Tunceli'nin (Dersim) nüfusu 1997 yılında 51.049 kişilik bir azalmayla 82.535'e indi. Buna karşılık, Türkiye'nin en fazla göç alan ili olan İstanbul'un nüfusu da, özellikle Kürt bölgelerinden kaynaklanan göçler nedeniyle, aynı zaman dilimi içinde 7.195.000'den 9.061.000'e yükseldi.⁴

"Kürtlerin zorunlu göçü"nü bir yandan Diyarbakır ve Batman başta olmak üzere bölgedeki kent merkezlerine⁵, bir yandan da İstanbul, Adana, Mer-

1 Bkz. Y. Önen, "Sunuş", TMMOB, Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Ankara, 1998:2-3.

2 'Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin "resmî rakam"larına göre de; 1994 yılı sonuna değin bölgede 753'ü tamamen, 235'i kısmen olmak üzere toplam 988 köy; 1.535'i tamamen, 141'i de kısmen olmak üzere toplam 1.676 mezra boşaltıldı. Boşaltılan köy ve mezarlardan 50 bin aile, 311 bin 291 insan göç etti. Zorunlu göçün bir parçası olarak oluşturulan "kamptaki görüntüler savaşta"ki toplama kampları'nı andırıyor." (A. Rezzak Oral, Milliyet, 29 Temmuz 1995, s.18)

3 Kürt göçünün gerçek boyutlarını kesin olarak bilmek, mümkün gözüküyor. ABD Devlet Bakanlığı 560.000 göçmenin sağlıklı bir tahmin olduğu görüşünde. (USDOS Country Reports: Turkey Section 1 G. Akt. Sarah Graham-Brown, The Kurds - A Regional Issue: Update to 1998. Writenet Country Papers).

4 Ülkede Gündem, 24 Mart 1998, s.11.

5 Göç sonucunda, Diyarbakır ve Batman nüfusu üçe katlandı. 1990 nüfus sayımına göre 380 bin dolayında olan Diyarbakır nüfusu, 5 yıl içinde 1 milyonu geçmişti. (N. Temeltaş, "Diyarbakır'ı Nasıl Bilirdiniz?" TMMOB, Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, Ankara, 1998: 19).

sin, Antalya, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlere yönelmediği bilinmektedir.

Hal böyle iken ve Kürt göçü, gerek çıkış, gerekse varış yerlerinde kanayan, uzun erimde daha da içinden çıkılmaz sorunlara yol açmaya gebe bir yara olarak gözlerimizin önünde dururken, Türk toplumbilimi bu konuda (en kapsamlısı TMMOB tarafından hazırlanan ve dipnotlarda anılan rapor olmak üzere, TTB, İHD, İHV, TOBB, bazı siyasi partiler vb. kuruluşların raporları dışında) "büyük suskunluğu"nu sürdürmektedir. "Kürt göçü" ancak resmî söylemde "teröre bağlı göç" olarak vaktiz edildikten sonradır ki üniversitelerde, bu alanda, genellikle devlet politikalarını destekler ya da en azından sorgulamaktan kaçınır nitelikte olmak üzere birkaç girişim göze çarpmaktadır. Yine de, örneğin Mersin Üniversitesi ile Sosyoloji Derneği'nin 20-22 Kasım 1996 tarihleri arasında Kürt göçünden en fazla etkilenen illerden biri olan Mersin'de düzenlediği "Toplum ve Göç" konulu II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ne sunulan 66 tebliğden ancak 7'si bu "zorunlu göç" ve (nedenleriyle değil) yol açtığı/açacağı sorunlarla doğrudan ilintilidir.

Suskunlukla geçiştirme veya asimilasyon!

Bir-iki istisna dışında -sorunun boyutları göz önünde bulundurulduğunda sayıca son derece yetersiz kalan- bu çalışmaların içeriği de açık ya da örtülü bir asimilasyoncu misyonla yüklü gözükmektedir. Çoğunluk, Kürt göçünün nedeni olarak ekonomik etkenlere (işsizlik, bölgeler arası dengesizlik vb.) vurgu yapmakta, siyasal nedenleri "örgüt terörü ve devletin terörle mücadele çerçevesinde bazı yerleşimleri boşaltması" biçiminde genelleme/geçiş-tirmekte, öne sürülen çözüm önerilerinde göçmenlerin "kimlik"e ilişkin taleplerini göz ardı etmekte ya da küçümsemekte, kısacası, Kürt göçü sorununu "iş+aş+güvenlik" sorununa indirger bir yaklaşım sergilemektedir.

Kimliği ilişkin sorun ve taleplerin irdelendiği az sayıda çalışmada ise, asimilasyoncu yaklaşımın ağır bastığı gözlemlenmektedir. Bunu "rafine" bir tarzda yapanlar da vardır,¹ en kabasından yapanlar da. Bir örnek üzerinde özellikle durmak istiyorum.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun, A. Türkyılmaz, A. Çay, B.Z. Aşar ve M. Aksoy'dan oluşan proje ekibine yaptırdığı *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları* (Ankara 1998) başlıklı araştırma, -ailelerin sorunlarına hemen hiç değinmese de²- etnik kimlikle bolca

ıştgal etmektedir. Kürt sözcüğünün her yerinde tırnak içinde geçtiği çalışmada, etnik referanslar kendini tanımlayış tarzı (Türk, Kürt, Kirmançî, Zaza, Arap, Azeri) ve anadil [Kirmançî, Zazaca, Arapça, Türkçe, "Dersimce"(?)] üzerinden saptanmaktadır. Tüm çalışma boyunca Kürt sözcüğünün tırnak içinde verilmesi ve Kürt etnisitesinin parçalı (Kürt-Kirmançî-Zaza) bir kimlik olarak, Kürt dilinin ise lehçelerine (Kirmançî-"Dersimce"[?]) indirgenerek verilmesinin gerisindeki mesaj açıktır: Kürt kimliği, hayali (ve kuşkusuz sakıncalı) bir kimliktir,³ gerçekte var olan, Kirmançça, Zazaca, "Dersimce"(?) konuşan 'etnik' gruplardır. Bunların bir kesimi, ekonomik olarak ve siyaseten ihmal edilmişlik duygusunu yaşadıklarından, şimdilik devlete olan güveni yitirmiş durumdadır. Bu durum ekonomik önlemlerle değiştirilmeli, bölgede teşvik uygulamalarıyla istihdam olanakları yaratılmalı; "terörle mücadele" yerel halka zarar vermeyecek şekilde, uzmanlar tarafından yürütülmeli; orduyla bölge halkının karşı karşıya gelmesinin önüne geçilmeli; korucu sisteminin aksaklıkları giderilmeli; televizyon yayınları en ücra köşelere dek yaygınlaştırılmalı; halkın eğitime bakış açısını değiştirecek önlemler alınmalı; göç eden insanlara arsa dağıtılarak men-subiyet bilinçleri zayıflatılmalı ve çevreyle uyumları sağlanmalı... vb.'dir.

Bir devlet kurumu tarafından yaptırılan ve yayınlanan araştırma, soruna resmî yaklaşımı sergiler niteliktedir: Devlet, "etnik köken farklılığı"ni kabul lenmekle birlikte, Kürtlerle "Kürtlük" savlarından vazgeçtikleri, "ulusal birlik ve bütünlük" içinde erimeye hazır ve gönüllü olduklarını teyit ettikleri ölçüde "barışmaya" hazırdır. Devletin gözünde "Kürt sorunu" bir "terör sorunu" olmaktan çıkarak hızla bir "kalkınma sorunu"na indirgenmektedir. Bölgesel kalkınma ise, aynı zamanda bir "entegrasyon/asimilasyon" aracı olarak algılanmaktadır. Bölgeye yerli ve yabancı yatırımlar arttıkça, istihdam alanı genişledikçe, bölgenin gelir payı yükseldikçe ve bunlara koşut olarak eğitim ağı etkinleştirilip iletişim araçları yaygınlaştıkça, Kürt "etnik" iddialarının gerilemesi

Nitekim araştırmacılar, amaçlarının pek de ailelerin sorunlarıyla ilgilenmek olmadığını şu sözleriyle ortaya koyuyorlar: "Ani ve hazırlıksız olarak kendilerini kent coğrafyasının içerisinde ama kent hayatının dışında bulan bu kitlelerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal tutum ve davranışlarında şüphesiz ki çok önemli değişiklikler olmuştur. Bu tutum ve davranış değişikliklerinin topluma, toplumun katmanlarına, rejime, devlete ve devletin organlarına karşı negatif yönelimlerinin tesbiti ve izale edilmesini sağlayıcı önerilerin geliştirilmesi, çalışmamızın amaçları arasında olmuştur." (s.16)

3 "Türkiye coğrafyasında 'Kürt' olarak nitelenen etnik grubun aslında 'Kirmançî'lar olduğu noktasından hareket edilirse (...); "Ancak bölge insanının önemli bir kısmının da 'Kürt' olmamakla birlikte daha çok bilgisizlikten ve yaygın olarak ülke genelinde bölge insanının bu şekilde adlandırmasından ötürü kendilerini 'Kürt' olarak ifade ettikleri bir vakırdır..." (s.125); "Bu sonuç ister istemez 'Kürt' kimliği konusu ile terör örgütü arasındaki paralelliği açıkça ortaya koymaktadır."(s.161)

1 ABD sosyolojisinin etkisi altında, kimliğin "başlımsallığı"na, dolayısıyla da "göreliliği"ne vurgu yapan çalışmalara örnek olarak bkz. Toplum ve Göç'te Güneş-Ayata ve Erhan'ın tebliğleri.

2 Söz konusu araştırmada 4036 erkeğe karşılık 307 kadınla görüşülmüş olması, çalışmanın ne kadar "ailelerin sorunlarını saptamaya yönelik" olabileceğini kendiliğinden ortaya koymaktadır.

ya da en azından "folklorik" bir düzeye inmesi beklenmektedir.

Ülkenin batısına, özellikle de büyük kentlere yönelen Kürt göçü ise, olasılıkla Osmanlı "tehcir" geleneğinin bir devamı olarak "sorun" kabul edilmemektedir resmî çevreler tarafından. Batıdaki büyük kentlere yerleşen Kürtlerin, er ya da geç asimile olacakları varsayımıyla, kendi hallerine bırakıldıkları gözlemlenmektedir. Büyük kentlerin varoşlarındaki Kürt yığılması, olsa olsa bir "güvenlik sorunu" olarak algılanmaktadır resmî çevrelerce. Bu tutum, bilim çevrelerinde de yansımaları bulmaktadır; son on yıl içindeki zorunlu Kürt göçünün ulaştığı boyutlara karşın, üniversitelerin bu konuda gözü kör, kulağı sağır, dilleri bağlıdır çoğunlukla.

Hayatın ve bilimin yanında saf tutmak...

Oysa, ülkemizde yıllar süren Düşük Yoğunluklu Savaş'ın en ağır bedelli sonuçlarından biri, yüz binlerce insanın ait oldukları topraklardan kopartılarak bölgedeki kentlere ve batı metropollerine yığılması olmuştur. Savaşın mağduru Kürtler ve birçok demokratik kuruluş, bu durum karşısında bölgede durumun acilen normalleştirilmesi, göç edenlerin geri dönme koşullarının sağlanması ve uğradıkları zararın tazmini talebini yükseltmektedir. Bu, kuşkusuz haklı bir taleptir.

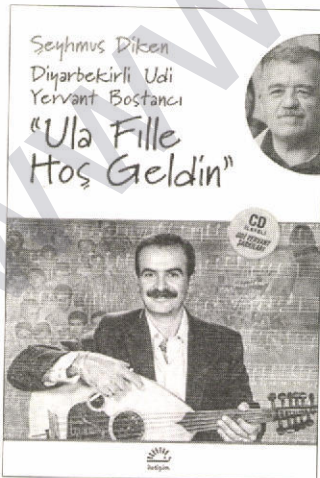
Ne ki, "Göç, geri dönmez" ilkesi de binlerce yıllık deneyimle kanıtlanmış, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Günümüzde göçe zorlanan Kürtlerin bir bölümü, uygun koşulların sağlanması durumunda yurduna dönse de, büyük bir kesimin göç ettiği kentlerde kalacağını, ya da batı metropollerine yöneleceğini kestirmek için kahin olmaya gerek yok.

Bu nedenle, bir yandan Kürt insanlarını göçe zorlayan koşulların bir an önce değiştirilmesini talep edilirken, bir yandan da göç ettikleri kentlerde ka-

lacak olanların durumlarını düzelterek bir önlemler programını gündemde tutulmalıdır.

Bölgenin ya da batı kentlerinin saçaklarına sığınan, işsizlik ve yoksulluğun pençesindeki Kürtlerin yaşam koşullarının düzeltilmesini, insana yaraşır olanaklara kavuşturulmalarını istemek, kuşkusuz, bir sağduyu gereğidir. Ancak bunu yaparken bu insanların, "kültürel hakları" bulunduğunu göz ardı etmek, kendi kültürlerini yaşama/yaşatma ve geliştirme isteklerini görmezden gelmek, ya da bastırmaya çalışmak, bastırılması karşısında sessiz kalmak, ceberrut/tektipleştirici/asimilasyoncu bir devlet geleneğinin yanında saf tutmak anlamına gelecektir. Siyasal konjonktür ne olursa olsun¹, toplumların tikel coğrafi/tarihsel/toplumsal çevrelerine uyarlanmaları anlamına gelen kültürün, bireylerin onurlu ve bütüncül bir yaşam sürdürmelerinin önkoşullarından biri olduğu, hiçbir zaman akıldan çıkartılmamalıdır. "Bu" kültür, içine girdiği yeni ortamda, kuşkusuz değişime uğrayacaktır; ancak değişimin yönü ve tarzı, kültürün taşıyıcıları tarafından, baskı ve zorla değil, özgür iradeyle tayin edilmelidir. Ve kuşkusuz, Türkiye'de toplumbilim çevrelerinin, zorunlu göçmenlerinin yararlarının sarılması, insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşturulmaları ve kültürel kimliklerinin özgürce korunup geliştirilmesinin sağlanmasına yönelik öneriler formüle etmede, "resmî görüş"ün değil de hayatın ve bilimin yanında saf tuttukları sürece, önemli görevleri olacaktır.

¹ Kürtlerin kültürel haklarına ilişkin talepleri, sıcak çatışmaların yaşandığı günlerde daha sıkça ve ısrarla dile getirilirken, A. Ocalan'ın bir idam hükümlüsü olarak İmralı'da bulunduğu bu günlerde gerek Kürt, gerekse Türk çevrelerinde daha az tartışılır olması, bir siyasal konjonktürdür. Oysa her kültürün yaşatılması ve geliştirilmesi hakkı, siyasal konjonktürden bağımsız olarak ele alınması gerekli bir veri olarak kavranmalıdır. Kültür, kendisini yaşatan toplumların değişimlerine koşut olarak değişime uğrar; bu değişimin hiçbir baskı ve zora tabi olmaksızın gerçekleşmesi gereği, konjonktürel değil, ilkeseldir.

Şeyhmus Diken'den "Ula Fille Hoş geldin"...

Elinizdeki kitap, Diyarbakır'ın kendine mahsus müzik kültürünün, Ermeni mahallesinin, hayatın bütün cepheleriyle 1950'lerden 1970'lere "eski" Diyarbakır'ın, Kürt-Ermeni gündelik ilişkilerinin, puşiciliğin, esnaf muhabbetinin hikâyesi... Tabii eksen, Udi Yervant'ın hüznü ve neşeli hayat hikâyesi.

Yıllar sonra tekrar Diyarbakır'a döndüğünde, onu havaalanında "Ula fille hoş geldin!" diye karşılayan Şeyhmus Diken'in hemşehri kaleminden.

21. YÜZYILDA TÜRKİYE'DE AKADEMİDE NE DEĞİŞTİ?

NAZAN ÜSTÜNDAĞ

1920'lerin başında Halide Edip Adivar'ın yazdığı *Zeyno'nun Oğlu* romanı sömürgeci roman özelliklerinin tümünü taşır. Bölgeyi askerî kontrol altına almak için Diyarbakır'a tayini çıkan bir yüzbaşının eşi olan Zeyno'nun gözünden, Kürt erkeklerinin vahşeti ve kadınlarının mağduriyeti, 'öteki'ne duyulan mitik bir merakla hikâyelendirilir romanda. Romanın sonu ötekine sahip olma duygusunun "oralı" bir çocuk olan Haso'nun evlat edinilmesiyle tatmin edilerek gelir. Batı sömürgeciliğinden farklı olarak Türk sömürgeciliği ötekini dışta tutmaya değil yutmaya hazırlanmıştır besbelli. O yüzdendir ki Adivar'ın romanı Kürtlerin Kürt olarak anılacağı nadir yazılardanır. Böyle bakıldığında 20. yüzyıl Türkiye akademisinde Kürt öznelerinin ve bölgelerinin görünmez olması elbette ki Türkiye'de izlenen siyasetler ve yerleştirilmiş eğitim sistemiyle yakından ilgili.

Oysa bugün baktığımızda 20. yüzyılın egemen sosyolojik, siyaset bilimi ya da ekonomi kavramlarının tamamı Kürtlerle yakından ilgilidir: modernleşme, bağımlı büyüme, üretim güçleri ve ilişkileri, aile, vatanlaşlık, sosyal haklar, refah devleti... Bu konularda ortaya çıkan farklılaşma ve değişimlerin büyük çoğunluğu Kürtler ve Türkler arasındaki ayrışma, ayrıştırma, sömürgeleştirme süreçleri çerçevesinde gelişmiştir. Diğer bir deyişle, tüm bu kavramların hakikate tekabül etmesi için Kürtlerin bir kolektif kimlik olarak devletle ilişkilerinden bahsetmek elzem. Bundandır ki akademik yazında Kürtler isim olarak anılmasa da tüm bilgiyi gölgeleyen hayali bir varlık olarak iz bırakmışlardır. Bilginin tutarlılığını mümkün kılması için çerçeveye dışına atılarak unutulmuş bir kurucu güçtürler. Ancak Kürtler hatırlanıldığında, cisimleştirildiğinde, satır araları yeniden değerlendirildiğinde, Türk akademisinin tarihi de, Türkiye'nin tarihi de anlamlı bir somutluğa erişir.

Bir örnek vermek gerekirse: Akademi tarihinde, Türkiye'yi tanımlamak için kullanılan kavramlar arasında belki de Kürt realitesinin ortaya çıkmasıyla birlikte en fazla erozyona uğramış, bildiğimiz şeylerin baştan aşağı yeniden düşünülmesine sebep olmuş, ve hâlâ da karşısında bilgiyi toparlamakta güçlük çektiğimiz akademik sorunsal, buranın emperyalist/sömürgeci/imparatorluk ile dışa bağımlı/sömürge/azgelişmiş ikileminden hangisine tekabül ettiği. Modern Türk sosyolojisi, iktisat ve siyaset bilimleri, Türkiye ile Kürdistan arasındaki sömürge ilişkilerini inkâr ederek, Türk-Kürt nüfuslarını ayrıştırmaksızın, devamlılık üzerinden inşa edilen bir gelişmiş-az gelişmiş, modern-geleneksel skalasına oturtmuştur. Türkiye devletinin iktidar teknolojilerindeki büyük yaratıcılığının

nasıl da kendi sömürgesiyle ilişki içerisinde kurulduğu görülmemiş, Kürdistan sorunu sanki bir merkeze mesafe sorunu gibi ele alınmıştır. Bu yanılgıya dair tek müdahaleyi İsmail Beşikçi yapmış, o da Kürdistan gibi, akademik bilgi tutarlılığının dışına, cezaevine kapatılıp unutturulmuştur.

Oysa bu rahatsız edici ikilemin ta kendisini ortadan kaldırmaya talip bir ilişkidir bizimkisi. İki rolü aynı anda alabildiği ölçüde sonsuzlaşmış bir söylemsel iktidar alanına sahiptir Türkiye devleti. Ve bu en basit hakikati yok saydığı ölçüde de kendini ve iktidarının sinsî çehrelerini gizlemeyi başarır.

Kürt hareketi ve akademide dönüşümün seyri

Türkiye'de Kürt hareketinin yükselmesi siyasi alanları olduğu gibi akademiye de ciddi şekilde dönüştürdü. Önce bunun hakkını teslim etmek gerekir. Ancak belki daha sonra bu dönüşümün imkânlarına da işaret etmek uygun olacaktır.

Çeşitli ülkelerdeki akademik yazının, o akademik yazına sıfatını veren (Amerikan, Fransız vs.) devletlerin çıkarları ile uyum içinde olduğu ta Marx'tan beri söylenegelmiştir. Sartre, Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* isimli meşhur kitabına yazdığı önsözde Fransız aydınlarının Cezayir'e yaklaşımındaki ikiyüzlükten şikâyet eder. Amerika'nın en iyi okullarında, Ortadoğu'dan bahsederken Filistin'i lanetlemeden geçmek son derece zor olduğu gibi, Amerikan çıkarlarını merkezine almayan akademik yazının tamamı maddi ve sembolik olarak sürekli çeperlere itilir. Tüm bu ülkelerde, kimi zaman ülke elit çıkarlarının ipliğini pazara çıkaran ve hâlihazırda devam eden ırkçı, cinsiyetçi ve sömürgeci rejimlere işaret eden olağanüstü okullar ve yazınlar da ortaya çıkmıştır elbette. Ancak bunlar kısa zamanda özel bölümlere, bilgi alanlarına, dergilere kapatılıp âdeta bir sürgün hayatı sürdürülür. Türkiye de bunlara hem benzer hem benzemez. Benzememe karakterini veren Türkiye'nin esas politikasının 2000'lere kadar ayrımcı değil, inkârcı olarak cereyan etmesidir.

90'lı yıllar, Türkiye'nin tüm kültürel coğrafyasının en utanç verici dönemi muhakkak ki. 90'lı yıllar akademide, yanı başında insanlar, dilleri, kimlikleri için ölürken, yeni palazlanan "kimlik çalışmalarının" tüketim alanlarının çetrefilleşmesiyle, kimliklerin çeşitlenmesinden dem vurdukları, mekânlar baştan aşağı bombalarla yakılıp yıkılırken, şehirde değişen mekân algılarının gündeme taşındığı yıllar. Baş örtülü kadınların kamusal alanı nasıl dönüştürdükleri konuşuluyor ancak Newrozlarda alanlara akan köylülerin üstüne yağın kurşunların sesi duyulmuyor.

Ancak burada akademinin kötü niyetinden bahsetmek doğru olmaz. Aydınlar, kültür ve bilgi, iktidarın çıkarına öyle niyetlendikleri için hizmet etmez. Son derece çetrefilli süreçler ve dolayısıyla gerçekleşen bir bağlılık ilişkisidir söz ettiğimiz. Bazı tür soruların sorulması, bazı nesnelere çalışılması, bazı verilerin kullanılmasının en baştan meşruiyet dışı görülmesi örneğin bu ilişkinin temelini oluşturuyor. Nitekim geriye doğru baktığımızda Kürtlerin Türkiye akademisinde ilk kez görünmelerinin zorunlu göçle birlikte gerçekleştiğini görmek hiç şaşırtıcı değil. Şöyle ki: göç, örneğin sosyolojide, son derece meşru ve devamlılığı olan bir çalışma alanıdır. Bu çalışma alanı, 90'ların sonuna gelindiğinde kendi bilgisini oluşturmuştur. Bu bilgiye göre, kente gelenler her ne kadar uzun süre kentsel ekonomiden tüketici olarak yararlanamamakta, her ne kadar sosyal ve vatandaşlık haklarına kavuşamamakta da olsalar, köyden gelen enformel ağlar, bağlar ve kaynaklar sayesinde, kentte yaşamının bedelini karşılayabilmektedirler. Gene göç sosyolojisine göre göçmenler kent siyasetine vatandaşlık ya da kamusal alanda görünürlük üzerinden değil çeşitli hemşehrlik ve patronaj ilişkileri üzerinden dahil olurlar.

Kürtler kentlere geldiğinde bu bilgilerin hepsi erimek zorunda kalmıştır. Akademisyenler göç çalışırken mecburen Kürtleri görmek zorunda kalmışlardır. Çünkü Kürtler bildiklerine benzemezler. Yakılan köylerinden apar topar kaçmış, tüm ilişkilerini kopartıp gelmişler, kente entegre etmek için gerekli ilişki ağları olmadığı gibi uygun dilleri de bulunmaz. Kentte, diğer göçmenlerden yardım almak şöyle dursun, yepyeni ayrımcılıkların hedefi haline gelirler. Üstelik Kürtlerle karşılaşan diğer Anadolu halklarının kullandığı dil bu ayrımcılığın yeni ve kentli olduğu kadar eski ve ırkçı olduğunun da sırrını ifşa eder.

Kürtler kentlerde yerlerini bilmediler. Vatandaşlık haklarını, örgütlenme haklarını kullandıkları gibi, yerelliklerin ötesinde ulusal taleplerle kamusal alana çıktılar. Böylelikle Türk akademiyasının sırtını dayadığı geleneksel-modern, gelişmiş-azgelişmişlik ikilemleri işe yaramaz hale geldi. Kendini akademinin merceğine dayatan Kürt halkı bu sefer de beklentileri altüst ediyor ve Türk kentlerine 80 darbesiyle beraber yok edilmiş modern siyasi özneyi geri getiriyorlardı. Böylelikle göç çalışmaları, kadın çalışmaları vs. yenden yazılmaya başlanır Türkiye'de.

2000'lerin bocalayan ve çoğullaşan aydınlığı

2000'den itibaren Kürt hareketinin Türkiye akademisindeki rolü sadece bilgiyi değil, siyasetle ilişkiyi de değiştirdi. Sosyal bilimlerin önde gelen tüm isimleri Kürt siyaseti ile diyalog içine girdi ve kamusal alanda hareketle temas etti. Bunların bir kısmı muhakkak ki hareketi küçümsemek, azımsamak, harekete fikir vermek, çocuklaştırmak gibi sömürgeci reflexler ile beraber yürüdü. Ancak başkaları, 1990'larda gazete ve siyasi örgütlenme deneyimlerinde ortaklaşmış Türk

aydınların izinden yürüyerek daha organik ilişkiler kurdu. Bu diyalogların gene bir kısmı, Kürt hareketinden öğrenmek yerine, hareketi bir semptom olarak görüp devleti nasıl yeniden inşa edeceği üzerine kafa yordu. Bir kısmı, Kürt halkının sadece mağdur haliyle ilgilenerek sanal bir ikilik yarattı. Direnişi, özneliği, anlatılarının dışında bırakıp, mağduriyetlerin sosyal politikalar, yasalar ve başka sistem içi araçlarla nasıl telafi edilebileceği konusu üzerine uğraştılar.

Kimi zaman kestirmeci yaklaşımların liberal de-yip geçtiğinin aksine kanımca Türk akademisi için 1990'lar ne kadar karanlıksa 2000'lerin bu muğlak, bocalayan ve çoğullaşan dönemi de o kadar aydınlıktır. Altını çizmek gerekir. Akademinin Kürt hareketi ile diyalogu Kürt halkının direnişinin eseridir elbette. Ancak bu diyalogu samimi ve bulunduğu yeri gizlemeden sürdüren Türk aydınları da Kürt hareketinin kendini çok daha iyi ifade edebilmesi için vesile olmuş ve Kürt mücadelesi, bugün liberal olarak anılan kimi kanatlarla yaşadığı akademik ve ideolojik tartışmalarda keskinleşmiş, bilimselleşmiştir.

Türk değil, Türkiyeli olma şansı...

Burada muhakkak ki Abdullah Öcalan'ın cezaevinde dünya akademileriyle girdiği ilişkilerden söz etmek de gerekir. Bilindiği üzere Öcalan'ın cezaevindeki çalışmaları politik/akademik diyebileceğimiz türden. Toplumlar ve devletler arasındaki ilişkileri irdelediği, ekolojik, cinsiyet eşitlikçi demokratik otonomi tezini geliştirdiği yazıları sürekli olarak dünyanın en önemli sosyolog, antropolog ve siyaset felsefecilerinden besleniyor. Bu tezler sayesinde ki Kürtler son üç senedir, Türkiye'deki siyaset felsefesi tartışmalarını da canlandırdı. Kürtlerin sömürgeciliğe ve sömürgeci Türk devlete karşı yürüttükleri mücadelenin biricikliği, Türk devletinin Kürt mücadelesine yönelik uyguladığı iktidar taktikleri ve oluşturduğu iktidar aygıtlarının emperyalist karakteri, gittikçe daha fazla çalışma konusu oldu. Bunun ışığında yeni ve alternatif toplumsallıkların arayışı akademide yeni heyecanlar yarattı.

Sonuç olarak, Kürt mücadelesi ile girdiği ilişki sonucunda Türkiye'de bilgi üretiminin hakikaten de Türk değil, Türkiyeli olma şansı doğmuştur. Türkiyeli bir bilgi burada yaşayan halklar, mücadeleler ve eşitsizlikler tarihini merkeze alacak bir bilgi çeşididir. Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğunun ve bu yüzden de post-kolonyel olmaktan çok post-emperyal bir yer sayılması gerektiğinin, yani dünya ile ilişkisini, tüketilmiş ve kendinden kopartılan kaynaklar ve insanların değil, emperyalist hayallerin biçimlendirdiği bir devletin vatandaşları olduğunun görececek, gördürtecek ve en sivri eleştirilere tabi tutacak bir bilgi biçimidir Türkiyelilik bilgisi. Türkiye coğrafyasını mümkün kılan tüm kıyımları, Türk kimliğini mümkün kılan tüm katliam ve unutmalara meydan okuyacak bir bilgidir.

ÜNİVERSİTE, BİLİM ve BİLİM İNSANI

MUSTAFA KEMAL COŞKUN (DTCF, Sosyoloji Bölümü)

Zaman zaman bazı üniversite hocaları, Kürt sorunu üzerine kimi laflar ediyorlar ve ben, tabii ki bir üniversite mensubu olmamdan dolayı, bu tür söylemlerinden çok utanıyorum. Utanmamın nedeni, elbette ki Kürt sorunu üzerine birtakım laflar etmeleri değil, fakat söylediklerinin devletin resmî ideolojisinden bir adım öteye gidememesi. Üstelik bunu bir de bilimsellik adına yaptıklarını düşününce utancım bir kat daha artıyor. Ne var ki bu utancımı, ifade özgürlüğünün en temel akademik ilke olduğu, özerk, demokratik, bilimsel bir eğitim veren bir üniversite uğruna mücadele eden hocaların/asistanların/üniversite emekçilerinin aslında düşündüğümünden daha fazla olduğunu görmek bir miktar gidermekle birlikte, utancım, Kürt sorunu üzerine çalıştığımdan dolayı kendisine profesörlük kadrosu verilmeyen bilim insanlarının¹ varlığını hatırlayınca tekrar derişiyor, bu sefer, kendi hocalığımın bile gerçekten çok utanıyorum. *"Bana ne canım, ben böyle değilim, üstelik böyle de düşünmüyorum/davranmıyorum, dolayısıyla neden utanayım ki!"* diye düşünüyem diyorum, bu sefer de karşıma, televizyonda Kürt sorunu üzerine düşüncelerini açıklamış olması nedeniyle kadrosu verilmeyerek üniversiteden uzaklaştırılan öğretim elemanları geliyor, âdeta yerin dibine geçiyorum.² Tam da burada aklıma, üniversitenin, herkesin çok da iyi bildiği üzere, 12 Eylül sonrası uygulanan politikalar sayesinde, yani basitçe 1402 sayılı yasayla zaten olabildiğince yaralanmış olduğu, buna rağmen bu yaranın açılmasının baş sorumlusu olanların önünde "bilim insanı" olarak el pençe divan durmak iğrençliği geliyor, büsbütün tiksiniyorum.³ Elbette ki her şey sadece bunlarla bitmiyor. Zira kimi öğretim üyelerinin 1980'li yıllardan beri Kürtlerin aslında Türk olduğuna ilişkin yazılar yazdıklarını, Kürtçe diye bir dilin olmadığını, Kürtçenin Türkçeden ayrı bir dil olduğunu söyleyen yazıların suç unsurları taşı-

dığını söyledikleri, anlaşılacağı gibi beyinden değil de omurilik soğanından çıktığı apaçık görülen savlarını hatırlıyorum, bu sefer insanlığımın da utanıyorum.

Bilim niçin vardır?!

Üniversite söz konusu olduğuna göre bütün bunlar, hem bilimsel bilginin nasıl edinileceği, dolayısıyla epistemolojik hem de politik süreçlerle, doğrusu, bu iki sürecin birbirleriyle ilişkisiyle doğrudan alakalı. Bilimsel ve epistemolojik süreçlerle kastettiğimiz, bilimsel bilgiye ulaşmada ne türden teknikler kullanacağımızla da yakından ilintili. Zira örneğin Mesut Yeğen, Kürt sorunu üzerine çalışmaları "ampirik veriye dayalı olmadığı" iddiasıyla eleştirilmiş. Elbette ki ister anket, ister görüşme, isterse başka bir yolla edinilmiş olsun, sosyal bilimler için "amiprik veri", toplumsal gerçekliği açıklayabilmenin/anlayabilmenin en önemli araçlarından biridir. Bu anlamda düşünülduğünde bilimsel bir araştırmada amacın veri toplamak değil, başka yollarla açıklayamadığımız/anlayamadığımız gerçekliği topladığımız verilerle açıklamak olduğu söylenebilir ki, burada verinin bir araç olduğu da apaçık ortaya çıkar. Ne var ki, tam da bu noktada vurgulanması gereken başka bir şey daha vardır ki, o da, hangi yollarla toplanırsa toplansın, elde edilen veriler insanın olaylar arasında bağlantı kurmasına, toplumsal ilişkileri anlamlandırmasına ve giderek bütün toplumsal gerçekliği genel bir teorik yaklaşımla ilişkilendirmesine yaramıyorsa, bilim yaptığını sanan insanı aslında bilimden uzaklaştıran bir takı olacaktır. Bu nedenle sosyal bilimlerin alanında tek başına ampirik verilerle yetinmeye kalkışan her yaklaşım, sadece bilimsel değil, fakat aynı zamanda etik bir sorunla da karşı karşıya demektir. Elbette ki bu duruma düşmüş bir bilim adamı da, Auguste Comte'un üç hal yasasının tam da orta evresine denk düşen bir düşünsel geriliğin içine düştüğünden dolayı artık bilim adamı olma niteliğini kaybetmiş, yok eğer böyle olmamışsa, bu sefer de bilim etiği meselesinden de ne kadar uzak olduğunu ortaya koymuş demektir. Marx, *"her şey apaçık olsaydı, daha doğrusu, her şey bize görüldüğü gibi olsaydı, bilime gerek kalmazdı"* diyerek, bilim adamının herkesin zaten doğrudan doğruya duyumlayıp algıladıklarını tasvir etmekle yetindiği ölçüde daha önceden doldurulmuş basit bir plaktan öteye gidemeyeceğini göstermek-

1 Bkz. Mesut Yeğen, "Nasıl Profesör olunur?", Radikal İki, 13.02.2011.

2 Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Özgür Sevgi Göral'ın, Kürt sorununun tartışıldığı bir programa katıldıktan hemen sonra "öğrencilerini Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun, millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirici şekilde yetiştiremeyeceği" iddiasıyla rektörlükçe okuluyla ilişkisi kesilmişti.

3 Muğla Üniversitesi'nde bir öğretim üyesine kınama cezası verilmişti. Nedeni ise basitti: Üniversitesinde konuşma yapmaya gelen cuntacıların başını odasının kapısına astığı yazıyla protesto etmek gibi affedilmez bir hata yapmış, sözün kısası, diğerleri el pençe divan dururken o durmamıştı.

tedir ki, bu durum, söz konusu olan doğa bilimleri değil de sosyal bilimler ise, bilim adamının çaldığı bu plağın doğrudan doğruya egemenlerce doldurulmuş olabileceğine de işaret etmektedir. Marx'ın söylediği gibi bilim, her şey apaçık olmadığı, yani her şey bizim anlamlandırdığımız/gördüğümüz gibi olmadığı için vardır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse ilk aklımıza gelen, buradan bakılınca dünya güneş etrafında değil de güneş dünya etrafında dönüyormuş gibi algılanmasıdır: bu, insanın dünya güneş etrafında dönerken tümüyle edilgen olmasından kaynaklanan bir durumdur. Diğer taraftan söz konusu olan doğa bilimleri değil de sosyal bilimler ise bu durum daha karmaşık bir hal alır. Zira toplumsal gerçeklik, doğaya ait olandan bütünüyle farklı olarak insanlar tarafından yaratılmış ve yine insanlar tarafından değiştirilebilen bir gerçeklik olduğuna göre/olduğu ölçüde, insanlar arasındaki eşitsiz güç ve sömür ilişkileri de verili olduğuna göre, içi egemenler tarafından belirlenme olasılığı da genellikle daha ağır basan bir gerçekliktir. Bu anlamda özellikle sosyal bilim, herhangi bir toplumsal gerçekliği veriler aracılığıyla sadece tasvir etmekle yetinmeyip bu gerçekliği belirleyen toplumsal güç ve ilişkileri de anlamaya çalışmak demektir.

Köprüyü geçerken köprü olmak!

Bu çerçevede bilim insanı, daha da özel olarak sosyal bilimci, tanım gereği gerçeğin peşine düşen insandır ve tam da bu nedenle her kim gerçeğe ihtiyaç duyuyorsa tam da onun yanında olmalıdır. Tam da bu noktada, söz konusu olan Kürt sorunu olduğuna, devletin ve egemen sınıfların bu konudaki yaklaşımları da az çok belli olduğuna göre sosyal bilimcinin yapacağı şey, bu sorunu çevreleyen toplumsal güç ve etkenleri bütün açıklığıyla ortaya koymak olacaktır: ister veriyle ister başka bir yolla, ama mutlaka gerçeğin ortaya çıkmasına ihtiyacı olanların yanında. Me-sele böyle kavranmadığında, üniversitelerde Kürt sorunu üzerine çalışmak, söz söylemek, fikir üretmek, "etnik asabiyet" göstermekle, "devlete sadakatsiz" olmakla, olmadı "anti-Türk" olmakla suçlanacaktır.

Tabii bütün bunlar olurken işin nasıl bir politik yanı olduğu da ortaya çıkar: öyle bilimsel unvanla filan bir şeyin olmadığı, daha doğrusu bilimsel

1 Burada politik olmakla kastettiğimiz güncel ya da reel politika-daki güç ilişkileridir; yoksa bilimin genel anlamda aynı zamanda politik bir içeriği olması değil.

unvanın bir takı/gösteriş ya da süs aracı olduğunun, aslında her şeyin siyasal ölçütlerle gerçekleştiğinin farkına varır, utancımızdan bir kez daha kıpkırmızı kesilmekten başka bir şey yapamazsınız. Dolayısıyla bilim, örneğin Kürt sorununda gerçeği ortaya çıkarma amacına değil, fakat egemenlerin ihtiyacı her neyse ona hizmet eden bir faaliyete dönüşür. Üniversiteyi bu türden bir yapıya çeviren anlayış, üniversite hocasını her "höt" dendiğinde korku içinde yerlere kapanan, yukarıdaki güç her ne ise onu hissettiğinde biat eden güçsüz bir varlığa çevirmiştir. Bu durumda doğal olarak bazı üniversite hocaları, aramış oldukları gücü, siyasal iktidar odağı olarak gördükleri kişiler her kimse bizzat onlara yakınlaşarak bulmayı tercih edeceklerdir. Bu durumun zorunlu sonucu, "güçlü" olanın ve sadece onun hizmetkârı olmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla, bu duruma düşmüş bir bilim insanı, geçilmesi gereken bir köprü olmaları sayesinde bir güç elde ederler ve bununla gurur duyarlar. Tam da bu noktada yeri gelmişken genç akademisyenlere küpe olsun diye belirtelim ki, bu köprüyü/köprüleri geçebilmek için olmadık takılar atanların kendileri de, daha da ileride, geçilmesi gereken birer köprü durumuna gelmiş olacaklar, söylemeye bile gerek yok, kendilerini her şeyin otoritesi saydıkları oranda başkalarının otoritesi karşısında da ezilip büzüleceklerdir. Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, böylesi bir "hoca", bilimsel/akademik ölçütleri bir kenara bırakmış, kimin siyasal iktidarına uygun ise onun emri altına girmiş, kimin satın alma gücü daha fazla ise onun hizmetinde olan bir "bilim insanı"dır. Gözümüzün önünde bütün bunlar olurken, üstelik bir de üniversitede çalışıyorsanız, elbette ki utanmamak elde değildir.

Bugün üniversite hocaları Kürt sorunu üzerine çalıştığı, düşündüğü, yazdığı için eleştirilmekle kalmayıp cezalandırılıyorsa, üniversitelerdeki demokratik ortam ve ifade özgürlüğü üzerine yeniden düşünmenin gereğini vurgulamak gerekir. Tam da burada sosyolojinin ve sosyoloğun önemi bir kez daha ortaya çıkar: Mademki Saint-Simon'un dediği gibi "toplum iştir/emektir" ve sosyoloji de "insan özgürlüğünün bilimidir", yukarıda anlattığımız sürece ilk ve en büyük karşı çıkışın öncelikle sosyologdan gelmesini beklemek hiç de haksızlık değildir.

AKADEMİNİN SESSİZLİĞİ ve İMKÂNSIZLIĞINA DAİR

BESİME ŞEN

Bir doçent adayı yayın aşamasını geçmiş, kendisini beşli bir jüri önünde sözlü olarak da savunma aşamasına gelmişken, bir tarafa koymuş olduğu "etnik kimliği" ile beklenmedik bir biçimde karşılaşır!

Her doçent adayı gibi o da sınav öncesi hazırlıklarını olabildiğince yerine getirmeye çalışır. Başvurduğu alanın literatürüne çalışmak, kendi çalışmaları ile ilgili tartışmalara yeniden bakmak vs. Tabii jüri üyeleri hakkında bilgilenecek ve yaklaşımları ile kendi kaygılarını azaltma çabalarını göstermiştir. Ne de olsa aday yazılı sınavı oy birliği ile geçememiştir. Üstelik başvuru yaptığı alana ait literatürün farz-ı kifayesine nail olup olmadığını bilememektedir. Sorgu ve sualler araştırıp yazdıkları, yayınladıklarıyla mı ilgili olacaktır, yoksa jüri üyelerinin önemli bulduğu konulardan mı olacaktır? Her şey olabilir... Her adayın şansı herkesin şansdır diyerek sınav sabahına erişen aday sınav alanına gider. Yaz ayı tenhalığında binaya girer.

Sınav salonu yanındaki çay ocağında, sınava girecek adaylar toplanıp sınavın başlamasını beklerler. İlk sırada salona davet edilen aday, eğitim yaşamının son sınavı için salona girer. Loş ışıklı salonun ortasındaki hacimsiz büyüklükteki masanın bir tarafında kendisi için ayrılan sandalyeye oturur ve beşli jüri eşliğinde önüne konulan kurabiyeleri hangi aralıkta yiyip yiyemeyeceğini de aklından geçirmeden edemez.

Bitmeyen bir sınav...

Jüri başkanı zarif ve olgun tavrıyla tek tek jüri üyelerini tanıtır. Sonra da adayın on dakikalık bir süre içinde kendisini anlatmasını beklediklerini babacan bir yaklaşımla söyler. Aday bu soruya eğitim yaşamını özetleyerek başlar: İlkokulu nerde okuduğunu, 1981 yılında ortaokul yaşında İstanbul'a gelişini, mahallede gittiği liseyi ve tabii okuduğu üniversiteyi kısaca belirtir. 1990'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde okumasının akademik yaşamındaki önemine de değinerek çalıştığı kurumu, bölümü, çalışma alanlarını da kısaca belirtir. Her şey aynı denklikte ve uzunlukta olmasa da her şeye değinmeye çalışmıştır. Sonrasında jüri üyelerine tek tek söz verilir ve her üye tek tek sorularını sorar. Soruların kendi çalışmalarından olmasına biraz şaşırır ama buna takılmaz. Başvurduğu alanda çalışma konuları dışında kalan sorularla karşılaşsa da buna da şaşırmaz. Cevaplarını bildiği soruları yanıtlanamamasına şaşırır. Hafızasının bir kısmını kapıda bırakmış gibi hisseder. Ama sakindir. Jüri üyeleri sırayla sorularını sormaya devam ederler. Dördüncü üye, olumsuz rapor aldığı üyelerden biridir ve kendisine İstanbul'un tarihi ile ilgili bir soru sorar. Bu ko-

nuda yazılan sayısız kitap okuduğu halde soruya yarım yamalak cevap verir. Ama üyenin yüz ifadesine takılır. Serttir. Bu yüz ifadesine takılması öyle bir etki yaratır ki sorulan soruları artık duyamamaktadır. Duyu kaybı yaşamış gibidir. Kulağındaki çınlama ve beraberinde anlatma gayretini de kaybetmiştir. Bu hisleri yaşarken, jüri üyesinin kendisine dair yargılarını belli belirsiz duyabilir. Jüri üyesinin "fazla bir güvenle" akademik başarısızlığına erken vurgu yapmasına şaşırır ama bu esnada başka bir üyeye geçilir. Aday toparlanmaya çalışır. Bazı cümleler kurabilir. Ses tonundaki titremeyi azaltır. Sorular için bir tur daha atılır. Bu tur da bitmiştir. Ama nasıl bitmiştir, aday kendi yorumunu yapacak güveni kaybetmiş olmasa da ortada "bildik" bir tuhafılık hisseder.

Yaklaşık bir buçuk saat sonra sözlü sınav sona erer ve aday dışarıya alınır. Kafasındaki çınlamayı duymamaya çalışan aday, tekrar içeriye çağrılıp sınav sonucunu öğrenmek için toparlanır. Ve çağrı yapılır, jüri üyeleri ayakta adayı beklemektedirler. Aday sonucu öğrenecektir. Ama nasıl?

Her üye adayın sınav performansını değerlendirir. Değerlendirmelerde adayın dosyasına yani çalışmalarına da değinilir. Aday hayat memmat işi olan yorumları dinler. Sonra sıra dördüncü üyeye gelir. Üye öncelikle kendisinin de adayın doğduğu şehirden olduğunu söyler. Ama faklı bir ilçeden olduğunu ve adayın doğduğu ilçeyi ve de köyü bildiğini söyler. "*O ilçede 18 köy var ve sen de onlardan birindensin*" der. Devam eder: "*Bu köylerden çıkanları biz biliyoruz. Sen de onlardanısın. Kafan onlar gibi, değişmemiş. Bunun için de yazdıklarım hep ideolojik*" diyerek noktayı koyar. Son jüri üyesi ise bu tutumu kınadığını belirterek adayın akademik yönlerini değerlendirir ve sınav biter. Jüri başkanı adayın oy çokluğu ile başarılı olduğunu açıklar. Aday içinde kaybolduğu cübbeyi giyer ve çıkarır. Sınav gerçekten bitmiş midir?

Dışarı çıkar ve sırada bekleyen diğer adaylar heyecanlı sonucu sorarlar. Ama aday bu sınavı geçtiği bilincinde değildir. Çocukluğundan itibaren türlü şekillerde memleketi bildiği iline değil ama ilçesine yapılan yorumlara o kadar aşınadır ki! Ama burada bir farklılık vardır. Jüri üyelerinden "en çalışkanı" adayın kökenini dert ederek, araştırmış ve bilim sorularının bir yerde yetersiz olacağı ihtimaline bir yedek yapmıştır. "*Oradan ne çıktığını biliyoruz*" cümlesi ne kadar genişti? Gerçekten ne çıkıyordu oradan? Ayrıca "*orası*" nerediydi? 18 köy ne olarak biliniyordu? Bütün bunları tanımlayan kavramlara ihtiyaç duymadan yapılmış bu ima, bu yargı herkesin bildiği bir şeyi

anlatıyordu. Herkes biliyor ancak dile getirilmesi istenmiyordu. Kabul sayılacak bir ihlalin olmaması gerekiyor ki bunu da herkes biliyor ve sessizce geçiliyor. Sessizce geçmenin akademik bir "zarafet" yarattığına kuşku yok. Sessizliği bozmanın "kral çıplak" demekle aynı anlama gelmediğine de kuşku yok.

Bir doçentlik hikâyesinde bir kavramla bile ifade edilmeyen gerçeklik, Alevi-Kürt olmaktı. Onca yıl sadece üniversitelerde değil; diğer tüm eğitim kurumlarında ve ayrıca devletin bütün kurumlarında bir kavramla dahi ifade edilmeyen ancak "oradan ne çıktığını" bilenler, bunu, sadece sokakta, evlerde, komşuluk ilişkilerindeki gerilimlerde, çatışmalarda hatta linçlerde dile dökülen gerçeklik, doçentlik jürisinde kavrama ihtiyaç duymadan bir adayı itham etme cesaretinin iklimi yeni midir? Değildir ama ne kadar eskidir kısmıyla ilgili bilgi için devletin tarihinden de öteye taşınan hafızanın tarihine bakmayla bulunacak bir şeydir.

'Türk'lüğü yüceltme yasası'

Bu toplumda Kürt olmak, Alevi olmak resmî kurumlarda tanımlanmamış, inkâr edilmiş ya da manipüle edilmiş gerçeklikler iken; bu kimliklerle devletin hanesinde *yurttaş* olmanın sınırları ise titiz bir sessizlikle sürdürülmektedir. Günümüzde devlet katındaki tanıma ya da dile getirme girişimlerine rağmen, titiz sessizlik en çok üniversite gibi hâlâ devletin sıkı denetiminde olan, ayrıca bu denetime eşlik eden modernleşmeci bir elitizmin yok sayma çabası da eşlik etmektedir.

Modern kurumlar olarak akademinin en makbul soruları "*kaç yabancı dil bildiğimiz*", "*hangi liseden mezun olduğumuz*" vb sorular iken, kimlikler ile sınıfsallıklar harmanlanmakta; evrensel kaliteyi yakalama kriterlerini yerine getirme açısından hepimizin yerine getirerek içine hapsediğimiz bu kriterler, bazı temel yaklaşımları ustalıkla örtebilmekte. Bilim yapma hedefinde eleştirel ve kuşkucu olma; toplumsal ilişkileri ve olguları sorgulama; bu yönde bilgi üretme kaygısının ne kadar yaygın ve yerleşik olduğuna sorgulayan bir yaklaşım olmadığından, üniversitelerdeki kalitenin, yapılan yayınları saymakla gerçekleşebilmekte.

Akademideki "sessizlikler"e dair arka planın yasalar ile düzenlendiğini ve bunun toplumun tarihsel gerçekleri ile paralellikler içerdiğini görmek için YÖK yasasına göz atmak yeterlidir. YÖK yasası Türk olmak dışında başka bir kimliğin olasılığından söz etmez. Her akademisyen "Türk"lüğü yüceltmekle görevlidir.

Aşağıdaki yasa maddeleri, TSK'yı değil, üniversiteleri düzenleyen yasa maddeleridir. Bugün hâlâ bu yönetim maddeleri ile üniversiteler ve akademik dünya siyasal olarak denetlenmektedir:

Madde 4 – Yükseköğretimin amacı:

a) Öğrencileri;

1) ATATÜRK İnkılâpları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı,

2) Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan,

3) Toplum yararını kişisel çıkarımın üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu,

4) Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren,

7) İlgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip vatandaşlar olarak yetiştirmek,

b) Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamak...

Yukarıdaki ilkeler, 1980 Askerî Darbesi'nden hemen sonra 1981'de kurulan YÖK'ün (Yüksek Öğretim Kurumu) askerî rejimin doğrularını akademik kurumlarda var etmek; kurumları ve çalışanları denetlemek üzere belirlenmişti ki, bu nedenle günümüze değin üniversitelerdeki birçok akademisyen düşüncelerinden ve yaptıkları çalışmalardan dolayı disiplin cezaları almış hatta birçoğu görevinden alınmıştı. Bu durum hâlâ devam etmektedir.

Yukarıdaki maddelerde Türklük bir norm olarak tanımlanmakta ve Türk olmanın şeref ve mutluluğu, değerleri tereddütsüz bir ülkü olarak dayatılmaktadır. Akademisyen, "*Devletine karşı*" gerçekleştirdiği göreviyle tanımlanmakta ve onun "memur"u olarak otoriteyi de kabule zorlanmaktadır.

Bir akademisyenin ve de akademinin bir parçası olarak öğrencilerin inançlar, ortak duygular etrafında kolektif misyonu yüklenmesi tanımlanarak, etno-kültürel bir kimlik tanımı yüceltilmektedir.

Askerî rejimin tanımladığı ve hâlâ yürürlükte olup akademik dünyaya yön veren bu ilkeler, otuz yılı aşkın bir sürede kendi siyasal kültürüne bağlı kuşaklar ve akademisyenler yetiştirmiş olmakla kalmayıp, öğrencilerin eğitim yaşamında da aynı etkiyi doğurmuştur.

Bu siyasal tanımın içerisinde Kürt akademisyen olmanın mucizevi hallerini deşifre etmenin sonuçları elbette kara mizah öykü ve deneyimleri biriktirmiştir. Bu türden bir deşifreyenin halihazırda siyasal hesaplaşma ve yeni kanallar yaratma açısından sunacağı yararlar olabilir mi, bu tartışılmalıdır...

BİLİM-RESMÎ İDEOLOJİ, ÜNİVERSİTE ve KÜRDLER

İSMAIL BEŞİKÇİ

Türkiye Cumhuriyeti, Yakınoğu'nun imhası temelinde kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, sanayide, ticarete ve toplumsal yaşamda etkin olan Rumlar-Pontuslar, Ermeniler, Süryaniler... Birinci Dünya Savaşı döneminde halledilmiştir.

İttihatçılar tarafından oluşturulan, Osmanlı İmparatorluğu'nu Türk esasına göre yeniden organize etme projesi, Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşama geçirilmiştir. Karadeniz havalisindeki, Rumlar-Pontuslar, Kapadokya'daki, Ege'deki Rumlar sürgün edildiler. Batı Ermenistan'daki, Klikya'daki, Kızılırmak deltasındaki, Marmara yöresindeki Ermeniler, Mezopotamya'daki Süryaniler, Ezidi Kürdler tehcir adı altında soykırıma uğratıldılar. Böylece, Rum-Pontus, Ermeni, Süryani, Ezidi Kürd sorunu halledilmiş oldu. Yakınoğu'nun otokton halkları, uzaktan gelenler tarafından imha edildiler.

Kürdlerin Türklüğe asimilasyonu, Kızılbaşların (Alevilerin) Müslümanlığa asimilasyonu projelerinde önemli unsurlar olarak yer alıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, İttihatçılar tarafından başlatılan bu operasyonlar, Cumhuriyet döneminde de yoğun ve yaygın bir şekilde yaşama geçirilmeye gayret edildi.

Yakınoğu'nun imhası sürecinde Kürdlerin durumunu iki safhada incelemek gerekir. İttihatçıların ve Kemalistlerin, Kürdlere ilişkin temel politikaları asimilasyondur. Asimilasyonu kabul etmeyenler, Kürd olmakta direnenler imha edilecekti.

Ama İttihatçılar, Ermeni soykırımı döneminde, Kürdlerin yardımını alabilmek için, bazı büyük ödüller ortaya koydu. "Ermenileri, şu veya bu şekilde, bulunduğunuz yerlerde kaçırtırsanız, onlardan kalan mallar-mülkler sizin olacak..." şeklinde...

Millî Mücadele döneminde, 1919-1922 yılları arasında, Kuvayı Milliye, Kemalistler, Ermenilerle ve Süryanilerle olan sorunların halledilmesinde, Batı'da Yunanlılarla savaşta, yine Kürdlerin desteğini aldılar. Bunun için mücadele kazanıldıktan sonra, Kürdlere bazı millî haklar verileceğini de vaat ettiler. "Kuvayı Milliye ile birlikte olmazsanız, Kürdistan Ermenistan olacak" şeklinde bir propaganda ve tehdit ile Kürdleri yanlarına çekmeye çalıştılar.

Asimilasyon!

Devlet kurulunca, Yakınoğu işleri ile ilgili Lozan Antlaşması imzalanınca, devletin varlığı uluslararası antlaşma ile garanti altına alınınca Kürdler ve Kızılbaşlar (Aleviler) için düşünülen program da yaşama geçirilmeye başlandı. Kürdlerin ve Kürdçenin inkârı,

reddi, Kürdlükte direnenlerin fiziki olarak imhası, Türklüğe asimilasyon, yoğun ve yaygın bir şekilde yaşama geçirilmeye başlandı. Cumhuriyet dönemindeki asimilasyon politikasının İttihatçı kökenlerini unutmamak gerekir.

Kürd sorununda devletin temel politikası asimilasyondur. Cumhuriyetle birlikte, Kürdler, Kürtçe inkâr edilmiştir. Osmanlı döneminde bunlar serbestken, Cumhuriyetle birlikte, Kürdlerin Türklüğe asimilasyonu için çok yoğun bir çaba gösterilmiştir. Kürdler, Kürdçe, Kürdistan, şunca mücadeleye rağmen hâlâ tanınmamaktadır. Kürd ana babaların, çocuklarına, içinde q,w,x harfleri olan isimleri veremedikleri, örneğin, Welat, Xezal gibi isimleri nüfus idarelerinde yazdıramadıkları gözlenmektedir. "Bu harfler Türk alfabesinde yoktur" diye kaydedilmektedir. Bu Kürdlerin ve Kürdçenin tanınmadığı anlamına gelmektedir. Çünkü bu harfler Türk alfabesinde yoktur, ama Kürd alfabesinde vardır.

Mardin Artuklu Üniversitesi'ndeki eğitim, "Türkiye'de Yaşayan Diller ve Lehçelerde Eğitim"dir. Basın bunu "Kürtçe eğitim" diye çevirmektedir. "Kürdçe seçmeli dersi" de aslında yabancı dil statüsünde öğretilmektedir. Mahkemelerde Kürdçe konuşmanın, Kürdçe savunma yapmanın engellenmesi, Kürdçenin tanınmadığı anlamına gelmektedir.

Bunun anti-Kürd bir tutum olduğu besbellidir. Bu politika, bu resmî ideoloji, devlet bürokrasisi ve askerî bürokrasi tarafından oluşturulmuştur. Üniversite, akademi, yüksek yargı, basın bu politikaya ve resmî ideolojiye çok yoğun bir şekilde destek vermektedir.

Bu düşünceyi bazı olgularla birlikte değerlendirmenin yararı vardır.

27 Mayıs 1960¹

27 Mayıs 1960'da askerî darbe oldu. Devlet yönetimi askerlerin yönetimine geçti. Darbeyi gerçekleştirenler 27 Mayıs sabahı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden yedi-sekiz profesörü

1 27 Mayıs 1960'da Başbakan Adnan Menderes'ti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dı, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'du. Darbe, hükümete ve Demokrat Parti'ye karşı yapılmıştı. Darbeyle hükümet düştü. Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatıldı, Demokrat Parti kapatıldı. Başbakan, Cumhurbaşkanı, Demokrat Parti milletvekilleri, Genelkurmay Başkanı tutuklandı, Yassıada'ya konuldu ve Yassıada'da Demokrat Parti yöneticileri hakkında pek çok dava yürütüldü. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildiler. Darbe, alt rütbedeki subaylar tarafından gerçekleştirildi. Darbecilere, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel liderlik ediyordu.

Ankara'ya çağırırdı. Onlara Türk milliyetçiliğini esas alan, Türk milliyetçiliğini koruyan, kollayan, geliştiren bir anayasa yapmalarını söyledi. Bu direktifin kabul edilmesinin bilim yöntemi açısından elbette incelenmesi gerekir.

Bu direktif bir yasağı da içermektedir. Bu yasak, Kürdlerin, Kürdçenin görmezlikten gelinmesini, inkâr ve imhaya devam edilmesini öngörmektedir. O zamana kadar Kürdlere, Kürdçeye karşı yoğun bir asimilasyon politikası uygulanıyordu. Kürdçe konuşmak, yazmak yasaktı. Direktif, örtük bir şekilde böyle bir yasağın sürdürülmesini, daha hızlı, daha kolay, daha yaygın bir asimilasyonun sağlanması için elverişli bir ortamın, elverişli bir mevzuatın yaratılmasını istiyor.

Devlet Planlama Teşkilatı da 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kuruldu. O dönemde Millî Birlik Komitesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Dairesi'ne bir direktif veriyor. Kürt diye bir halkın olmadığını, onların özbeöz Türk olduklarını, Kürtçe diye bir dilin olmadığını, bu dilin aslının da Türkçe olduğunu belirten, Kürtlerin yüzde yüz Türk olduklarını ispatlayan bir rapor hazırlamalarını istiyor. Sosyal Planlama Dairesi profesörlerden, devlet bürokrasisi ve askerî bürokrasiden, gazetecilerden, yargıçlardan vs yararlanarak böyle bir rapor hazırlıyor. Bu profesörler arasında sosyologlar da var, antropologlar da var, tarihçiler, ekonomistler, siyaset bilimcileri de var. Rapor örneğin Diyarbakır'da Türk Enstitüsü kurulmasını da öneriyor. 1960'larda, Kürd şehirlerinde, Kürd beldelerinde Kürdlerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda Bölge Yatılı İlkokullarının kurulmasını bu rapor önermektedir.

Bu elbette gizli bir rapordur. Bu gizli rapor 2008 yılında Bülent Ecevit'in arşivini değerlendiren Can Dündar ve Rıdvan Akar tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.

1920'lerin ortalarında hazırlanan, Şark Islahat Planı'ndan itibaren böyle gizli raporların hazırlandığı bilinmektedir. 1961'de hazırlanmış bu gizli raporun öncekilerden önemli bir farkı vardır. Önceki raporlarda "Kürt" sözcük olarak geçerken bu raporda "*kendini Kürt sananlar*" ifadesi yer almaktadır. Raporda sadece bir yerde "Kürt" sözcüğü geçmektedir. "*Kendini Kürt sananlarla Irak Kürtleri arasındaki bağlantının muhakkak kesilmesi gerekir*" önermesinde... (Şark Islahat Planı hakkında bk. Mehmet Bayrak, *Şark Islahat Planı, Kürtlere Vurulan Kelepçe*, ÖZGE Yay. Ankara 2009.)

Hatırlamak gerekir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 12 Eylül darbesi döneminde cunta lideri Kenan Evren'e doktora unvanı vermişti. Hukuk Fakültesi bu durumu, İstanbul Üniversitesi yönetimine bildirmişti. İstanbul Üniversitesi Senatosu da "*Kenan Evren'e doktora unvanı çok azdır, profesörlük*

vermek gerekir" demiş ve Kenan Evren'e profesör unvanı verilmişti.

Bunun üzerine, öbür üniversiteler de Kenan Evren'e profesörlük unvanı vermek için yarışa girişmişlerdi. Bu durum karşısında YÖK, duruma el koyarak "*Kenan Evren, Samsun Diyarbakır, Adana, Mersin, Trabzon, Kars, Van, İzmir, Konya vs seyahat edip yolculuğunun diye Türkiye'deki bütün üniversiteler adına profesörlük unvanı veriyoruz*" demişti.

Türkiye'de askerî darbelerin incelenmesi de önemlidir. Darbeler, elinde silah tutan askerler tarafından yapılmaktadır. Ama elinde kalem tutanlar, örneğin, üniversite, profesörler, yüksek yargıçlar, basın, bu darbelerle çok yoğun bir şekilde destek vermişlerdir. Bir kere darbeden sonra bu kişiler ve kurumlar darbeyi çok yoğun bir şekilde desteklemektedirler. Darbelerin hazırlanmasında da rol aldıkları bilinmez değildir.

Şu önemli bir konudur: Türkiye'de bütün askerî darbelerin temelinde Kürd sorunu vardır. Gerek 27 Mayıs 1960'da, gerek 12 Mart 1971'de, gerek 12 Eylül 1980'de, gerek 28 Şubat 1997'de gerçekleşen askerî darbelerin temelinde Kürd sorunu vardır. Ama bu gerçek Türkiye'de, Türk basını tarafından, sosyoloji, tarih, ekonomi, siyaset bilimleri, antropoloji gibi sosyal bilimlerden, hukuk gibi normatif bilimlerden tarafından açıklanmış değildir. Askerî darbe denildiği zaman, öğrenci olayları, işçi olayları, sendikal mücadeleler, bozulan kamu düzeni, hükümetin bozulan kamu düzenini yeniden tesis edememesi, millî güvenliği sağlayamaması gibi nedenler darbe nedeni olarak gösterilmiştir.

Bu gerçeklerin dile getirilmemesinin temel nedeni Kürdlerin ve Kürdçenin inkâr edilmesidir. Bu inkârdan dolayı Kürt olgusu, toplumsal ve siyasal analizlere katılmamaktadır. Kürdlerle ilgili olaylar, bilmezlikten, görmezlikten duymazlıktan gelmektedir. Bunun yanında bu olguyu dile getirenlerin çok ağır idari ve cezai yaptırımlarla karşılaşması, araştırmacıların Kürd olgusundan uzak durmalarını getirmiştir.

14 Temmuz 1958'de, Irak'ta Albay Abdülkerim Kasım darbe gerçekleştirdi. Bu darbeye Kral II. Faysal ve ailesi, başbakan Nuri Said ve ailesi Bağdat'ta linç edildi.

Darbe lideri Abdülkerim Kasım o zaman Sovyetler Birliği'nde ilticacı olan Mele Mustafa Barzani ve peşmergeleri Irak'a davet etti. Mele Mustafa Barzani, Irak Kürdistan Demokrat Partisi başkanıydı. 1947'de, İran'da Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra beş yüzün üzerinde peşmerge ile birlikte Sovyetler Birliği'ne iltica etmişti.

Mele Mustafa Barzani ve arkadaşları Irak'a döndüler. Mele Mustafa Barzani hükümette görev aldı. Irak Kürdistan Demokrat Partisi yasal hale geldi. 1959 baharında Irak'ta yeni bir anayasa yapıldı. Anayasa "*Irak*

halkı Araplardan ve Kürtlerden oluşur” diyordu. İşte Türkiye’de 27 Mayıs’ı tetikleyen temel neden budur. Güney Kürdistan’daki gelişmelerin kuzeyi etkilemesine engel olmak. Darbe ile birlikte Kürtlerin asimilasyonuna yönelik olarak daha kalıcı ve kapsamlı önlemlerin alınması sağlanacaktı.

Darbe sabahında, Kürt milliyetçiliğini bunlar geliştiriyorlar diyerek 400 civarında toprak sahibi, aşiret reisi, şeyh, yörelerinde ileri gelen kişiler gözaltına alındı, Sivas’ta bir kampta toplandı. Bunlardan 55’i sürgün edildi. 1960’larda devletin böyle bir algısı vardı. Kürd milliyetçiliğini ağaların şeyhlerin sürdürdüğü düşünülüyordu. 1980’lere geldiğimiz zaman, bu feodal güçlerin devlet tarafından desteklendiği, koruculuğun bu güçleri ayakta tuttuğu iyice anlaşılacaktır. Kürdlerdeki özgürlük mücadelesiyle baş etmenin en iyi yolunun feodal güçlerle işbirliği yapmak olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Türk milliyetçiliğine dayalı bir anayasa yapıldı. O zaman yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kürdlerin aslının Türk olduğuna dair bir rapor hazırlaması istendi. Bu rapor hazırlandı. Bölge Yatılı İlkokullarının kurulması böyle gerçekleşti. Rapor, Kürt şehirlerinde Türk enstitüsü kurulmasını da öneriyordu. Mehmet Şerif Fırat’ın Kürdlerin aslının Türk olduğunu, Kürdçe diye bir dilin olmadığını ispat etmeye çalışan kitabı *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Millî Birlik Komitesi başkanı ve devlet başkanı Orgeneral Cemal Gürsel’in önsözleriyle yeniden yayımlandı. Kitabı Millî Eğitim Bakanlığı yayımladı, ücretsiz olarak liselerde ve üniversitelerde, öğrencilere ve hocalara dağıtıldı.

Bu çerçevede küçük bir olayı anlatmakta yarar var. Kürt tarihinde “49’lar Davası” olarak bilinen bir dava var. Aralık 1959’da tutuklanmışlar. Tutuklular arasında doktor, avukat mühendis gibi serbest meslek sahipleri ve öğrenciler var. Irak’taki 1958 darbesinin kuzeydeki etkilerini kırmaya yönelik operasyonlar 1958 sonundan itibaren başlamış. 49’larla ilgili dava süreci bu incelemenin konusu değil.

27 Mayıs darbesi gerçekleştiğinde Türk cezaevlerinde bulunan bütün Türk siyasal tutuklular serbest bırakılmıştı, Kürt siyasal tutuklular serbest bırakılmamıştı. “49’lar” yine içeride kalmıştı.

Anayasa yapımı sırasında bu siyasal tutukluların bazıları, ziyaretçileri aracılığıyla Anayasa Komisyonu’nda görev alan Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli’ye haber gönderiyorlar. Anayasada Kürt haklarının da yer almasını istiyorlar. Bu ikili, Anayasa Komisyonu’nun genç üyeleri... Onlar tutuklulara Türkiye’nin bu durumu kaldıramayacağını söylüyorlar.

Bu ilişkilerden Millî Birlik Komitesi haberdar olmuş. Millî Birlik Komitesi başkanı ve devlet başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, bu hocaları Anayasa Komisyonu başkanı Ordinaryüs Prof. Dr. Sıddık Dami Onar’a

şikâyet etmiş. Ordinaryüs Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, bu iki öğretim üyesinin Anayasa Komisyonu’ndaki görevine son vermiş. Kendisi de 49’lardan olan Dr. Naci Kutlay, *Kürt Tarihini Yeniden Okumak, İslamiyet–Osmanlı–Cumhuriyet* (Peri Yay. İstanbul, 2012, s. 66, 99) isimli kitabında bu ilişkileri anlatmaktadır.

Bu arada 27 Mayıs hükümetlerinin Bakanlar Kurulu tutanaklarından da söz etmek gerekir. Bu tutanaklar üzerindeki gizlilik kararı kaldırılmıştır. Prof. Dr. Cemil Koçak bunları yayına hazırlamıştır. Bu tutanaklar, iki cilt halinde Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, 2 Haziran 1960–6 Ocak 1961 Birinci Cilt,

6 Ocak 1961–16 Kasım 1961 İkinci Cilt, İstanbul 2010.

27 Mayıs hükümetlerinde Bakanlar Kurulu’nda profesörler de vardır. Millî Birlik Komitesi,

devlet bürokrasisine mensup kişiler, askerî bürokrasiye mensup kişiler yanında, profesörleri de tayin etmiştir. Bakanlar Kurulu’nda Kürd sorunuyla, daha doğrusu, Kürdlerin asimilasyonu ile ilgili olarak sık sık toplantılar yapılmıştır. Örneğin, 15 Haziran 1960 tarihli üçüncü toplantıda, 17 Haziran 1960 tarihli dördüncü toplantıda, 20 Haziran tarihli beşinci toplantıda, 28 Haziran tarihli yedinci toplantıda, 8 Temmuz tarihli sekizinci toplantıda, 11 Temmuz tarihli on ikinci toplantıda, 26 Eylül tarihli otuz beşinci toplantıda, 11 Ekim tarihli otuz dokuzuncu toplantıda, 2 Kasım tarihli kırk dördüncü toplantıda, 9 Kasım tarihli kırk beşinci toplantıda, 26 Aralık 1960 tarihli elli ikinci toplantıda, ... daha birçok toplantılarda Kürdler konusunu konuşmuşlar, tartışmışlardır. Kürdlerin nasıl asimile edileceğine dair öneriler ileri sürmüşlerdir.

Bu toplantılarda, bürokratlar, generaller yanında profesörler de Kürdlerin aslının Türk olduğu konusunda, Kürdçe diye bir dilin olmadığı konusunda birbirleriyle yarışmaktadırlar. Akademi ve Kürd sorunu denildiği zaman bu tutanakların incelenmesinde yarar vardır.

12 Mart 1971¹

11 Mart 1970’de Kürdistan Demokrat Partisi Başkanı Mele Mustafa Barzani ile Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin arasında, Kürt bölgelerinin

1 12 Mart 1971’de Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet Komutanları, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyicioğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Jandarma Genel Komutanı Kemalettin Eken müdahale ettiler. Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’dı. Müdahale sonunda hükümet düştü fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatılmadı. Darbeciler, bürokratlara dayalı yeni bir hükümet kurdu. Hükümeti o zaman CHP milletvekili olan Nihat Erim kurmuştu. Başbakan Nihat Erim 12 Mart rejimi döneminde iki kere başbakanlık yapmıştı. 12 Mart rejimi sırasında gençlik liderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edildiler.

özerkliği konusunda bir anlaşma yapıldı. Kürtlerle Irak devleti arasındaki savaş durdu. Böyle bir anlaşmanın, Ortadoğu'daki bütün Kürtlere moral vereceği açıktır. 12 Mart 1971 Askerî Darbesi'nin temel nedeni de budur. Güney Kürdistan'dan etkilenmelerin yolunu kapatmak, oradan gelebilecek etkileri engellemek çok önemli olmaktadır. Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı 2 No'lu Askerî Mahkemesinde 1971 yılı sonlarında hazırlanmış bir iddianame vardı. Kürdistan Demokrat Partisi İddianamesi... Bu iddianamede askerî savcı şöyle söylüyordu: *"11 Mart 1970 anlaşmasının Doğu halkı arasında moral yarattığı gözlenmektedir. Ama biz Türk hükümeti olarak bu anlaşmanın yaşama geçmesine kesinlikle engel olacağız."*

12 Eylül 1980¹

Yukarıda sözünü ettiğimiz iki darbeye dış dinamikler önemli rol oynuyordu. Kürdistan söz konusu olduğu zaman aslında bunların da iç dinamik kabul edilmesi gerekir. Ama Güney Kürdistan farklı bir hükümetin denetimi altında olduğu için, arada suni de olsa bir sınır olduğu için dış dinamik olarak değerlendirilmek de mümkündür.

1970'lerin ortalarından itibaren, özellikle 1974 genel affından sonra Kürt bölgelerinde çok yoğun bir örgütlenme gerçekleşti. Kürt milliyetçiliğinde yükselme oldu. İç dinamikler gelişmeye başladı. Devlet için iç dinamiklerin dağıtılması önemliydi. 12 Eylül'den hemen sonraki bir konuşmasında, darbe lideri Kenan Evren şöyle söylüyordu: *"Doğu'da, Güneydoğu'da denetlemek için kışalları dolaşıyorduk. Bu arada köylerle, beldelere de uğruyorduk. Çoğu yerde halkın Türkçeden başka diller konuştuğunu, Türkçe bilmediğini fark ettik. Bu kafamızda darbe fikrinin oluşmasında önemli bir rol oynadı."*

12 Eylül darbesinden sonra Türkiye'de bütün cezaevlerinde yoğun ve yaygın bir baskı dönemi yaşandı ama Diyarbakır Cezaevi farklıydı. Orası bir laboratuvarı. Baskıyla, zulümle, asimilasyon için, kendi öz varlığını reddetmek için oluşturulmuş bir laboratuvarı. Eğer orada olumlu sonuçlar alınabilseydi herhalde baskı, zulüm bütün Kürt toplumuna yayılacak, asimilasyon için önemli bir mevzi kazanılacaktı.

Darbeler elbette işçilere, sendikal hareketlere, sol hareketlere, öğrenci hareketlerine de çok ağır darbeler indirdi. Militarist bir ideoloji olunca, elde

1 12 Eylül 1980'de Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'tü. 12 Eylül döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi, siyasal partiler kapatıldı. Siyasal partilerin yöneticileri gözaltına alındılar, Zincirbozan'da bir süre tutuklu kaldılar. Darbeyi Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun yapmıştı. 12 Eylül döneminde solcu gençlerden, sağcı gençlerden ve toplumsal suçlulardan 50'ye yakın kişi idam edildi.

yoğun bir baskı mekanizması olunca, bunun her türlü muhalefete karşı kullanılması doğal bir hale gelmektedir.

28 Şubat 1997²

28 Şubat da iç dinamiklerin bastırılması, dağıtılması sürecinde gündeme gelmiştir. Başbakan Necmettin Erbakan'ın Libya ziyareti bu süreçte dikkate değer bir olgudur. Basın bu ziyaret sırasında Libya lideri Muammer Kaddafi'nin Başbakan Necmettin Erbakan'a *"güneşin altında Kürtlerin de bir yeri olmalıdır"* dediğini yazmıştır. Libya lideri Kaddafi'nin Türk başbakanı Necmettin Erbakan'ı azarladığını da yazmıştı. Bu da, devlet bürokrasi ve askerî bürokrasi içinde, üniversite çevrelerinde, siyasal partilerde, basında, sivil toplum örgütlerinde başbakana karşı eleştirilerin, suçlamaların yapılmasına neden olmuştur. Muammer Kaddafi'nin Başbakan Bülent Ecevit'e de *"güneşin altında Kürtlerin de bir yeri olmalıdır"* sözünü söylediği basın tarafından dile getirilmişti.

1996-1997 yıllarında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Başbakan Necmettin Erbakan'a mektup yazdığı, başbakanın da aracılar kullanarak mektuba cevap verdiği de basına yansımıştı. Abdullah Öcalan'ın da bu yönlü açıklamaları vardı. 28 Şubat'ı tetikleyen önemli olaylar kanımca bunlardı. Başbakan Necmettin Erbakan'ın dik durmaması da bu müdahaleyi kolaylaştıran bir unsur oldu.

Bilim, üniversite, gerçekler

Türkiye'de, üniversite, toplumsal gerçekliği (hakikati) arayan bir kurum değildir. Bilakis, toplumsal gerçeği yok saymaya çalışan, çarpıtan, gerçeği yok etmek için sistematik çaba harcayan bir kurumdur. Türk üniversitesinin, Kürd olgusuna, Kürd/Kürdistan sorununa yaklaşımını bu şekilde ifade etmek mümkündür. Genel olarak Yakındoğu sorunlarına, Ermeni, Süryani, Pontus, Ezidi Kürd... sorunlarına yaklaşım da böyledir. Üniversite, profesörler, rektörler vs. bu konuda, devletin dile getirdiği görüşleri meşrulaştırmaktan, *"bu düşünce bu görüş doğrudur, yapılanlar, doğrudur, bilimseldir. Bunlar, tartışılmaz, doğruluğundan kuşku duyulamaz doğrulardır, bilimseldir..."* demekten başka bir şey yapmamışlardır. Üniversite bu konuda resmî görüşü, resmî ideolojiyi, yoğun bir şekilde desteklemiştir. Eğer üniversitede hakikati arayan biri varsa, onu da üniversiteden uzaklaştırmak, hiç ertelenmeyen bir görev olmuştur.

2 28 Şubat döneminde Başbakan Necmettin Erbakan'dı, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'di. Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı idi. Darbe Necmettin Erbakan'a ve hükümete yapılmıştı. Hükümet düştü. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olan Anavatan Partisi lideri Mesut Yılmaz'a hükümeti kurma görevi verdi. Darbe kararı Millî Güvenlik Kurulu toplantısında, Başbakan Necmettin Erbakan'ın da olduğu bir toplantıda alındı.

Bu tutum şüphesiz, fiilen var olan, yaşanan toplumsal gerçeğe, gerçekliğe aykırı bir duruştur. Bu bakımdan, üretilen bilim değil, sahte bilimdir.

Devlet, Cumhuriyetle birlikte, Kürdlerin, Kürdçenin varlığını inkâr etmeye, reddetmeye başlamıştır. 1930'lardan, Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından itibaren, bu red ve inkâr, sistematik bir şekilde geliştirilmeye başlanmıştır. Türk Tarih Tezi'nin, Güneş-Dil Teorisi'nin temel amacı budur. Kürd diye bir halkın, Kürdçe diye bir dilin olmadığı, devlet ve hükûmet tarafından, basın tarafından ısrarla dile getirilmiştir. Devlet, devlet bürokrasisiyle, askerî bürokrasiyle, eğitim kurumlarıyla, basın, din, aile, siyasal partiler gibi kurumlarla, sivil toplum kurumlarıyla bu düşüncelerini, görüşlerini egemen kılmaya çalışmıştır. Silahlı bürokrasinin de resmî ideolojiyi yapan ve yayan kurumlar içinde olması dikkate değer bir durumdur.

İşte Türk üniversitesi, devletin bu görüşlerini kayıtsız şartsız benimseyen, destekleyen, bu görüşlere, *"doğrudur, haklıdır"* diyen bir tutum içinde olmuştur. Toplumsal gerçeği aramak, bulmak, ona göre tavır ve davranış geliştirmek değil, bilakis gerçeği gizlemek, yok saymak, çarpıtmak, çok önemli bir çaba olmuştur. Buysa sahte bilimden başka bir şey değildir. Tarih, Sosyoloji, Siyaset Bilimleri, Antropoloji, Ekonomi gibi sosyal bilimlerde, beşeri bilimlerde, hukuk gibi normatif disiplinlerde bu açıkça böyledir.

Bütün bu ilişkilerin düşün yasaklarıyla korunduğu açıktır. Üniversitenin de hiçbir zaman, ifade özgürlüğü diye bir talebi olmamıştır. Üniversite, hiçbir zaman, *"düşün yasakları kalksın, ifade özgürlüğü bilimin temel koşuludur, düşün yasaklarıyla bilim üretilemez..."* şeklinde bir istemi, bu istem doğrultusunda bir mücadelesi olmamıştır.

Üniversitenin sahte bilime yönlendirildiği bir ortamda, "üniversite muhtariyeti" olsa ne olur, olmasa ne olur? Rektörü öğretim üyeleri seçse ne olur, Cumhurbaşkanı seçse ne olur?

12 Eylül cuntası döneminde YÖK çok konuşulmuştu. *"YÖK 12 Eylül'ün bir eseridir"* deniyordu. Halbuki, şu soru daha önemlidir. Türkiye'de gerçek bir üniversite olsaydı, YÖK olur muydu?

Üniversite olması bilimin olması anlamına gelmiyor. Türk üniversitesi bugün, unvan dağıtan bir kurumdur. Unvan sahibi olabilmek için ise önce resmî görüşü benimsemek çok önemli bir koşul oluyor.

Halbuki ifade özgürlüğü olmadan bilim olmaz, bilim ortamı oluşmaz.

Üniversitede, resmî ideolojiyi eleştiren hocalar, gerçek bilim insanları elbette vardır. Bunlar birey olarak vardır. Kurumsal olarak üniversite hâlâ resmî görüşün üretildiği bir kurumdur.

'Düşün suçları'nda bilirkişilik

Akademi'nin bilim yöntemine aykırı bir tutumu da, "düşün suçları" ile ilgili davalarda, "bilirkişilik" yapmasıdır. Bu tutum, Kürdlerle ilgili kitaplarda, yazılarda kendini daha çok göstermiştir.

Düşüncenin suç sayılması, demokratik devlet anlayışına yabancı bir durumdur. Düşünce, ancak, resmî ideolojinin düşün hayatına bilime ve sanata egemen olduğu bir sistemde suç kabul edilir. Türk siyasal sisteminin, Türk siyasal rejiminin en önemli kurumu ise resmî ideolojidir. Resmî ideoloji kurulaştırılmıştır. Böyle bir sistemde, düşüncenin suç kabul edilmesi, üniversitenin resmî ideolojiyi benimseyen, teşvik eden bir kurum olması doğaldır.

'Düşün suçları'nda "bilirkişilik" 1950'lerde, 60'larda, daha doğrusu, 2000'lere kadar, çok yaygın bir durumdu. Kitapla, yazıyla ilgili bir dava açıldığı zaman, mahkemeler, bunları, "bilirkişiliğe" gönderirlerdi. "Bilirkişiliği", üniversitelerin, Anayasa Hukuku, Ceza Hukuku, Kamu Hukuku, Sosyoloji, Tarih, Ekonomi, Antropoloji, Siyaset Bilimler, Felsefe, Türkoloji, Filoloji... bölümlerinden seçilmiş bir öğretim üyesi veya üç öğretim üyesinden oluşan bir heyet olurdu. Bu öğretim üyeleri de kendilerine gönderilen yazıyı veya kitabı, içinde suç var mı yok mu diye okurlardı. İşte bu, bilim yöntemine aykırı bir tutumdur. Düşünce suç aramak, bilim yöntemi anlayışıyla hiç bağdaşmaz. Zira bilim, sınırsız bir düşün özgürlüğü ortamında gelişebilen bir düşün yöntemidir. Hakaret, ayrımcılık elbette olmayacaktır.

Öğretim üyeleri, profesörler, bir kitabı veya yazıyı, elbette, istedikleri gibi eleştirebilirler. Ama bir yazıyı veya kitabı, içinde suç var mı yok mu diye okumak, üstelik bunları, verilmiş bir görevi yerine getirmek için okumak, bilim yöntemine aykırı bir tutumdur. Ama, bu, 2000'lere kadar, çok yaygın bir uygulamadır. Kendine sağcı, solcu, liberal denen profesörlerin, böyle bir görevi ifa ettikleri görülmüştür. Bu, akademide, üniversitede, sağlıklı bir bilim anlayışının olmadığı, düşün hayatına, bilim ve sanat hayatına resmî ideolojinin egemen olduğunu gösterir.

BÊBEXTIYA SALAN

FELAT DILGEŞ

Sal çî qas bêbext in sal,
Ha ku mirov dît,
Jî û emir çû,
Mirov,
Li navê maye pîr û kal.

Mebêje bira,
Nepirse heval,
Ev çirçên eniyê,
Tayên gewr,
Lerizîna destan,
Şewişîna lîngan,
Deqa spî ya li ser biriyê,
Hemû jî,
Nîşanên xatirxwestina
xortaniyê.

Sal çî qas bêbext in sal,
Beredayî negotine,
“Sal bi sal xwezî par.”
Îsal, par û pêrar,
Her sala ku çû,
Ji me çû,
Jêgere tu car mede dû.

Xortanî, ciwanî û mêranî,
Camêrî, çavfirehî û dilovanî
Hemû rindiyên bar kirin û çûn,
Kalaniyê li ser me danî.

Sal çî qas bêbext in sal,
Xwezî ez bi wan re nebûma
heval.
Mirîşk li pey lextê xwe,
Ez li ser rîya bextê xwe bûm pîr
û kal.
Pêşyan çî gotine?
“Silava xortan,
Ser her du çavan,
Silava kalan,
Li kusiyê kendalan.”
Sal çî qas bêbext in sal,
Ne yar li derê te dixê,
Û ne jî tu heval.

Xwezî me qedrê xortaniyê bigirta,
Di rojên reş û tarî de hev hilgirta,
Têra xwe şa bûna bi evînê,
Hê ku xwîn jê diherikî,
Me bikewanda birînê,
Sal çî qas bêbext in sal,
Xwezî me nehiştta biçin
Beriya ku em bimînin kerelal.

Ez bi gorî,
Derî li derdan veneke,
Dilê pekûk yekcar jar neke,
Bihêle bila kalanî heyfê ji me hilîne,
Yara ku ji xelqê re çû,
Bi bîra me bîne,
Dilê xwe li me rihet ke,
Kêfa xwe bîne.

Sal çî qas bêbext in sal,
Xwezî ez bi wan re nebûma heval,
Ne jî wisa bimama pîr û kal...

ÇEND PEYV LI SER MEHMED UZUN

Hevpeyvîn: ENWER KARAHAN

Ji bo bîranîna Mehmed Uzun...

Li ser çûyîna Mehmed Uzun re pênc sal derbas bûn. Hîn jî gelek hevalên wî yên nêzik nikarin li ser wî biaxivin. Yek ji wan jî ez im. Di rojên neweşiya wî ya giran de kovara Wyê hejmareke taybet li ser wî amade dikir. Hingê ji min jî gotarek xwestibûn, lê belê ji ber sedemên ku hîn ji wan di bersivên pirsiyarên Enwer Karahan de ne, min wê demê nikaribû binivîsanda. Her wiha min di salvegera mirina wî ya yekemîn de hewl da, mixabin disa pêçiyên min ji bo min nebûn alîkar. Min di quncikê xwe yê di malpera Netkurdê de, tenê karibû ev rêz bianiyana ser hev: "Salek derbas bû, hîn jî bîranîn rê nadin ku ez rûpelekê binivîsim, li ser te û xwe... Ma ne tu bû ku te digot, ji bo nivîsandinê navber divê? Tu ew qas nêzî, loma ji bo nivîsê dem divê..."

Di sohbetên min û rehmetî de her ku peyv dihat ser, ka bê dê kengî li ser dema sirgûna xwe ya li Swêdê binivîse, wî digot "dem divê". Li gor wî ji bo ku meriv bikare li ser serpehatiyên xwe, hoyên ku meriv di wan de dijî binivîse divê demek derbas bibe. Ev hizir bû sedem ku em gelek kêmtir li ser jiyana wî ya li Swêdê ji berhemên wî fêr bibin.

Ji bo pêncemîn salvegera koça wî min disa xwest ez wan salên dûdirêj ên hevaltiya xwe û Mehmed Uzun bibîr bînim. Gelek rojên xweş û yên nexweş hatin bîra min, lê belê min tavilê ferq kir ku ji bo nivîsa li ser vê babetê hîn jî dem divê. Hingê sohbetên min û Enwer Karahan hate bîra min. Di havîna 2008an de Enwer Karahan li ser babetên cûda hevpeyvîneke dorfireh bi min re kiribû û di malpera Nefelê de belav kiribû. Beşek jê jî li ser peywendiyên min û Mehmed Uzun bû. Min dît ku pirsyar û bersivên wê hevpeyvînê ji gelek aliyên ve reprezentatîv in, loma min xwest ez wan ji bo bîranîna hevalê xwe yê zêdeyî sîh salî careke din bi xwendevanan re parve bikim.

Niha di kêliya ku ez van rêzikan dinivîsim, hîn kesên ku ev peyv li hesabên wan neyên têne bîra min. Wek gelek caran dîsa rahmetî Mehmed Uzun bi xwe bi hewara min ve tê; ew bi wê mizijandina xwe ya xweser wek her carê li çavên min mîze dike û ji min re dibêje: "Guhê xwe medê wan".

Min ev çend bersivên ji hevpeyvîna jêbahsbûyî bi xwe hilbijartin û di deverinan de hîn kurt kirin. Bi hêviya ku bi dilê we û kekê min Enwer Karahan be jî. (H. DUZEN)

Wergêrên kurd hîna bêtir berhemên biyaniyan werdigerînin zimanê kurdî, lê te ji kurdî wergerandiye almanî, seba vê yekê çi ye?

Kesên ku ji zimanên din werdigerînin ser kurdî, karekî zaf giring dikin. Pêdiviya me bêtir ji wergerên ji zimanên din heye. Ez jî ji zimanên din werdigerînim ser kurdî.

Bi salan e ez li Almaniyayê dijîm. Di van salên dirêj de gelek caran pirsiyarek ji min hatiye kirin, "Kurdî û tirkî, ma her du ne zimanek in? Ma ne du zaravayên mîna almaniya bilind û zaravayê eyaleta Baweryayê ne?" Di bin bandora vê pirsyarê de di salên 1980yî de min kurteçîroka Bavê Nazê "Navê min xoşnav e" ji kurdî wergerand bo almanî. Di wir de destpêka dibistana zarokê kurd tê vegotin: Bavê vebêjer wî ji bo xwendinê ji gund dişîne bajêr. Ew wek şagirt li dibistanê dibîne ku "zimanê dibistanê" ne "zimanê malê" ye ku wî, bi wî zimanî li gelek çîrokan guhdarî kiribû. Hêrs dibe, dixwaze tavilê vegere malê. Gava ku di polê de mamoste bi "zimanê dibistanê" dipirse bê navê wî çi ye, ew ne pirsyarê, ne jî sedema kenê zarokên li dora xwe fam dike.

Piştî bi salan vebêjerê kurteçîrokê bi xwe li gun-

dekî dibe mamosteyê seffa yekemîn. Ew di destpêka dersê de wek mamoste xwe bi şagirtan dide naskirin û yek bi yek li navê wan dipirse. Gava dor digihê yekî ji wan, ew şagirt bêdeng dimîne, bersîva mamoste nade. Mamosteyê ku bi zimanê "malê" jî dizane, bi kurdî dipirse, "Navê te çi ye?" hingê çavên şagirt mişt hêsr dibin û dibêje, "Navê min Xoşnav e". Di wê kêliyê de mamoste xwe di Xoşnav de dibîne.

Wekî min got, ew pirsyara ku gelek caran ji min dihat kirin, hişt ku ji min re bibe pêdiviyek ku ez vê kurteçîrokê wergerînim almanî û pêşkêşî xwediyên pirsyarê bikim. Ev bû destpêka amadekirina antolajîya min "Deh Vebêjerên Kurd". Piştî weşanxaneya swîsrî Unionsverlagê –ev weşanxane bi Yaşar Kemal re jî kar dike– xwest ku ez romana Mehmed Uzun "Siya Evîne" wergerînim almanî.

Haya weşanxaneyê çawa ji "Siya evîne" çêbûbû?

Çîroka wê jî heye. Piştî ez hatim Almaniyayê min û rehmetiyê Mehmed Uzun çend salan şopa hev wenda kir, ew li Swêdê û ez jî li Almaniyayê mam. Di dawîya salên 1980yî de me hev du li Hamburgê dît. Siya

Husen Duzen û Mehmed Uzun

Evînê teze derketibû. Hingê min ew pêşniyarî vê weşanxaneyê kir. Mixabin em bi ser neketin. Ji xwe ez bi wan weşanxaneyên ku di programa xwe de cîh didan nivîskarên dinyaya sisiyan re di peywendiyê de bûm; gelek caran ez û xwediyê Unionsverlagê jî diaxivîn. Demekê antolojiya min jî, ya ku min li jor qal kir, xistîtin bernameya xwe. Îcar piştî ku Yaşar Kemal, Siya Evînê pêşniyarî weşanxaneyê kir, xwediyê wê Lucien Leitess bi min re ket pêwendiyê û got ku ew dixwazin bi “Siya Evînê” dest bi weşana wergerên berhemên kurdî bikin.

Ez nizamim bê ji ber çi ye, lê tevî ku ew qasî potansiyela kurdî li Swêdê heye jî kitêbên nivîskarên kurdî ji kurdî wernagerin swêdî, loma jî kitêba Mehmed Uzun a ku te wergerandiyê almanî jî ji almanî wergeriyaye swêdî û bi bawerîya min ev bû pencereyeke pêşîn ku Mehmed Uzun xwe tê re dirêjî xwendevanên ewropî bike, gelo ev li gora te çawa ye?

Rast e. Ez bawer im beşê pirsyarê yê destpêkê tu yan kurdekî din ê ku li Swêdê dijî dê karibe ji min çêtir bibersivîne. Dema ku wergera almanî ya “Siya Evînê” di sala 1998an de derket, tu berhemên rahmetî nehatibûn wergerandin bo swêdî. Berî wergera almanî wî xwest bi wergêreke tirkî –an jî swêdiyeke ku ji tirkî werdigerand– Siya Evînê ji tirkî bide wergerandin bo swêdî. Beşek jê hat wergerandin jî, lê weşanxaneyê ew werger nepejirand. Piştî almaniya wê derket, hingê ji almanî hate wergerandin bo swêdî. Ne bi nivîskî lê bi devkî gelek caran Mehmed Uzun ji min re digot ku weşanxaneyê swêdî ji alma-

niya wê zaf razî bû lema ew ji almanî dane wergerandin.

Hey ev babet vebûye, ez dixwim xaleke din jî zêde bibê: Muhsîn Kizilkayayê ku yek ji wergêrên tirkî yên Mehmed Uzun e, bi têbiniyekê di “Bir Romanin Hatira Defterî” de dibêje ku wergêr, romanên Mehmed Uzun ji zimanê tirkî werdigerînin zimanên dinê. Çima wisa gotiye ez nizamim, belkî hinekan ew şaş agahdar kiriye. Lê rastî ew e ku Siya Evînê berî hemû zimanên ewropî wergeriya almanî û ji almanî jî bo swêdî û norwecî hate wergerandin. Jê pê ve ez dizanim ku ew ji aliyê Fewaz Husên ve ji kurdî bo fransî hate wergerandin. Her wiha ez dizanim ku “Siya Evînê” û “Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê” ji kurdî hatine wergerandin ser Erebi. Lê bê ew an romanên wî yên din piştî hatine wergerandin ji bo zimanên din û ji kîjan zimanî ye, ez nizamim. Bi almanî tenê Siya Evînê hatiye wegerandin.

Kek Husên, pirseke dinê; qeneetek heye ku berhemên Mehmed Uzun yên ku wergeriyane zimanê tirkî ji orjînalê wan –yanî ji kurdiya wan– baştir in, gelo wergera wê ya almanî jî wiha ye?

Berî her tiştî, ez bawer nakim ku tirkîya wan ji orjînalê wan baştir e. Min tirkîya Siya Evînê xwend, ji atmosfêra kurdiya xwe gelek tişt wenda kirine. Di gelek beşan de bêhna evîneke erzan jê tê. Ew atmosfêra ku nivîskar xwestibû bayekî rewşenbirî lê rabike, di tirkîya wê de zaf lawaz maye. Ez ê li vir gotinekê bêjim, bi hêvîya ku dengê min biçe hemû nivîskarên kurd: Berhema herî xurt her ya resen e, li tu deverên

dinyayê wergerê ji berhemeke lawaz yeke biserketî dernexistiye, wê li ba me jî pêk neyê. Lema ku çiyî we hebe li ya resen xerc bikin û li hêvîya ku belkî rojekê wergere zimanekî din û têkuztir bibe nemînin. Herçî almanî ye divê hin kesên dinê li ser biaxivin, ne ez. Tenê ez karim bibêjim ku almaniya wê bi kedeke mezin hate wergerandin. Wek ku tu dizanî min û hevalê xwe Andreas Grenda ew wergerandibû. Piştî ku weşanxaneya Unionê biryar da ku wê biweşînin, min werger beş bi beş ji edîtora weşanxaneyê re şandin. Wê jî bi çavên keseke ehlê karê xwe dixwend û tiştên ku ji bo wê beloq dihatin, bi nameyekê ji min dipirsiyan jî pêşniyarî dikirin; wek mînak, me “Memduh Selim Beg” kir “Memduh Selîm” me “koçberî” kir “ger” û hin tiştên ku ji aliyê naverokê ve çewt bûn, me serast kirin.

Ji wan çewtiyên tu qal dikî, tu nimûneyên ku tê bîra te hene?

Di deverekê de li ser navê Homeros mînakek ji mîtolojiya yewnanî heye. Tê gotin ku Homeros ji bo bahsa xweşîkbûnê bike navê sê jinan daye: Nireus, Akhilus û Helena. Ji ber em baş zanin ku Akhilus navê zilaman e, her wiha Nireus jî, lema ez li wê çîrokê geriyam û min çîrokeke ku dişibe wê dît û ji bo wergera almanî bi kar anî. Di çîroka ku min di wergera alamanî de bi kar anî de navê sê xwedayên jin derbas dibe: Hera, Athene û Aphrodite. Parîsê kurê qirêl nikare biryarê bide bê kîjan ji van hersiyar xweşîktir e; di her carê de yek ji ya din xweşîktir xuya dike. Ev tenê mînakek e, çend mînakên din jî hebûn. Wergerê tirkî ew tev li çewtiya wê wergerandibû û

dabû weşandin. Kurdiya wê jî li Tirkiyeyê dîsa wisa derketibû. Piştê di çapa duyemîn a li Tirkiyeyê de sê jin kirin sê meriv, lê li gor baweriya min dîsa jî nabe.

Ev tiştêkî balkêş e, lê di pêvajoya wergerê de tu bi nivîskêr re jî neaxivî?

Belê, ji min re got ku wî ji kovareke tirkan wergirtiye. Navê kovarê jî got, lê min ji bîr kiriye. Min got em çî bikin, wî got, bike sê meriv.

Wey... Hema wiha?

Erê... Min wisa jî nekir, ez bi rojan geriyam heta ku min ew çîroka ku min bahs kir dît û min ew bi kar anî. Û baş bû jî ku min wisa kir, ji ber ku rahmetî bi xwe piştî bi salan û piştî ku çend werger û çapên Siya Evînê tev li wê çewtiyê derketibûn, maf da min. Di rojnivîska ku me bahs kir de nivîsandiye ku mebesta wî di Siya Evînê de ev bûyera Parîs bûye. Wer xuya ye di wan rojên ku Mehmed Uzun ev not nivîsîne, destpêka 2002an, gotareke Freud xwendiyê ku tê de qala Shakespear û berhema wî ya bi navê “Tacirê Venedîk” dibe. Freud pê destnîşan kiriye ku hîlbijartina yekî ji nav sê tiştan, an kesekî ji nav sê kesan, ji Yewnanîstana antîk ji me re maye. Bi vê minasebetê rahmetiyê Mihemed nivîsiye ku Parîs ji Helen, Athena û Afrodît, ya dawî hîlbijartiye. Her wiha dibêje ku wî di Siya Evînê de, di ser re bahsa Parîs kiriye, lê hayê wî ji wê qaîdeya ku Freud qal kiribû tunebûye. Ligel vê agahdariya rehmetî jî ew çewtî hîn jî tê kirin. Ne tenê di wergera Muhsîn Kizilkaya de ev wisa ye; van salê dawîn Selîm Temo jî Siya Evînê wergerand Tirkî, lê di wergera wî de jî qala sê jinan dibe ku du heb ji van jinan mên in.

Enwer Karahan û Husên Duzen

Baş e, kek Husên; ew şanseke bû ku Mehmet Uzun sax bû û we hav du nas dikir ku tu di wê pêvajoyê de pê re bidî û bistîni û hin şaşiyên wiha rast biki, lê em wiha hesab bikin ku ew nivîskar ne Mehmed Uzun bûya, ew yekî mirî bûya û te bixwesta berhema wî wergerîni, wê gavê dê çawa çê bibûya?

Min ê heman tişt bikira. Nivîskar sax be, ne sax be ku ji aliyê naverokê agahdariyeke çewt a dîrokî hebe divê ji aliyê wergêr ve bê serastkirin. Bêguman divê ew ji sedî sed ji çewtiya wê agahdariyê piştrast be. Meriv dikare di rewşeke wisa de bi têbiniyekê ve serastkirinê destnîşan bike, lê belê ez bi xwe di berhemen wêjeyî de qet ji têbiniyan hez nakim. Ger min texmîn bikira ku dê bibe babet ji bo spekulasyonan, min ê bi têbiniyekê eşkere kiriba. Wer xuya ye ku tiştên wisa nayên serê me tenê. Berî bi çendekê min di kovareke wergerê de xwend bê çawa wergêrekî hevoka “kêliya ku devê şûşê vebû votkaya sor a ku ji şûşê fûriya...” guhertiye. Ji ber ku votka nafûre û ne sor e, wî ew kiriye “kêliya ku devê şûşê vebû şampanya bi rengê zêrîni ji şûşê fûriya...”

Teva ku kedeke te ya berbiçav di destpêka navdariya Mehmed Uzunî de heye ji wî li tu derê qala vê yekê nekiriye, yan jî ez lê rast nehatime?

Belkî jî wî baş zanîbû ku ew tiştên ez dikim ne ji bo wê yekê ne ku bêne qalkirin, loma.

Tu wiha difikirî?

Di nameyên xwe de û bi devkî gelek caran ev tişt dianî zimên bê di derketina berhemen wî de yan jî wergera wan ji bo zimanên ewropî de çî qasî keda min heye. Lê tu rast dibêji ku bi nivîskî ev yek nedikir. Hevalên me yên nêz û malbata wî van tiştan baş dizanin. Û ev jî ji bo min bes e.

Mehmedê rehmetî vê dawiyê “rojnivîska” xwe jî derxist, lê di wir de jî qala te nake, ne wiha?

Belê. Bi rastî jî ne girîng e, lê carinan tiştin hene ku neqalkirina wan tê wateya guhertina rastiyên dîrokî, lema meriv dibêje xwezî ya tiştêkî wisa nekira yan jî rastî binivîsanda. Wek mînak ev rojnivîska cenabê te qal dike li ser dema nivîsandina Hewara Dicleyê ye. Par bi navê “Bir Romanin Hatira Defteri” hîn rahmetî sax bû bi tirkî der çû, mixabin tenê tirkîya wê. Wergêr destnîşan kiriye ku eslê wê bi kurdî ye û navê wê ye resen “Rojên Afirîna Romanê” ye. Di wir de ne qala min tenê nake, meriv dibêje qey bizanîn navê kurdên derdora xwe jê derxistine. Belkî jî ne wî derxistine, di wê rewşa ku ew tê de bû, ew kesên derdora wî, wergêr, editör an weşangerê wî wisa kiribe. Meriv dibêje qey bi zanebûn hemû şopên kurdan ên li derdora rahmetî hatine xerakirin. Ev tişt di “Ruhun Gökkuşağı” de hîn vekirîtir hatine kirin. Bêguman dê li ser van tiştan hîn gelek tişt bêne gotin. Wek mînak di “Bir Romanin Hatira Defteri” de navê min carekê tenê hatiye bilêv kirin, ew jî wek H. Dozen. Hemû tirkên ku silavek dane rahmetî bi nav û paşnavê xwe hatine nivîsandin, lê yê min tenê tevahi-

ya paşnav hatiye nivîsandin, ew jî ne bi forma ku raya giştî min pê nas dike. Ez çima dibêjim, dibe ku ev tişt ne bi destê rehetî bi xwe hatibe kirin, ji ber ku bala min kişand kêliya ku min dît navê min di listeya paş pirtûkê de jî tune ye. Ez bawer im ew bi zanebûn hatiye kirin. Ez redaktorê wê pirtukê (Hewara Dicleyê II) bûm ku bîranîn li ser hatine nivîsandin û qet nebe di forma li ber destê me de rahmetî dibêje, “ez li ser halê Hewara Dicleyê yê dawîn xebitîm. Min li tashihên ku H. Dozen pêk anîbûn mêze kir, min û A. Keskin roman pel bi pel di ber çavan re derbas kir.” Ku rewş ev be, gelo seba çî navê gelek tirkên di listeyê de heye lê navê min ku ez jî nêz ve têkildarî ve pirtûkê bûm, tune ye.

Bi qandî em zanin ji bilî wergera kitêba wî û alîkariyên ku te di vî warî de kirine jî dostaniyeke we ya nêzik hebû, lê di pêvajoya nexweşî û wefata wî de tu zêde xuya nebûyî, ji ber çî?

Mehmed Uzun hevaleyê min ê gelek salan bû. Ji destpêka salên 1970yî de hevaltiyeke me ya germ hebû. Me heman sal li Ewropa, li welatên cihê derbas kirin, lê em her bi hev re di peywendiyê de bûn. Bê îstisna her ku ew diçû derekê û vedigeriya Stockholmê bi telefonê li min digeriya. Ku min bibihîsta Mehmed Uzun derketiye rêwitiyekê û vegeriya Stockholmê û li min negeriya, ez diketim xemekê. Min zanîbû ku rewşeke ne normal heye. Û bi rastî jî her ku ez di rewşeke wisa de lê digeriyam, yan nexweş di nav ciyan de bû û yan jî karin wî yên zaf girîng hebûn ku diviyabû zû bêne qedandin. Îcar kêliya ku nexweş ket, min dît ku gelek kes ketin rêzê û xwestin ji navûdengiya wî ji xwe re sudekê werbigirin. Gelek kesên ku berî nexweşiyê wan û rahmetî bi hev re xeber jî nedidan, bi minasebeta nexweşiyê xwestin xwe hevalê wî yê herî nêzik nîşan bidin. Lema di rewşeke wisa de min peyv nedidîtin ku ez bibêjim. Dema ku kovara Wyê li ser rahmetî hejmareke taybet amade dikir, ji min gotarek xwest. Min çend rêz nivîsandin jî, lê ji ber heman sedeman min bi dawî neanî. Min çî bigota jî dê di bin siya ve atmosfêra ku ji alî axlaqî ve min bi şik lê mêze dikir de bimaya. Bi rêya telefonê min rewşa wî ji xanima wî Zozanê dipirsî, yan jî min name jê re dinivîsand û tika ji Şêxmus Diken dikir ku ew wê biweşîne ser kaxezekê, di zerkê de bide wî. Berî mirina wî, kêliya ku ez li Amedê lê bûm mêvan û me di ber xwerina hinarên –gundê diya wî– Ketinê re, sohbet dikir, rahmetî pêdivî dît ku wê nameyê bi bîr bîne. Min baş zanîbû, bê pêdiviya kesên di rewşa wî de bi çî heye. Di rewşên wisa de enerjîya meriv kême dibe, meriv nikare bala xwe bide ser her tiştî, ji def û zirnê bêtir, pêdiviya meriv bi hezkiriyên meriv ên herî nêz heye. Di rewşên wisa de xatir ji hezkiriyên xwe xwestin e, li ser rewşa xwe hizrîn e, tiştê ku pêdivî pê heye. Ji bo min, hevaleyê nexweş ketibû, min hevaleyê xwe yê zêdeyî 30 salî wenda kir. Gelek tiştên ku ez bêjim hene, lê ku tu li min negrî ez ê li vir qut bikim. Hestên min di vê xalê de zaf bilind dibin. Ez bawer im min hîn jî dem divê ji bo ku ez karibim li ser vê babetê biaxivim. ✽

'babamın sesi' filmiyle altın koza ödülünü alan yönetmen zeynel doğan:

MARAŞ KATLIAMI SÜRÜYOR!

Röportaj: CUMHUR DAŞ

Bu yıl Adana'da 19'uncusu düzenlenen Uluslararası Altın Koza Film Festivali'nde En İyi Film ve En İyi Senaryo ödülleri yönetmenliğini Zeynel Doğan'ın ve Orhan Eskiköy'ün yaptığı 'Babamın Sesi' filmi aldı. Elbistanlı bir Kürt-Alevi olan yönetmen Zeynel Doğan'ın ailesinin yaşadıklarından yola çıkılarak çekilen filmde 1978 yılında yaşanan Maraş katliamının etkileri anlatılıyor.

Film Zeynel Doğan'ın babasının yurtdışından gönderdiği ses kasetleri üzerinden şekilleniyor. Bir kaset dönüyor, bir baba konuşuyor... "Çocuklar Türkçe öğrensinler, okuldan geri kalmasınlar" diyor. Maraş katliamından sağ kurtulan baba Mustafa Doğan yıllarca yurtdışında çalışıyor ve ailesine ses kasetleri üzerinden sesleniyor. İki oğluna öğütlerde bulunuyor. Birçok Elbistanlı ailenin evinde bulunan benzer kasetler, onların korkularını yansıttıkları sesli belgelerdir bir bakıma.

Yönetmen Zeynel Doğan'la 2 Kasım'da gösterime girecek olan filminin öyküsünü, Elbistan'ı ve elbette Maraş katliamını konuştuk.

Babamın Sesi, Maraş katliamından sonra nelerin yaşandığını anlatan bir film. Sinema açısından pek işlenmiş bir konu değildi...

Biz 90'larda gençlik yıllarını yaşamış, sormaya sorgulamaya başlamış bir nesil olarak elimiz kamera ve kalem tutmaya başladı. Maraş'ta katliam oluyor, bir yıl sonra ben doğuyorum. Ve katliamın bir bütün olarak hissedildiği bir şehirde büyüdüm. Orada bitmiyor. Bir diğeri 90'lı yıllarda şiddetlenen savaş dönemi var. Elbistan, Maraş ve Nurhak bölgesi de bu savaştan etkileniyor. İnsan eli kamera tutmaya başladığı zaman hayatındaki yaralar üzerinden bir şeyler üretiyor. Çünkü en iyi bildiği şey odur. Elbistan'da bir nehir vardır, şehri ikiye böler. Bir tarafında

Türkler vardır, Sünnidir; diğer tarafta Aleviler vardır, Kürt'tür. Kürt ve Alevi biri olarak hayatın bende bıraktığı yara üzerinden bu filmi yapmaya çalıştım.

Katliamdan sonra Alevilerin zihninde, yaşantısında neler değişti?

Katliam sonrası Aleviler oraları terk etmeye başladı. Biz her zaman, "katliamda kaç insan öldü, kaç insan yaralı kurtuldu?" diye sorarız. Peki katliamdan sonra neler yaşandı? Diyelim ki oradan kayıp vermeyen bir aile katliamın izleriyle nasıl yaşar? Birileri katledilir, olay orada biter mi? O katliamı yapanlar hâlâ bu toplum içerisinde yaşıyor. Yakınlarını kaybedenler de, oradan kurtulabilmiş insanlar da öyle.

Filmde de bunu göstermek istedik. Karşımızda, kurulan bir aile var. Sürekli bir korku ve otosansür içindirler. Babadan gelen baskılar var, 'Biz katliam yaşadık onlar yaşamasin, çocuk görmesin, bilmesin' korkusuyla, genele ayak uydurma kaygısı ve çoğunluğun çarkına girme durumu...

Korkular da hep taze tutuldu. 90'larda bizim mahallede el ilanları dağıtılırdı, 'Maraş katliamı tekrar olacak' denilirdi. Bir yere sığınır, kapıya pencereye çıkamazdık.

Genel olarak Kürtler, Aleviler Maraş'tan korkar. Biz Elbistan'dan otobüse binerdik Adana'ya gitmek için. Otobüs Maraş merkeze geldiği zaman tedirgin olurduk. O katliamı görmemiş olmamıza rağmen korkuyoruz. 'Her zaman bizi katledebilirler' derdik. Ama onlarda da vardı bu psikoloji, 'Kürtler sürekli silahlanıyor, evleri cephane gibi' denir. Çorum'da da, Sivas'ta da vardır aynı psikoloji. Ve bu hat kritik bir hattır.

Elbistan'da hemen her aileden yurtdışına giden muhakkak vardır. Neden böyle bu?

Maraş bölgesinde daraltılmış, boğulmuş insanlar var. Bizim köylüler Maraş merkeze gidince nasıl hakaretlerle karşılaştıklarını anlatırlardı. "Bunlar Kürt'tür, Alevidir" deyip ceketlerini kaldırıp kuyruk arıyorlarmış! Yaşadığın kent seni kabul etmiyor yani. Bunun dışında, devlet politikası da oraları boşaltmaya yönelik işliyor. Türkiye'de pasaport dairesinin olduğu ilk ilçe Pazarcık'tır. Bu tesadüf değil. Devlet, "bir tarafı boşaltırsak diğerleri rahat yaşar" diye düşünmüş herhalde. Babam anlatırdı; Atatürk barajına çalışmaya giderlermiş, Kürt Sünnilerden de korkarlarmış. Diğer yandan Kürt olduğu için, Türk Alevilerle de tutunamıyor. Böyle bir dönemde de yurtdışına kaçışlar artıyor. Herkes pasaport başvurusunda bulunur. Üniversiteye gidemeyecek olanların aklındaki tek şey yurtdışına gitmektir.

Filmdeki baba figürü devamlı telkinlerde bulunuyor...

Baba karakteri, bir iktidar temsiliyetini ortaya koyuyor. Devlet bizim oraya en çok baba üzerinden girmiştir. Asimilasyonu baba üzerinden yaptırır. Baba der ki, 'Türkçe konuş, okulda size Türkçe soracaklar, ileride devlet memuru olacaksanız, Türkçe öğrenin'. Babam çalıştığı Arabistan'dan bize seccade getiriyordu. Evde namaz kılan bile yoktu. Ama Sünniden de Türk'ten de çok çekmiş baba, bu defa "çocuğum bu

acuları çekmesin, asimile edeyim. Kürtlüğünün, Aleviliğinin önünü keseyim" diyor. Biz en çok babamızdan korkardık. Mesela eyleme giderdik, yediğimiz dağa yanmaz, babam duyarsa ne olur diye korkardık. Devlet baba üzerinden evin içerisine girmiştir âdetâ.

Filmde annen, babanın kasetlerini sana vermiyor, saklıyor onları. O kasetler ne ifade ediyor sizin için?

Biz bir şeyleri saklamayı, muhafaza etmeyi çok seven insanlar değiliz. İyi bir tarihi geçmişimiz olmadığı için neyi saklayacaksınız ki? Bunlar birer kötü anı. Ama bu filmin ana malzemesi olan o ses kasetlerini annem saklamayı sever. O ses kasetleri olmasa o dönem yurtdışında çalışan babamı tanıma fırsatım olmazdı. Babam iş kazasında öldü. 2-3 yılda bir gelirdi. Babalık yapabildiği tek kanal o ses kasetleridir. O öldüğü zaman ben hayatı sorgulayan bir yaşta degildim. Sonra o seslerin ne kadar değerli olduğunu

Zeynel Doğan

anladım. 'Bir insan bu kadar dilinden, inancından korkar hale nasıl gelir? Eşine, çocuklarına neden devlet kafasıyla gider?' soruları hep kafamda vardı. Bir de babam çok hisli ve çok hissederek konuşuyor o kasetlerde. Kapatıyor kendisini odaya ve karşısında çocuğunu görüyor gibi, 'montunu giy, okula git, televizyon izleme' diyor. Tüm babalık görevini o kasetlerden yapıyor. Çünkü başka şans yok.

Okul döneminde neler yaşadın?

Zaten okula ilk gittiğimizde konuşmamızdan, şeklimizden Kürt olduğumuz anlaşılıyordu. Haraç kesmeye çalışırlardı. Bizi baskı altında tuttıkları bir dönemdi. Biz köyden yeni gelmişiz, acayip korkuyoruz. Aile, "bir şeye karışmayın, sessiz gidin, sessiz gelin" diyor. Bizim köylü bir kadın vardı. Kurdê idi adı. Kızı kayıt yaptıracaktı. Müdür diyor ki, "Git annenin ismini değiştir gel, öyle kaydını yapayım." Yani bunun gibi birçok örnek var. Yine, Alevi olduğumuzu bilen din

24 Aralık 1978 Maraş...

hocaları bilerek, 'Şu duayı oku, sraya çık namaz kıl' derlerdi. Elbistan'da, dağda kocaman 'Ne Mutlu Türküm Diyene' yazar. Kürdistan'da, hatta Türkiye'deki en büyük yazı budur bence. İki üç yılda bir bizi toparlayıp kireçle o yazıyı yeniletirlerdi. Belli bir süreden sonra sen yeter diyorsun ve kavga etmeye başlıyorsun. Elbistan'ın bende bıraktığı iz böyledir. Kürtlüğümle de Aleviliğimle de sorunlar yaşatan bir şehirdi.

Buna rağmen Kürt hareketiyle pek bütünleşemedi o bölge...

Aslında Kürt muhalefeti ile Alevi muhalefetinin buluşmaması noktasında bilinçli yürütülen bir politika var. Maraş'ta, Dersim'de, Çorum'da bu politika uygulanıyor. Bizde de insanların birçoğu 'Kürt değiliz, biz başkayız' derler. Hatta bizim film üzerinden bile tartışmalar oldu. "Alevi Kürt yoktur" dediler.

Kim söyledi bunu?

Sinema eleştirmeni, ulusalcısı falan söylüyor bunları. Alevi Kürtleri kabul etmiyor. Filme dair de diyor ki, "Senin annen çok soylu, asil duruyor, o kadın Kürt olamaz!" Aynı kafa yani.

Film Kürtçe, ama 'Elbistan Kürtçesi'. Elbistanlılar genellikle 'Diyarbakır'dakilerle anlaşamayız' derler. Sen ne diyorsun?

Şöyle bir durum var; Elbistan'da, 'Bizimki Kürtçe değil' diyen, Kürtlükten kopmak isteyen bir kafa var zaten. Amed'den birisi geliyor, birkaç kelime yüzünden 'anlamıyoruz' diyor. Bizim film bu konuda da bir tepki. Alın size Kurmanci. Burada ağız farklılığı var. Sınır hattında olduğu için oradaki Kürtçede belli bozulmalar yaşanmış. Ama bizim oranın Kürtçesinin son derece güçlü ve zengin olduğuna dair hep kafa yorardık. Bizim filmdeki dil danışmanımız Mazlum Doğan'dı. Mazlum hep güç verdi bize, motive etti. Diyarbakırlı, Vanlı, Batmanlı birkaç arkadaşına da izlettim filmi. Önce biraz zorlandılar ama sonra anladılar. Bu yönüyle Amed ile Maraş'ı da birleştiren bir film bu. Bizim oradakiler kendi Kurmancilerini sevmedikleri sürece, buradaki Kurmanciyle de barışamazlar. Kürtler kendi iç sınırlarını da kaldırmalıdır.

Elbistan'da filmi gösterecek misiniz?

Nurhak'a bağlı Barış Belediyesi var. Orada Cemevi'nin içerisinde bu yaz gösterdik. Tüm köylüler, akrabalar gelip izledi. Bildikleri hayat, bildikleri dil. Sıkılacaklar, çıkacaklar diye düşündüm ama sonuna kadar ilgiyle izlediler ve gelip tebrik ettiler.

Biliyorsun Diyarbakır'da da Cemevi açıldı. Bir etkilenme olmuş mudur?

Türkiye'deki genel hava çok etkiliyor oraları. Amed değiştirebilecek gücü olan, etkili bir nokta. Ama Elbistan gibi yerler etkilenen durumda. Diyarbakır'da Cemevi belediye eliyle açıldı. Ve bu bizimkilerin, "bizi öldürecekler" dediği yerden geliyor. Bu da bir yakınlaşma sağlıyor. Devlet politikasının istemediği şey bu.

Filmdeki gibi, senin annen de dağa çıkan abin Hasan'ın aramasını bekliyor. Diyarbakır'da da çocuğunun yolunu gözleyen yüzlerce anne var...

Savaş ve geride bıraktıkları bir şeyler var. Ben geride kalanı gördüm. Hasan dağa gitmişti, ben de annemi, yaşadıklarını gördüm. Oğlu, kızı dağa gittiği için birkaç hafta baygın kalan anneler vardı. Telefon başında beklerlerdi. Benim annem de kapıda bekledi. Kapının önünden birisi geçiyor diyor ki; bu Hasan'dır. Çıkıyor peşinden gidiyordu. Ya da eve telefon geliyor sessiz telefon. Bu Hasan'dır, diyordu. Ev eskimiş, harabedir ama oğlu dağa gittiği için evi boşaltmayan anneler vardı. Oğlum gelecek, başka evi bilmez diye. Banyoya girecek evde kimse yok. Kablo-yu banyoya uzatıyordu. Telefon gelirse duyayım diye. Hep böyle, onunla yatar, onunla kalkar. Sabah uyanınca, 'Rüya gördüm, Hasan taşın üstünde yatmış' derdi ve o gün yemek yemezdi. Annelerin hepsi barışı bekliyor. Mücadeleye sövmüyorlar, laf etmiyorlar. Bir anne olarak çocuğunu istiyor sadece. Devletin annelere hesap vermesi gerekir.

Altın Koza'da aldığınız ödüller neler hissettirdi?

Daha önceki festivallerden dolayı pek umutlu gitmemiştik. Ama Adana'da hava başkaydı. En iyi senaryo ve en iyi film ödülünü verdiler. Orada Yeşim Usta-oğlu'nun, Zeki Demirkubuz'un filmi var. Dolayısıyla şaşırdık. Ödül bize çok güç verdi.

Son olarak, Maraş katliamının yıldönümü de yaklaşıyor, ne söylemek istersin?

Maraşlıyız, Elbistanlıyız diyen ve birçok farklı bölgeye dağılmış birçok insan var. Kaçmışlar. Daha mutlu, daha yaşanılabilir koşullar yaratılmadıkça, kendi şehirleri hakkında iyi şeyler hissetmelerini mümkün değil. Maraş katliamı sürüyor yani. Bu kadar basit. Biz o kente dair bu hislerimizi taşıyorsak bu katliam devam ediyor demektir. Ortada büyük bir trajedi var ve hâlâ izlerini yaşıyoruz. ❀

ALIK Û FATIKE*

Arêkerdox: ALÎ AYDIN ÇIÇEK

Beno nibeno zemanê ju Alik beno ju Fatike bena. Rojê maya dîna mirena. Maya dîna mirena pîyê dîna zewejîno ju dêmarîye ano nîna ser. Na cinîke jî domanê xo benê.

Rojê Alik beno verê çêver de ronîne weno, qilancike êna vana:

– Parenekî, xeberekî.

Fatike jî vana:

– Alik, hela piranê ci de na vana çi?

Alik vano:

– Tooo! Ez nano zutika daye qa mi werd a mende.

Vano “Ez ronîne nidano ci.”

Fatike vana:

– Lê lo hela hebê bide ci na ma ra vana çi?

Fatike piranê Alik ra cêna dana qilancike. Qilancike wena, vana:

– Ju manga şîma esta, şorê qoçê daye berz kerîne her çî tede der o xo rê burîne. Dêmarîya şîma çîyê nidana şîma. Nono welên dana şîma, nonê bînî jî pojena dana domananê xo.

Vanê:

– Tamam.

Nê şonê qoçê manga kenê berz ke, heya, her çî tede der o, xo rê cênê wenê. Xo rê cênê wenê, roje henî, dide henî nê rind goşt cênê.

Na dolima na cinîke vana:

– Ez nono welin dano nîna, nono pak pojeno dano domananê xo domanê mi qey goşt nicênê ê qey nîya goşt cênê?

Rojê na dêmarîya nê domana lajê xo tey ruşnena vana:

– Nîna de şo verê dawarî hela nê çi wenê?

Layik vano:

– Tamam.

Layik tekneno domana de şono verê dawarî. Layik şono, nata erzenê bota erzenê wa mero. Se kenê–nikenê no layik nîna ra nivisîno axirî te çare nivînenê layikî ra vanê:

– Ma qoçê manga kenê berz çî–mî tede der o, ma xo rê wenê to jî ma de bure meşo çê de maya xo ra mevaje!

Layik ano:

– Tamam.

Qoçê manga kenê berz her çî tede der o, nişenê ro pîya nonê xo wenê, xo rind kenê mird. Qoçê manga reyna nanê ser teknenê şonê.

Beno şan na cinîke kena–nikena laj cira nivano. Laj cira nivano di–hîrê rojî maneno ana na dolime çêna xo kena teme, çêna xo tede ruşnena. Çêna ruşnena na çêneke ana–bena nê na çêneke ra her çî vanê. Na çêneka nimendayaye êna çê resnena maya xo vana:

– Dayê, qoçê manga kerdo berz her çî tede der o. Ma non–mon werd reyna qoçê manga nara ser. Vana “Her çî tede der ol!”

Waxt kuno ortê na cinîke xo nana ra niweşîye. Xo nana niweşîye, nono kakij pojena kena nê kîştanê xo vana:

* Na şanîke Gimgim ra Dewa Zengena ra [Mezra Pitika ra] Amoja Axçe [Akçan Guzelçay], tarîxê 04. 03.2011î de, Taxa Gazîyî Ya İstanbulî de mi rê vate.

– Parsîyê mi dejenê, kîştê mi dejenê. Vana “Mi berê zîyare ser.”

No mêrde naye cêno şono zîyare ser. Beno zîyare ser na vana:

– Gere to manga bore mi rê qurban kere!

Mêrik vilê xo keno çewt vano:

– Ez na manga se qurban kerî?

Vana:

– Nê, çare çîn o to manga bore kena qurban!

Êndî mêrik vengê xo birneno cinîke cêno ano çê.

Nê domanî xebere cênê, danê pira şonê dorme manga de berbenê manga êna ra zon vana:

– Nika ke ez sare birno ê goştê mi wenê, şima jî astikanê min ê gîrsa başqê arê de hurdîya başqê arê de. Ê hurdî kulî benê pere, ê gîrsî jî şima rê benê gin-cî-kolî, xo rê xo ra de.

Pî ano manga sare birneno. Xo rê ê goşt wenê nê jî şonê astikanê manga kenê top cênê benê. Ê qijî kulî bînenê pere ê gîrsî benê kincî. Kincî benê zaf xo rê danê xo ra, eyaqabiya kenê pay qaytê keyfê xo kenê.

Na Fatike jî henî rindeka henî vaje. Fatike ana verê virazena oncena serê xo, porê xo kena binê. Milet kulî cira vano:

– Fatika keçele, Fatika keçele!

Keçele keçele ha keçele.

Dewa dîna de jî layik beno. Rojê na şona çê dîna. Layik qaytê ruçikê na çêneke keno keçel a, rindek nîya. Layik maya xo ra vano:

– Dayê mi rê govika poje ez xo rê şono xebeşîno. Milet ha wa şono î jî şono xebeşîno.

Maya ana ci rê govika pojena, na jî şona verde nîşena ro na jî govika pojena. Waxto ke govika pojena nîştane bêçika xo ra vejena kena zerê govika gijkeke cor de nana rê govika ser.

No layik nonê xo cêno tekneno şono. Xebetîno. Beno peroj nîşenê ro non wenê. No jî govikanê xo vejeno ke buro a govika qijkeke keno letê nîştanê ha wo tede. Nîştanê cêno qaytê ci keno vano:

– No çi nîştanê wo? Naye zerre kerda mi.

Karî ca verano millet ra vano:

– Zerê mi dejenê, ez şono.

Tekneno êno çê. Waxto ke no layik şono tever na çêneke ê verî xo ser o nana ro, por verdana ra. Henî rindeka ke henî vaje. Eke layik ke êno remena ê verî oncena serê xo, serê xo pîşena onca bena Fatika keçele. Layik êno Fate keçel a, qayîl nîyo qaytê ci kero.

Rojê dewe de veyve beno no layik tekneno şono veyve. Na Fatike jî xo rê zere der a, nîşena ro. Milet ke şono veyve na jî şona vere serê xo ra vejêna. Kincanê rindeka ana dana xo ra, eyaqabiya kena pay teknena şona govende de kuna destê ê layikî.

Waxto ke kuna destê layikî, layik vano:

– Na Fatike nîya, na hela kam a?

Govende kay kenê na rew vejîna govende ra vana:

– Ez şorî çê, wa tewr nê mezanê ke ez şîyo govende.

Lerz kena hevitan ra solê xo yê ju çamure ra şono, guneno wara raya ser a. Na teknena êna, solî nîyana.

No layik dima daye remeno êno raştê ci beno, nê solî, gondirî cêno keno destê xo vano:

– Ez nê gondirî biçarnî no ninga kamî rê bibo ez gere ke aye bicerî.

No dano piro êno çê. Êno çê ke çêneke onca ê kincê kanî de xo ra, serê xo jî reyna henî sisik o. No vano:

– Ne, na nîya. A ke ame kewte govende se rindeke bîye, porê xo jî derg bî. Na nîya!

No ê solî cêno çarneno. Xeylê nata–bota çarneno êno verê çê piyê Fatike. Maye Fatike ke layikî vînena vana:

– No sole çêna min o.

No vano:

– Ma beme kenîme nînge, eke şî ninga çêna to ê çêna tu yo.

Na nê layikî bena solî kena ninga çêneke. Solî kena ninga çêneke nişono ninga çêneke. Na çêneke maya xo ra vana:

– Nê solî rey jî bide a çêneke hela pay kero no sol daye rê beno?

Na dêmarîya Fatike zana sol şono ninga Fatike ra. Niwazena bêro biko ninga çêneke. Waxto ke layik vano êndî mecbur bena kena ninga çêneke. Seke kena nînge, ninga daye rê beno. Çêneke cêno êno.

Çêneke cêno êno. No zere ra vejîno na çêneke kincanê rindeka dana xo ra, no layik ke êno zere na onca keçel a. No layik rojê piro peyîno. Eke şono xo dano we qayt keno naye porê xo verda xo ser o, keçele xo da we. Kincê rindekî day xo ra henî bîya rindek ke zê aşme û rojî veşena. No cayê xo ra vejîno êno virane fîno pira vano:

– Ti qey nîya kena?

Vana:

– Xo ra.

Vano:

– Ez qayt keno ke ti zereserd a.

Vana:

– Ne.

Vano:

Ez qaytê halê to keno serê to rut o, ti pîsin a. Ez êno xo dano we ti kincê rindî de xo ra bena rindek e. Ez êno to bena keçel, bena pîs. Vano “No jî nîştanê tu yo, to no qey kerdo govike?”

Vana:

– Zerrîya mi kewta ti mi no nîştanê kerdo govike ke to bizane ke ez to ra hes keno.

No na çêneke xo rê cêno, ano veyvê xu ye daye keno. De ê şî miradê xo Heq miradê to bikero. ✨

KEDER PERİLERİ

EBRU MOÇOŞ

“Çünkü biliyordum: Her yöne gidebilirdim; ama geldiğim yöne geri gidemezdim. Şehirde şehire, ülkeden ülkeye geçebilir; ama geçmişe geri dönemezdim.”

Alıntı, Remziye Arslan'ın ilk öykü kitabı olan *Keder Perileri*'nden. Zorunlu göç öykülerinden oluşan kitabın, “Ruh Göçü” isimli öyküsünde kahraman, kendisiyle böyle konuşuyor. Kahramanın dile getirdiği bu basit ama bir o kadar da açık cümle bize, zorunlu göçün, sıradan insan hayatında pratik olarak ne anlama geldiğini anlatıyor. Bir insanın gündelik hayatından bakınca olan biten bu kadar basitti, zorunlu göçe tabi tutulan her bir bireye,

topraklarında yaşamama ve geri dönmeme cezası verilmişti; “nereye istersen git” ama burada yaşayamazsın denmişti. Zorunlu göçün mağdurları uzun süre, başlarına gelenle kendi başlarına mücadele etmek ve bunun sonuçları ve travmalarını sessiz sedasız yaşamak zorunda kaldılar. Zorla yerinden edilme uzun süre, devletin, hukukun “gözünden kaçmıştı”. Hukuki bir dayanağa ihtiyaç bile duyulmadan yapılan bu zorla yerinden etme, ancak on küsur sene kadar sonra devletin gündemine girebildi. Devlet zorunlu göç olgusunu kabul etmeye başladığında 2000’li yılların başları olmuştu. Ancak yine de, “yerinden olma”, “ülke içinde yerinden olma” gibi yerinden edeni gizleyen kavramsallaştırmalar kullandı. Konuyu, steril kavramsallaştırmalarla da olsa kabul etmekle birlikte, köylerin kim tarafından ve neden boşaltıldığı konusunda sorumluluk üstlenmekten kaçındı.

Aradan geçen on senede, üç bin kadar köy ve mezra kimi zaman yakılarak, herhangi bir süre verilmeden ve yer gösterilmeden boşaltılmıştı. Zorunlu göçle yerinden edilenlerin sayısı üç milyona yakındı. Yani, bir bölge, resmî makamlarca, hukuk askıya alınarak neredeyse tamamen boşaltılmıştı.

Zorunlu göç mağdurlarının çoğu evini, hayvanını, bağını bahçesini, geçim kaynaklarını, akrabalarını, sosyal ilişkilerini yani hayatlarını arkalarında bırakarak, şehirlere yerleşmek zorunda kaldılar. Göç, bu nüfusun üretebilme ve geçinebilme olanaklarını ellerinden aldı; bağısız bahçesiz, hayvansız ve işsiz bıraktı. Bu kadar büyük bir nüfusun yerinden edilmesinin elbette ki toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve psikolojik sonuçları vardı. Bu sonuçlar, sosyal bilimlere konu

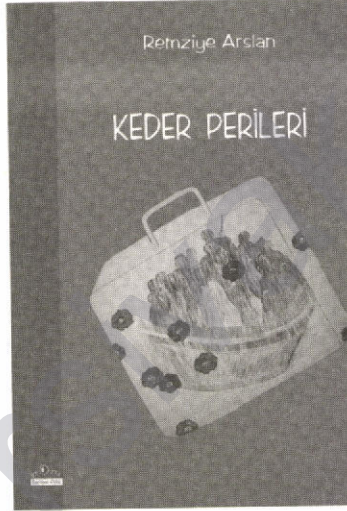
oldu. Ancak milyonlarca insanın zorla göç ettirildiği bir yerde, bunun ekonomik, kentsel, sosyal, demografik sonuçlarını dillendirmek, devletin hukuku askıya alarak kullandığı her türlü “zor”u ortaya çıkartmak, yaşananların sıradan insanların başına nasıl bir felaket olarak indiğini anlamamız için yeterli olmayacaktır. Bunun için hem göçe hem de sonrasına dair insanların öykülerini dinlemeye ihtiyaç var.

İşte, Remziye Arslan zorunlu göçü ve göçün her bir birey ve aile için nasıl travmatik sonuçlar doğurduğunu anlatıyor kitabında yer alan on iki öyküde.

Bunu yaparken ne politik bir söylem kullanmış ne de olayları dramatikleştirilmiş. Onca acılı ve travmatik olayı âdeta fısıldayan bir dille anlatmış. Nasıl ki zorunlu göç mağdurları uzun yıllar kendi içlerinde, kendi kendilerine konuştular, göçün trajik sonuçlarını kendi başlarına gelen felaketler olarak yaşadılarsa, Arslan'ın öyküleri aynı ruh haliyle bunları bize taşımayı başarıyor. Belki de, nasıl devlet zorunlu göçü adını koymadan, resmen kabul etmeden, kaydını tutmadan yaptıysa, öyküler de gizlice söylüyorlar birer zorunlu göç hikâyesi anlattıklarını. Göçün ağır ve derinden yaşanan etkileri basit, slogsuz, hatta yer yer naif cümlelerle anlatılmış öykülerde.

Bu naiflik, zorunlu göçün sıradan insanın, sıradan hayatını nasıl darmadağın ettiğini göstermek açısından çok anlamlı olmuş. Öykülerde neredeyse hiç diyalog yok, karakterler genelde kendi kendileriyle konuşuyor. Arslan bize onların içlerinde konuştuklarını, acılarını, korkularını, çaresizliklerini dinletiyor öykülerinde; şehrin dışlayan, meraklı, yadırgayan, korkan, suçlayan gözleri ile nasıl başa çıkıyorlar bunu anlatıyor.

On yıl, boşaltılan üç bin kadar köy ve mezra, en temel insan ve vatandaşlık hakları ihlal edilerek göçe zorlanan üç milyon kadar Kürt: 1990’larda yaşatılan trajedinin özetini böyle yapmak mümkün. Ancak bu özet, aslında bize, 1990’lar boyunca ne olduğunu anlatmıyor, çünkü olmakta olan, bir insanın, bir ailenin, bir evin başına gelendir aslında ve ancak o öyküleri daha çok dinleyip daha çok anladığımızda 90’ların karanlığıyla başa çıkabiliriz. Sinema ve edebiyat bu konuda dikkate değer bir dil tutturuyor bir süredir, Arslan'ın öyküleri de bu dikkate değer çalışmalardan biri. *

LI BER KEVIYÊN DIJLEYÊ

LOKMAN POLAT

Romannivîsar Abdullah Pertev nivîskarekî berhemdarê edebiyata kurdî ye. Hinek pirtûkên wî yên bi tirkî û du romanên wî yên bi kurdî hene. Romanên wî hem bi kurdî û hem jî bi tirkî derdikevin. Romana wî ya bi navê “Li Ber Keviyên Dijleyê” di nav weşanên “Pêrî” de li Stenbolê derketiye. Roman 144 rûpel e. Romaneke A. Pertev berê jî bi navê “Mirinên Bêwext” derketibû. Romana bi navê “Li Ber Keviyên Dijleyê” romana wî ya duyem e. Ji berhemên edebî mirov dikare gelek tiştan fêr bibe û ji wan dersên jiyanê derbixe. Di vê romanê de jî dersên ku mirov jê derdixe ev in ku; kesên xirab bi xirabiyên xwe zirarê didine nasên xwe, gundiyan xwe û her wiha zirarê didine civakê. Divê însan neyênîyan xwe yên berşedayî ango sirê xwe ji tu kesî re nebêje. Heta ji jina xwe re jî. Mirov xirabî ji nas û dostên xwe, ji mirovên xwe, ji hevalên xwe dibîne. Ji bo destxistina peran însanekî xirab bi rehetî dikare gundiya xwe, hevalê xwe ango dikare mêran bikuje.

Qada cihana romanê di gundeke kurdan de dest pê dike. Taswîra gund û welidandina Husen û Hesen tê kirin. Husen û Rojda dilketiyên hev du ne, evîndarên hev in. Husen zilamekî nebaş e, hesûd e. Ew dilreş e û li hemberê evîna Husen û Rojda ye. Evîna Rojda û Hesen, Husenê dilreş dîn û har dike. Ew ji bo ku miradê Rojda û Hesen negihîje hev, çî xirabî ji dest tê dike. Husen mirovekî xirab û fesad e û her fesadî dike. Ew hev du dîtina Rojda û Hesen ji birayê Rojda re dibêje, fesadî dike. Birayê Rojdayê Hesen û Rojda bi hev re dibîne û bi Hesen re pev diçe, şer dike û lê kêr dikşîne. Husen ji ber direve û di diyarê zinar de dikeve û dimre. Husen şahidê şer û pevçûn û ketina Husen ji diyarê zinar e. Lewre jî ew ji bo vî tiştî berşedayî bihêle, bi birayê Rojdayê re bazarî dike û gelek tişt pê dide kirin.

Li ser mirina Husen, evîndara wî Rojda dikeve halêruhiyetekî xirab, derûniya wê gelek xirab dibe. Husen dixwaze bi Rojdayê re bizewice û lewre jî zorê dide birayê Rojdayê ku pê re bibe alîkar. Derûniya Rojda her diçe xirab dibe. Ew ji evîndarê xwe Hesen hemilê mabû. Di zikê wê de zarok heye. Ew vî rewşa xwe ji diya xwe re dibêje. Diya wê gelek aciz dibe. Ew dizane ji ber toreyan dê çî were serê kaça wê.

Temamê gund pê dihese ku Rojda ducanî ye. Li gor adet û tore pêwîst bû Rojda bi vê şermê nejiya û bihata kuştin. Mesela namûsê hêj jî wek pirsgirekeke civakî di nav civaka kurd de—û her wiha di nav civakên rojhilata navîn de—tê domandin. Ji ber vê pirsgirêkê bi sedan jin û keçên ciwan hatine kuştin û hêj jî tene kuştin.

Malbata Rojdayê li gor pêdiviya toreyê biryara kuştina Rojdayê dide. Dê birayê wê, wê bikuje. Rojda ji kuştinê çawa xilas dibe? Çî dibe sedemê nekuştina wê? Ez ê bersîva van pirsan nenivîsim, wek meraq

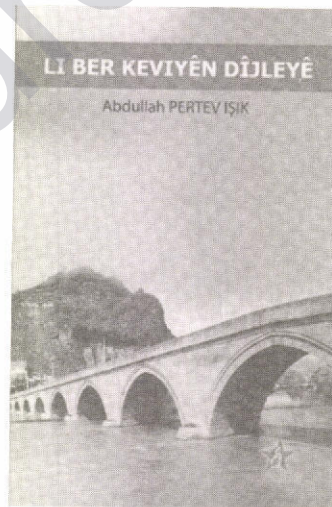
bihêlim ku xwendevan meraq bikin (lewre pirseke girîng e) û pirtûkê bikirin û bixwînin.

Piştî demeke Rojda diwêlîde, kurekî tîne. Navê kurik Hesen datînin. Lêbelê paşê Rojda dimire. Çima Rojda dimire? Husenê hesûd ê fesad diçe qereqolê û giliya birayê Rojdayê dike, wî dide girtin. Lê, Husen jî tê girtin. Piştî demeke Husen îfadeyê xwe digehurîne û wî û birayê Rojdayê berdidin. Husen li ser mirina Rojdayê gund terk dike û diçe.

Romana Abdullah Pertev “Li Ber Keviyên Dijleyê” romanek rastiya civakî ye. Mirov dikare wê wek berhemeke realîzma civakî bi nav bike ku bi tirkî jê re “Toplumsal Gerçekçilik” û bi hinek zimanên din “Sosyal Realizm” dibêjin. Di cihana romanê de rastiya jiyanê gundiyan gundekî kurdan tê ravekirin. Lewre jî ji romanên wiha re romanên realîzma civakî tê gotin, wiha tê binavkirin. Di van cure romanên de xeyal tune, rastî û realîteya civakî û kesayetî heye. Karakter û kesayetiya leheng û figurên romanê jî bi şêweyêkê rasteqînê tê taswîrkirin. Derûnî û helwesta leheng û figuran, tevgerên wan bi tevahî li gor şert û mercên civakî yên jiyanê rojane lihevûdu tene hunandin. Ev roman di vê hêlê de romaneke baş û serketî ye.

Di romanê de adet û tradisyoneke nebaş ku di nav civata kurd de tê pêkanîn, tê qalkirin û li hemberî wê adet û toreyê dijayetiyeke erênî tê ravekirin. Ev adeta nebaş ev e ku; dema zilamekî dimire jina wî ya bî, bi birayê wî re dizewicînin. Birayê Hesen, Genco qudûz dibe û dimre, bavê wî dixwaze jina wî ya bî bi birayê din re bizewicîne, lêbelê birayê Genco qebûl nake û pê re nazewice. Ew li hemberî wê adet, tore û tradisyona nebaş derdikeve û gund terk dike û diçe.

Roman bi Husen dest pê dike û divê bi kuştina Husen biqediya. Husen ji bo peran Kamilê hevalê xwe dikuje. Birayê Kamil Saîd jî tola birayê xwe hiltîne û Husen dikuje. Divê roman di rûpela 107an de bi kuştina Husen biqediya. Lêbelê nivîskar çîroka evîna Serhad û Serpîlê lê zêde kiriye. Ev çîroka evîne weke pîne bi romanê ve kiriye û ahenga romanê xirab kiriye. ❀

ÊVARA PERWANÊYÊ

ÎSMAÏL DÎNDAR

Wêje, heke bender û berê jiyana civakekê be; ligel huner û ramana tê de hunandî, zevî û bexçeyê zimên be heke û bi taybetî jî navgîna wêje-hunerî ya raman, hiş û hest, bîrdozî û derûniya dahatûyê be heke roman, bi romana kurdî ku li van salên dawîn yek bi yek li ser xaka xwe kulîlk vedide, bila kurd dilxweş bin. Her diçe, stêrkên ezmanê edebiyata kurdî, bi berhemên nû û pihêt rehên xwe berdide nav kelepûra cîhanê.

Helbet, navgîna hemû cureyên wêjeyê ziman e. Di nava berhema wêjeyî de, çi veşartibe, çi peyama di nav teşe û kirasê xwe de hilandibe, hemû bi rêya zimanî tene vegotin, xemilandin, pêşkêşkirin û afirandin. Loma tê gotin ku bingeha wêjeyê, hêmana sereke di wêjeyê de ziman e. Heke ziman ji bo wêjeyê ev tiştê jênegêr be û wêje bi ziman xweş û geş dibe, bêşik e ku wêje jî ziman xweş û geş dike. Ji bilî wê zimanê bêwêje tu carî derfeta pêşketinê bi dest naxe. Yan na dê tenê di qadeke teng de bimîne û di ber agirê demê de bihele û di dawiya dawî de ji holê rabe. Weke mînak tê gotin ku gelek peyv bi saya/afirenêriya William Shakespeare ketiye ferhenga inglîzî. Ji xwe ku mirov li rewşa zimanê kurdî ya îroyîn jî binihêre, xweş tê ditin ku piraniya sedemên pîrbûna zarava, devok û ya herî girîng sedemên bişaftinê û hemû pîrsgirêkên di ji kêmasiya wêjeyê û bi rêya wêjeyê nebelavbûna zimên di nav gel de ye. Bi awayekî di, qedexebûna zimên û ku kurdî ne zimanê fermî û ne zimanê perwerdehiyê ye. Û jixwe ev yek jî rasterast bandoreke mezin li ser rewşa wêjeyê dike.

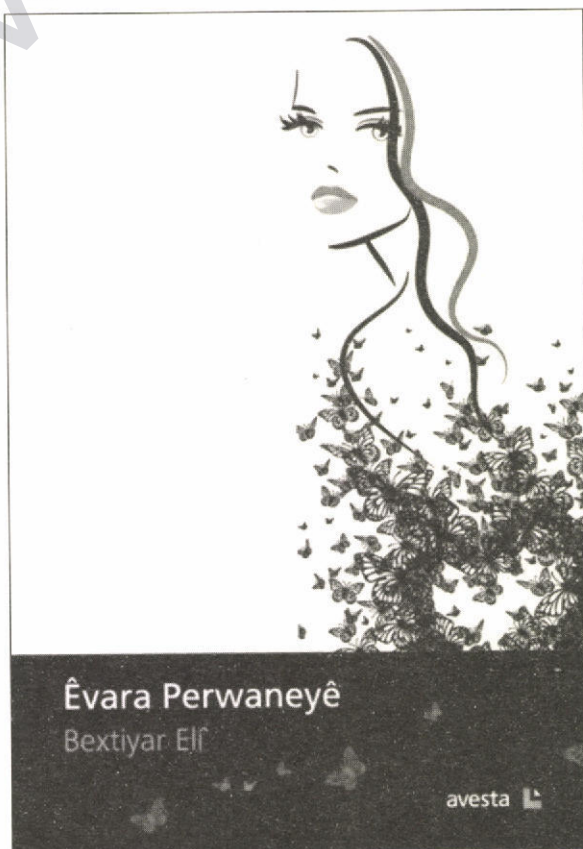
Ku mirov li wêje û bi taybetî jî li mijara romanê dinihêre, ji bilî rist û girîngiya zimên; rasterast cîhanê di di xwe de dihevine. Ew cîhana ramanî, hestî, siyasî, dîrokî, estetîkî... Helbet her cureyeke wêjeyê li gorî, teknîk û teşeya xwe ya ku di wêjeyê de jê re bûye rist û peywir, xwediyê derfet û her wiha rê-rêbaz û karekî ye. Ku mirov bi her awayî 'xwe' û her wiha 'civaka xwe' ji dil û mêjiyan diafirîne û dike berhem û pêşkêşî nav gencîneya gerdûnî dike.

Helbet, helbest hal û hewalê hestan, ango pirtûka dilî ye. Ku tê de hemû xemlên peroş, êş, xeyal û hêvî û daxwazên dilan tene neqîşandin. Çîrok cureyeke nêzî vê rewşa dilî ya pexşanî ye ku ew jî rewşa dilî radixe ber çavan. Dilan germ dike, êş û bexteweriyê parve dike. Di kirûya ku jê re dibêjin 'jiyan' de, hestên nepenî-eşkere derdixe ji qul û qewarên dilî û diavêje nav zeviyê ku jê re dibêjin 'edebiyat'. Ew hest û ramanên ku bi edeb û huner di zeviya dema domdar de dimeyin û dibin ebedî.

Li vê derê ji helbest û çîrokê cudatir e çeşnê romanê ku ligel hemû hestan, huner û xemlan, tevn û mekan, ramanekê, zemîna jiyanekê, yan daxwaz û vîn û hêvî û dahatûya civakekê dirêse; mû bi mû, ta bi ta, bost bi bost. Romana bêfelsefe, bêpergaleke heyî yan jî fantazî, bêşik ku di rastiya xwe de, xwe ji kirasê çîrokê veneqetandiyê ye. Her çi qasî hinekî lê teng be jî kirasê çîrokê ye, kirasê ku li xwe kiriye. Ji bo ku ew kirasê teng bête çirandin û li bejn û bala jiyanekê/civakekê bête fesilandin, divê bi av û xwêya felsefeyê bête stirandin ku şekl û şemala jiyana civakekê ku ji ta heta bi derziyê daxwaz û hêviyên mirov/civakê rave bike, bike mebest, bike vîn, bike teşe jî jiyana mirov/civakê re.

Mirov dikare bibêje ku roman an dîroka civakekê ye, yan dahatûya wê ye, yan jî dahatûya ku di dil de dijî ye. Lê heke her du, bi girêdaneke diyalektîkî, bi hev re girêdayî bin, nexwe roman him rabirdû û him jî dahatû ye. Him dîrok e, him vîn e, hêvî ye...jî.

Ligel van ditinên xwe ez dixwazim romana Bextiyar Elî, ya bi navê "Êvara Perwaneyê" hildim dest. Di gelek

romanên kurdî ku li van salên dawiyê hatine çapkirin de, em dibînin ligel ku roman bi zimanekî edebî, bi teşeyê herikbar û bi tevneke hunerî hatibe afirandin jî, xwe ji nav çarçoweya çîrokî dernexistiye. Di romanê de yan bûyerên li ser xakeke diyarkirî weke serpêhatiyan ligel hestên nivîskar hatine nivîsandin, an jî bi zimanekî qerfî yan rexnegirî bûyer û serpêhatiyên xakekê bi ziman û tevneke hunerî têne derpêşkirin.

Helbet, di çêşnê wêjeyê yê romanê de, bi tevahî her hêla jiyane heye, divê hebe. Serpêhatî, bûyer, jiyana bi xwe ne. Rexne, nixxandin, şîrove pêdiviyên hunerî yên her hêla jiyane ne. Qerf bi xwe jî xwe û hestiyê jiyane ye. Jiyan, huner û wêjeyê bêqerf; tehmsar e, kelê ye, bêwate û mijara kenê ye! Lê, ligel van hemûyan ku di romanekê de, ramana felsefî ya ku xewn û xeyal, teşeya jiyana ku mirov ji bo wê têdikoşin, bo wê kedê didin, bo wê êş û derdan dikêşin nebit, dê ew kêmasî her tim bibe sedema qelsbûna berhemê. Nimûneyên jiyana ku mirov û civak bi hesreta wê dijin, divê her tim bi şênberî û hosteyî di nav berhemê de cihê xwe bi hosteyî bigirin. An jî hewldanên lêgerîna li vê dahatûyê.

Zaravayan nêzikî hev dike

Eynî mîna ku Bextiyar Elî jî di berhema xwe ya navborî de kiriye. Helbet hemû hêlên jiyana civakê, civakê bi çarmedora xwe û her wiha bandora wê civakê/jiyane li ser kesî, li ser mirovî/mirovan bi hundirineke hosteyî afirandiye. Lê ligel vê, bi rêya lehengên xwe, tim di nav lêgerînekê de ye. Lêgerîneke azad, bi hevkarîyê evîndarî û hogirî li dahatûyekê, li jiyaneke nû ku ji jiyana vê civakê dûr û ku di heman katê de dikare bibe dermanê hemû derdên vê civaka nexweş ku xwîn di kolanên wê de diherikin, ku xwîn û mirin sembola vê civaka kevneperest û paşverû ne. Û heke jiyaneke wisa ne pêkan be di nav pergala jiyana/civaka heyî de, qet ne xem e, ew ê biçin cihine din, warên azad û wê jiyana xwe li wê derê ava bikin. Heke ev jiyana zor zehmet be û bi ser nekeve jî ew jî qet ne xem e; bi vîneke rikdar, hewldan pêk hatiye û ketine nav pêvajoya avakirina jiyana nû, azad. Ew wêrekî di dilan de geriyaye, heke dahatû mabe bihareke di jî, hêvî tim û tim dilan jîndar dike.

Ëvara Perwaneyê, bi zaravayê soranî hatiye nivîsandin, Besam Mistefa lihevanîna wê ya kurmançî kiriye. Her çî qas li kurmançiyê anîbe jî, tehm û şeweya vegotîna soranî û bi vê re gelek peyvikên soranî li ser reseniya xwe mane. Ev yek jî ji bo tîkiliya zaravayên kurdî kirineke pir baş e. Bi pêvajoya salên dawî ku gelê kurd ji her hêlê ve bi kar û xebata azadiya xwe ve mijûl e û ev yek xwe di qada wêjeyê de jî pêk tîne, ji bo çareseriya zarava û her wiha pêkhatina vîna hevpar geşedaneke mezin e û sedema bexteweriyê ye. Ji ber vê yekê, Ëvara Perwaneyê, ligel rewşa zimanê kurdî, pencereyê ronîdar e, di romana kurdî de. ❀

ÇAR HELBEST

D

Destên min nagihîjin te ku
Ez pirsê li peyî pirsê
Ji te bipirsim!

N

Navê te didim ber hemû
Tîpan û te di ferhenga zeman û
zimanan
de kedî dikim û digihînim

M

Mifteya evîna me di bin balîf û
Doşeka deqerûyan de
Kaz kazê dike!

X

Xemgînê girê rûyê te
Xemgînê bêjna rihana te û
Xemgîn im wek helbesta
Xwe û te...

Reyhan Sarhan

BELKÎ JI BELKIYÊ RE MEKTÛBEK

ÖMER FARUK BARAN

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Ez ne kurê porkura me. Zanim bixwim, zanim vexwim, zanim li xwe kim û de erê her çi qas ez xwendevanê bêker î xwendekar im jî hezar carî şikur, di dest min de heye, hukmê min li kitêban dibe, kanim û karim çend heb kitêban bikirim û nefroşim jî. Şor û gotin ne ew e, ne ku ez pesn û pisan ji xwe re rêz dikim û ne ku ez ew qas xwe di celbê jî didim, ûd û şerefeke însên jî heye - va malmîrata buhayê Çirûskîzmê li me nehat Janya li me nehat.

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Ka ma tu zanî ez bi çi heyecan û kelecane ji Beyazîtê rabûm çûm Taksîmê. Ka ma tu zanî di rê de min li çend keçikan çav zer kir û lêvên xwe gez kir? Ka ma tu zanî min ji bo çendan got "ew qurbana toz û tirabelka binê nigên Janyayê bel" Û bême'ne di vê pêvajoya krîtîk de, di vî zimanî xêrnêdî de, ka ma tu zanî nig û ling eynî tişt in, ka ma tu zanî?

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

A rast, ez bavê te ji te bêhtir hez dikim. Pir caran, min li ber der û deveran, li pir cimaet û civatan gotiye: Ne ji Rênas Jiyanî bûya, tewang neditewiya, Janya nedihate dinê. Û dîsa ne ji wî bûya me kesî ji berfê hez nedikir. Ka... Xweziya.. Ka xweziya mesele tenê berf û baran û tu bûyayî Janya, qene me yê ji xwe re mîna naqosên dêran ên bêdeng bê şer û ceng ji xwe re li berf û baran û te temaşe bikira. Yanî me ne korên welêt bi çav dikirin ne jî kerrên welêt bi guh dikirin. Çima Janya, bo kê, li kê, ji kê, çima?

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Ew çi kenê te yî bê xwê ye wa? Tu bi Xwedê kî, heyranê resmên bavên te î di bergên kitêbên wî de bim, qerf û tinazên xwe bi min meke, bi min mekene. Ez mîna bavê te ne şair im ku... Nizanim binivîsim. Eyba gotina xwe tine, hîn heta wê salê min digot, "nizanim yazi kim". Her kes li mala xwe, bi hal û hewala xwe, min nizanibû nivîs çi ye û min yazi tew nedinivîsand. Jixwe ji me nayê, nivîs û yazi, li me nayê. Bi serê berxikên berdûş sond dixwim, rast e, nivîs û yazi tenê li dest û tiliyên bavê te tîn Janya, dest û tiliyên bavê te...

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Dibêm çi nizanim. Westiya-me, xeyidîme, şikiyame, şikestîme, hesidîme. Li vî bajarî bêbaran mîna ew genimê nexweş î bê derman kiz û zer bûme ji qehran, kedî dikim, di qirika xwe de tûj dikim kul û keseran. Porê te toprihan, çavên te zeytûnî, tu mektûba min dixwînî. Dil bike Janya, li min binêr, devê min gola xwînê, dilê min meşka xwînî, tê bibînî. Ka bipirs bê "çi ye malneketê, te xêr e wa, xêr e xêr?"

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Ez û tu û mîratê kewan li dera han, ma ne sûcê bavê te û vî zemanî ye Janya? Nebixêr, ne Ehmedê Xanî kevn dibe, ne mîmar ne jî dîwar. Vî zemanî, ê ez zanim vî zemanî her kes qîmeta qurîşên di berîkên xwe de zane Janya. Bi mîlyonên berê 35 mîlyon! Tu min û Xwedê dihewînî Janya. Tu bêje, ê rast bêje, di vê desttengiyê de 35 mîlyon ma ne pir e Janya, ma ne pir e? Qey tu nizanî hurm e, kesad e bazar, xwe derxim mazatê kes min bi 35 mîlyon jî nakire!

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Ez hebim 35 mîlyonên min hebin, ez ê li Beyazitê li mektebê 20 danan pê nê nê bixwim. Mekteb tunebe, ez hebim 35 mîlyonên hebe, ez ê Şehremîniyê tevî dêw pê 10 durim doner bixwim. Mesele ne zik û xwarin e, bi tena serê xwe li kafeyêke ez ê pê bi rica û xatiran 22 çayan vexwim. Sar û serma a wa bi ser me de guregur e tê ye, ez ê pê wî pereyî 15 cot goreyên germ î qalind bikirim. Me înterneta wireless ji cîranan standiye, ez ê pê du mehan heqê înternetê bidim. Çi zanim, kitêb hene, nivîskar hene, kovar hene, a ji bavê xwe î xwedanweşanxane re bêje ez ê pê 5 kovar Çirûsk bikirim. Wer niha hat bîra min, li cem me, li cem we jî qey niha dibêjin. Yek ji yekî re dibê "kuro te ew qas pere ji ku anî, ma weşanxaneyên te hene?!!"

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Di wexta xwe de, yanî wexta ku hîn min qedr û qîmeta qurîşên di berîkên xwe de nizanibû, min nedigot erzan e nedigot buha ye min kitêbên bavê te dikirîn. Çi Janya çi Mexzana Xwînê çi Di Tuwaletê De, çi Ji Şevê re, neçe neçe kitêbên bavî te ber destî min re derbas bûn çûn. De min ji xwe re dikirî ne bes e, da ku Çirûskîzm zûtir û çapiktir gurr bibe min xêra bavê xwe û bavê te ji xelkê re jî dikirî Janya. Na, ne minnet e, minneta çi. Ji xwe re xêra xwe, bavê te û bavê xwe. Lê ne lazim, poşman im, kol î poşman im ku bi qasî dengê Mehmet Atli, bi qasî dengê şî'ra Arjen Arîyî.

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Min berê silavek li Seleheddînê Kitêbfiroş -ne Seleheddînê di Mîrnameya Jan Dost de, va ê li Îstiklalê ye- da, paşê jî ez hema qulibîm ew refê çepê aliyê taliyê, hêla bini, qora Weşanxaneyê Belkî. Qalind bû kitêba bavê te, hema ber çavan diket. Lê stûyê min ne qalind e Janya, gurçikên min bez negirtine. Min bi tirs Çirûskîzm rakir û hema li şûna berê danî. 35 mîlyon! Min xatir xwest û ez ji Medya Kitabeviyê derketim. Destboş derketim, Xwedê kesî destvala, dilvala nehêle Janya, zor e, giran e, çetin e, ji derdê dilan xerabtir e Janya, xerabtir e.

Janya, keçê nemayê, zalim qîza zalima,

Va çend sal in ez te dixwînim nizanîm, lê min hîn şop li ser te rast nekiriye. Ku tu li ku yî lê! Vê mektûbê ez ji kovarekê re dişînim, belkî tu bixwînî, belkî tu nexwînî. Lê zanibe, ew çend roj in min li welêt û dûtî welêt çend bajar û qeza li du xwe hîştine. Li rê me, belkî diherim belkî tême. Stenbol, Enqere, Ede- ne, Îskenderûn, Entab, Sirûc, Riha û Qoser û Mêrdîn.. Ne tu zanî bavê te ji ku ye? Aniha li vê jorê li wan çirayan dinêrim û dinifirim Janya: Ez bê te mam, tu bê bav bimînî, bavê te jî bêkitêb, bêwelat, bêxwendevan... Amîn. Silav û gulav û gazinc. ❀

HELBESTA ŞEVÊ

Wek min sewdazede atêşzedey hîcrane şew

(Mehwî)

Şevê giran xew lê nîne

(Ji Beyta Bilbila)

Kuflk, bi şev vedibin
Û bilbil bi şev dimirin
Berî ku biwelide roj
Li pişt çiyayên serbilind
Kuflk, bi şev vedibin

Şev, wek arandinê zirav e
Wek qolincekê xafil
Şev didize kenê zarokan
Sêwî bi şev digrîn
Şev, wek arandinê zirav e

Şev tarî, kemîna reş li jiyane
Şev tarî, kerbê miriyan dilopek dua ye
Zarok dihilçenin ji xewên bêxewn
Morî ditirsin ji dengê kulehan
Şev tarî, kemîna reş li jiyane

Baran hêstirê şevê ye, dibare
Ji bo mirovê li ber ba diçin
Baran, bahoz û însan
Darvedibin li kolanê bajêr
Baran hêstirê şevê ye, dibare

Bi şev nefîkênin, jin ditirsin ji cinan
Di xaniyên kerpîçî de hasin tune
Tava heyvê naçe ji şibakeyên naylonkirî
Agirê lembê lertzok e mîna dilê çûkekî
Bi şev nefîkênin, jin ditirsin ji cinan

Mesûd Serfiraz

İSTANBUL, MODERN KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN BİR MERKEZİDİR

Röportaj: NAMIK K. DİNÇ

İlk bölümde, yaptığımız çalışmaları ve Kürtlerin tarihinde göç, iskân ve sürgünün yerini konuşmuş, İstanbul'da bulunan Kürt hamallarında kalmıştık... Devam edelim. 1896'da Ermenilerin gerçekleştirdiği Osmanlı Bankası baskınına değinmiştik. Öncesinde, İstanbul hamallık piyasasına daha çok Ermeni hamallar egemenken bu eylemin ardından Kürt hamalların hâkim olduğunu görüyoruz. Hamallık derken, bugünkü gibi algılanmasın. Osmanlı'da bu ayrı bir teşkilat olarak örgütlenmiş. Yani bugünkü gibi herkesin kendi başına yaptığı bir iş değil. Hamallık kaydı üzerinden belirlenmiş bölgelerde yapıyorlar işlerini. Önemli bir sektör. Çünkü o gün teknik araçlar bu kadar da gelişmiş değil; insan kuvvetine daha fazla ihtiyaç var. Ama benim asıl sormak istediğim, Kürt hamallarının önemli isimlerinden birisi Zaro Ağa... Dünyanın en uzun yaşayan insanı olarak tanınan Zaro Ağa kimdir?

Zaro Ağa konusuna ilgi duymam 15-20 yıl önce başladı. Bir İsveç gazetesinde, *dünyanın en yaşlı insanı Zaro Ağa öldü* diye bir haber okumuştum. Zaro kelimesini görünce hemen bunun Kürt olabileceğini tahmin etmişim. Tahminim doğru çıktı. Daha sonra araştırdığımda Zaro Ağa'nın Bitlis Kürtlerinden, Mutki aşiretine mensup olduğu, 1774 yılında doğduğu daha sonra İstanbul'a geldiği, birçok savaşa katıldığı, birçok padişahın saltanatına tanık olduğu...

Kaynaklardan hatırladığım kadarıyla 10 padişah ve bir cumhurbaşkanına tanık olmuş.

Evet, hatta bir kaynakta deniliyor ki Atatürk'ün huzuruna çıktığında: "Sen güzel şeyler yaptın paşam ama bir noktada hata yaptın, bu hanımlara çok özgürlük verdin" demiş. 10 kere evlendiği söyleniyor ama kesin bir şey söylemek olanaklı değil. Zaro'nun yaşamı çok renkli... 19. yy sonları ve 20 yy başlarında; böyle dünya çapında tanınan, medyada yer alan, muhteşem bir geçmişe sahip olan Kürtlerden biridir...

Zaro Ağa 1930'larda Türkiye'de meşhur olur ama Kürtler içinde tanınırlığı daha eski... 2. Meşrutiyet döneminin önemli Kürt aydınlarından birisi Abdullah Cevdet. Abdullah Cevdet'in İçtihat isminde bir gazete

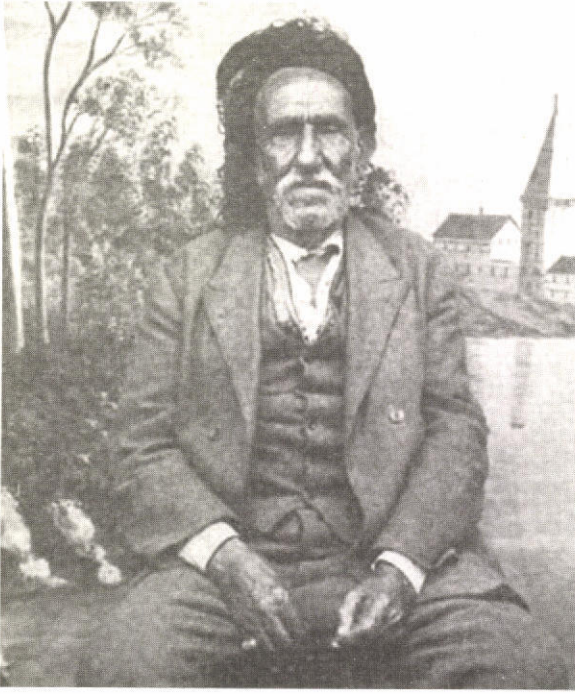

tesisi var. Bu gazetede 1913 yılında Zaro Ağa ile yaptığı bir röportaj var.

Çok önemli bir röportaj... Ben bu konuyu kitaplaştırmadan önce bu röportajdan haberim yoktu. Biliyorsunuz İstanbul'da bir Kürt tarih grubu, özellikle Osmanlıca kaynaklardan yararlanıp Kürtlere, Kürt tarihine katkıda bulunmak isteyen bir çalışma ekibi var. Bu ekibin ortaya koyduğu bir belgede Zaro Ağa ile Abdullah Cevdet'in bir araya geldiği bilgisi var. Bu bilgi kıvrıntısının ikinci önemli özelliği de bu söyleşinin o yıllarda *Kürt Meşrutiyet Mektebi* denilen mektepte yapılmış olmasıdır. O söyleşi de o mekânın adının geçmesi de habere ayrı bir cazibe katıyor.

Bir iki cümle de ben ekleyeyim. Bu konuda geçen sene Toplumsal Tarih dergisinde bir yazı yayımlandı. Kürt Tarih Çalışma Grubu'ndan Bahattin Demir'in yazısıydı. 1913'te İstanbul'da Çağaloğlu tarafında Kürt Meşrutiyet Okulu diye bir okul açılıyor. Bu okula devletin Maarif Nezareti yani Eğitim Bakanlığının yaptığı maddi yardım var. Bunların hepsinin Osmanlı arşivinden belgelerle sabit olduğunu görüyoruz. Tarihte ilk defa Kürtlerin açtığı ve Kürt isminin yer aldığı Kürt Meşrutiyet Okulu, İstanbul merkezlidir.

Ben de okudum. İlginç şeyler saptamış hatta okulun tam olarak hangi sokakta nerede yer aldığını da saptamış. Evet, tekrar Zaro Ağaya dönecek olursak; Zaro Ağa sizin de ifade ettiğiniz gibi Kürtler tarafından daha erken bir dönemde keşfedilmiş. Ama özellikle Şeyh Sait isyanından sonra, Kürtler üzerindeki baskıların artmasıyla bu tür magazin konularıyla,

haklı olarak, ilgilenememiş Kürt basını. Sonra da Kürt kaynaklarında Zaro Ağa'nın izini artık kaybediyoruz... Zaro Ağa'nın, eğlenceli, bir o kadar da maceralı geçen Avrupa yolculukları vardır. İlk önce İtalya'ya, daha sonra 1930'da Amerika'ya gider. En çok tartışılan, basında yer alan da bu ziyarettir. Daha sonra İngiltere'ye olaylı geçişi. Ona refakat eden bir kişi orada öldürülür. Onu öldüren birisinin Yahudi olması konuyu daha da medyatik hale getirir. Zaro Ağa iyi bir reklam objesi olarak görülmüş, bunu bilinçli olarak yurtdışına çıkararak çevreler kişiler olmuş, elinden tutmuş, şehir şehir gezdirmişler. Eğlence yerlerinde, orada burada, Zaro Ağa'ya yönelik büyük bir hayran kitlesi oluşmuş, resimlerden görebiliyoruz.

Evet, Amerika'da çekilmiş bazı fotoğrafları var. Gitar vermişler, sağında solunda kadınlar duruyor.

Evet, öpücükler, dans ettiği müzikli, muzipli eğlenceler... İnternette bir video çekimi görmüştüm; Zaro Ağa'yı ilk defa orada gördüm. Amerika'da bir hanımla dans ediyor. Zaro Ağa Amerika'da kaldığı sürece sağlık merkezlerinde, özellikle hastanelerde gövde gösterisi yapmış. Yüzlerce belki binlerce haber Zaro Ağa üzerine çıkmış. "İstanbul'un aslanı" olarak tarif edilmiş. Hem yaşlı, hem de güçlü... Bir fotoğrafını gördüm. Meşhur bir Amerikan karikatüristini kucaklamış, havaya kaldırmış. Ben bu yaşında onu kaldıramam. O 100'ün üzerindeki yaşıyla o kocaman 120 kiloluk bir insanı havaya kaldırmış. Yani bu da hamallıktan gelen bir tarafı... Zaro Ağa yaşlandıktan sonra artık hamallık mesleğini terk eder, belediyede bir işte çalışır, sonra emekli olur. Zaro Ağa hakkındaki kitabım 2009'da çıktı. Benim kitaptan sonra Zaro Ağa hakkında başka bir kitap daha çıktı. Çok güzel bir Zaro Ağa koleksiyonu

oluşturdu. Güzel resimleri var Zaro Ağa'nın. İstanbul'un yolunu tutan yabancı turistler Zaro Ağa'yı görmek istemişler. Çünkü dünyanın en yaşlı insanı...

1934'te öldüğünde 160 yaşında olduğu söyleniyor.

Evet, ölümü büyük bir gürültü koparıyor. Zaro Ağa öldü... Üç kelime, ajansların çekmiş olduğu haber... Yani onun kadar konuşulan bir Kürt, son 100 yılda, ben göremedim. Yapılıp yapılmadığını bilemiyorum ama Zaro Ağa nefis bir belgesel konusu olabilir. Çünkü görsel malzeme çok, konu çok ilginç...

Tabii belki de Zaro Ağa'dan fazla yaşayan insanlar vardır ama herhalde dönemi içinde dünyanın en uzun yaşayan insanı olarak o kaydedilmiş...

Rakipleri çıkmış, "Ben onu tanıyorum, yaşını abartmış, asıl yaşlı olan benim. Ben bilmem kaç yaşındayım falan filan..." Gazetelerde böyle de haberler var... İstanbul'da o yıllarda sağlık müzesinde, beyninin ve diğer organlarının sergilendiği biçiminde haberler var. Kürt milliyetçiliği konusunda Zaro Ağa'ya bir soru sorulmuş, o ilginç. Kürtlerle ilgisi, Kürt sorununa bakış açısını da merak etmişler. O dönem biliyorsunuz, Cumhuriyet yılları, şeyh Sait isyanı yaşanmış. "Şeyh Sait iyi bir şey yapmamış, yanlış yerde" demiş.

Evet, böyle ifadeleri var. Zaro Ağa İstanbul'daki hamalların bir dönem lideri konumunda. İstanbul Kürtlerinden devam edelim isterseniz. İstanbul'da çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunup hatta bunları Avrupa'ya taşıyan önemli şahsiyetlerden biri de Şerif Paşa. Şerif Paşa'nın biyografisi ile ilgili de bir kitabımız var.

Şerif Paşa benim son 20 yıllık çalışmamın ana konularından birisidir diyebilirim. Öyle oldu ki eşim İsveç'te bir dolma yapmıştı, dolmanın ismini Şerif Paşa dolması koyduk! Evimde Şerif Paşa'nın İsveç Kralı ile yapılmış tablosu var. Şerif Paşa'nın 10 yıllık İsveç hayatı benim için çok eğlenceli bir araştırma konusu oldu. Şerif Paşa bildiğiniz gibi Sait Paşa'nın oğludur. Sait Paşa bir ara Dışişleri Bakanlığı yapmış, Babanzadelerden, Irak Kürtlerinden sayılan, bugün Süleymaniye olarak bildiğimiz şehirden gelen saygın bir ailenin çocuğudur. Sait Paşa 1907'de ölmüş, İstanbul'da küçük görevler almış, yaverlik gibi... Daha sonra Paris'te askerî eğitim almış, 1898-1908 yılları arasında tam 10 yıl İsveç'te Osmanlı sefiri, elçisi olarak görev yapmıştır. Abdülhamit dönemidir. Ama son yıllarında İttihat Terraki-Abdülhamit mücadelesinde, İttihat Terraki'yi desteklemiş. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, İttihat ve Terraki ırkçı, milliyetçi, saldırgan bir üslup, retorik geliştiren Şerif Paşa bu siyasetten vazgeçer, vazgeçmekle de kalmaz bu politikaya karşı aktif mücadele eden şahsiyetlerden biri olur. En tutucu, en gerici, en Kürt düşmanı Türk tarihçileri bile Şerif Paşa'nın bu yanından övgüyle söz ederler. Şerif Paşa Meşrutiyet adında bir dergiyi

50 sayı çıkarır. Osmanlıca-Fransızca yayın yapar Paris'te, sanırım 1914-1918 yılları.

O süreçte de Avrupa'da görevli mi?

Hayır resmî bir görevi yoktur artık. Bütün işi İttihat Terakî'nin olumsuzluklarını ifşa etmektir. Bu yüzden olacak ki 1914 yıllarında Paris'in göbeğinde iki kez suikast girişimine uğrar. İkincisinde, Şerif Paşa'nın evine giren suikastçi Şerif Paşa'nın damadınca öldürülür. Böylece Şerif Paşa daha da tanınmış bir şahsiyet haline gelir. Kürt tarihi açısından asıl önemli bir figür olması ise 1919-1920 yıllarındadır. İstanbul'daki Kürt topluluğun sözcüleri, Kürt Teali Cemiyeti'nin ileri gelenleri Şerif Paşa'yı Sevr barış görüşmelerinde Kürt tezlerini savunmak için görevlendirir. Kürtlerin temsilcisidir. İlk defa uluslararası arenada, bir Kürt temsilcisi, Kürt istemlerini madde madde sıralar. Fransızca, daha sonra Türkçeye de çevrilen Şerif Paşa kitabında var. Kürtlere otonomi verilmesi, bu otonominin sınırları, isterlerse bağımsız da olabilirler diye açıklamalar var. Şerif Paşa üzerinde fazla konuşmak istemiyorum. Asıl önemlisi eşinin yaşam mücadelesidir. Kürt Teali Cemiyeti kurulduğu yıllarda biliyorsunuz bir de Kürt Kadınları Teali Cemiyeti kurulur.

Sanırım Aralık 1918 sonunda Kürdistan Teali Cemiyeti kuruluyor.

Evet, Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti de 1919'da kuruluyor. Kurulan ilk Kürt kadın örgütüdür. Uzun sürmemiştir. Biliyorsun, yine İttihat Terakî başta dır, kapatırlar ama o kısa yaşamında Jin dergisinde yer alan bilgilerden öğreniyoruz ki, mevlüt okutmuş, yoksullara yardım elini uzatmış. İlginç bir bilgi de bu derneğin tüzüğünde ortaya çıkıyor. Tüzüğü bu örgütün geçmişine de ışık tutuyor. 1919'da *İstiklal* adlı gazetede çıkan bir haberde deniliyor ki, Şerif Paşa'nın zevcesi, eşi Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin başkanlığını kabul etmiştir ve Emine Hanım da teşekkürlerini sunmuştur. Diğer ilginç bir not da Jin'de yer alan bir haberdir. Jin gazetesinde deniliyor ki Encum Yamulki adında bir kadın derneğin çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. Bu kadın da, Mustafa Yamulki adında, Atatürk'ün idamını isteyen mahkemenin başkanlığını yapan, Iraklı bir Kürt. Şerif Paşa'nın teyzesi ile evlidir. Sonuçta şunu söyleyebiliriz Iraklı Kürt hanımların ya da o yöreden gelmiş beylerin eşleri, yakınları, bu dernekte aktif görevler almışlar.

Zaten Kürdistan Teali Cemiyetinin kendisine de baktığımızda o zaman Irak, Suriye (kuzey güney ayrımı olmadığı için) Kürtleri birlikte hareket ediyorlar.

Zaten o zaman *Suriye Kürtleri* diye bir şey yok. Kürtlerin büyük kesimi sizin de bildiğiniz gibi o dönem Mardin'den, şuradan buradan Suriye'ye göç etmiş Kürt gruplarıdır. O zaman İstanbul değişik parçalardan gelen öğrencilerin, özellikle devletin değişik kade-

melerinde yer alan memurların büyük bir kesiminin bulunduğu bir merkezdir. Bu yüzden diyoruz, İstanbul modern Kürt milliyetçiliğinin geliştiği bir merkezdir. Çünkü değişik parçalardan gelen insanlar ilk defa bir dernek kuruyor. Bu yıllarda kadınlar mücadeleye ilk defa örgütlü bir biçimde katılıyor. Bu da 19. yy'da yok. İlk Kürt medyası bu yıllarda şekilleniyor. Eğer 1898'de çıkan Kürdistan gazetesini bir kenara koyacak olursak basın gücü görülüyor. Diğer bir konu artık Kürtler diyalog, propaganda, ajitasyon gibi yeni modern siyasi çalışma biçimlerinin önemini kavramışlar.

Proto milliyetçilik, ön milliyetçilik ya da giderek milliyetçiliğe evrilebilen tüm faaliyetlerin âdeta merkezi İstanbul... Ama şurada bir tespit de yapmak gerekiyor ki Kürt milliyetçiliğinin giderek daha saf bir milliyetçiliğe evrildiği süreçte, bütün bu ön milliyetçi faaliyetlerin merkezinin İstanbul olması, Kürt milliyetçiliğinin de aslında bir diaspora milliyetçiliği olarak ortaya çıkmasını, bir mülteci milliyetçiliği olarak ortaya çıkmasını beraberinde getiriyor. Bu da aslında onun özgün özelliklerinden ve belki de handikaplarından biri oluyor bence... Buradan farklı yorumlara da gitmek mümkün... Nihayetinde ülkeyle, Kürdistan'la bağlantılarının zayıf olması, toplum üzerindeki etkisini, sirayetini her zaman zayıf kılmış.

Çok doğru... Şimdi Erzurum veya Diyarbakır'ı düşünün... Büyük Kürt kitlelerinin yaşamış olduğu bölgeler... Oralarda modern anlamda aydın, elit bir tabaka çıkmıyor. Nerde çıkıyor? Hep Kürdistan dışındaki taşra veya Avrupa başkentlerinde... Zürih, Londra, Paris, Stockholm... Şerif Paşa örneğinde bu büyük şehirlerde hareketlilik var. Küçük şehirlerde söz konusu değil. Çünkü modern çalışma biçimi, modern anlayışlar uzak beldelere güç ulaşabiliyordu. Bir noktaya daha dikkatinizi çekmek isterim; 20. yy başlarına, 1918'e kadar Kars bir istisnadır. Çünkü 1918'e kadar Kars, Rusların denetiminde, Rus topraklarında yer alıyor. Bu demin sözünü ettiğimiz İstanbul'daki Kürt milliyetçi hareketi Kars'a ne yazık ki ulaşamıyor, bu yüzden.

Etkileşim daha az dolayısıyla İstanbul'la... Hiç yok, çünkü sınırlar kapalı.

O dönem, mesela Hevi Cemiyeti 1912'de açılıyor. Bakıyorsun 1913'te Diyarbakır'da, Bitlis'te şubeler açılıyor...

Ama Kars'ta açılmıyor, çünkü Kars Rus topraklarında. Ancak 1918'te Kürt milliyetçiliğine entegre oluyor, Ekim Devrimi yapıldıktan sonra... Osmanlı veya yeni kurulan Türkiye'ye bırakıldıktan sonra yavaş yavaş artık Kars ile iletişim gelişiyor. Dikkat eder seniz mesela Şeyh Sait Hınıs'ta doğmuş. Hınıs, Erzurum'un... İşte bu yıllarda 1925'te artık Kars'ta da Kürt milliyetçileri çıkıyor. Şeyh Sait İğdır'a kadar gidiyor. Kars ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kürt elit tabakası ile bağları yavaş yavaş kurulmaya başlıyor...

Değirmek istediğim konulardan biri de sizin yine bir kitabınıza konu olan Orta Anadolu Kürtleri. Bugün de hâlâ Orta Anadolu'da ciddi bir Kürt nüfusunun bahsediyoruz. Öncelikle bugün Orta Anadolu'da, hangi bölgelerde yaşıyorlar?

Kürtlerin yaşadıkları iki merkez var. Birinci, en büyük merkez, özellikle Konya'nın kuzeyinde yer alan irili ufaklı Kürt köyleridir. İkinci merkez ise Haymana, Ankara civarındaki Kürt köyleridir. Bunun dışında Çankırı, Tokat, Çorum gibi şehir merkezlerinde irili ufaklı Kürt toplulukları yaşıyor. Geniş bir alanı kapsar. Hatta Yozgat'ı da buna dahil edebiliriz. Orta Anadolu Kürtleri üzerine çalışmalar pek eskilere dayanmaz. İstisnası, 19. yy ortalarında bölgeyi ziyaret eden Fransız profesör Perot'undur. Perot, *Haymana Kürtleri* adlı oradaki Kürtlerin yaşayışı, kültürleri, tarihi, insani yanlarını işleyen nefis bir makale yazar. Kürt tarihi açısından üzerinde durduğu bir konu var ki onu söylemeden geçemeyeceğim. *"Ne yazık ki Kürt tarihi aynen sonbaharda yere dökülen yapraklar gibi kaybolup gidiyor..."* diyor. Şunu diyor: Bu tarih yazılmıyor; böyle dilden dile dolaşılıyor, bu tarihin yazılı hale getirilmesi lazım... Son 10-15 yıldır, Orta Anadolu Kürtlerine yönelik büyük bir araştırma isteği var. Örneğin ilk önce Nuh Ateş, kendisi Orta Anadolu Kürtlerinden, güzel bir kitap hazırladı, yayınlandı. Almanya'da çıktı, Türkiye'de maalesef yayınlanmadı. Ondan sonra benim Orta Anadolu Kürtleri çalışmam çıktı. Orta Anadolu Kürtleri üzerine Türkiye'de çıkan ilk kitap sayılır.

Orada Mustafa Kemal'in Kürtlere ilişkin bir mülakatı var; İzmit'te gazetecilerle yaptığı. İç Anadolu Kürtlerinden de bahseder. Bir sınır çizilecekse bunlar nereye konulacak tarzında bir ifade var. Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927'de yapılır ve sorulan sorulardan biri de anadiliniz nedir. İç Anadolu'da Ankara, Amasya, Aksaray, Çorum, Eskişehir olarak illeri de saymışsınız ve Orta Anadolu'da 120 bin 681 kişi anadilinin Kürtçe olduğunu söylemiş. O günkü rakamlarda anadilini Kürtçe olarak kabul edenlerin sayısı 120 bin, çok önemli bir rakamı ifade ediyor.

Kesinlikle. Soru o yıllarda sorulmuş, günümüzde yapılan sayımlarda etnik bilgileri ortaya çıkaracak

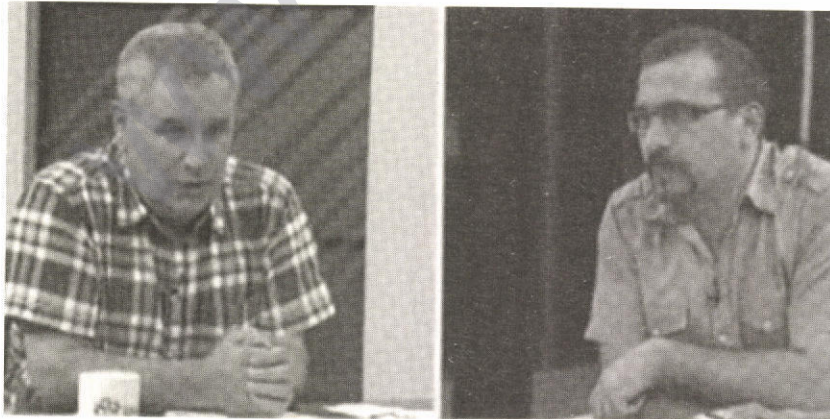
soru bulamayız. Böyle yüzlerce köy var. Bu köylerin varlığını göz önüne getirdiğimizde 200 bin civarında büyük bir kitle var. Kulu ve çevresi özellikle çok ilginçtir. Kulu ve çevresinde, güzel evler yapmışlar.

Orta Anadolu Kürtleri için 'çöl Kürtleri' diyorlar. Bazı kaynaklarda da Tuz Gölü Kürtleri olarak ifade ediyorlar. Yine Orta Anadolu Kürtlerinin, önemli bir oranda Avrupa'ya göç ettiğini görüyoruz. Sizin yaşadığımız İsveç'le bağlantılı olarak değerlendirirseniz...

İsveç'te yaşayan Orta Anadolu yöresinden gelen Kürtler belki de Avrupa'da yaşayan en büyük Kürt topluluklarından birini oluşturuyor. Örneğin iki Kürt köyünün yüzde 80'i tamamen Avrupa'ya göç etmiş. Tavşan Çalı, Celep ve diğer birkaç köyden gelenlerin sayısı 10 bini aşmaktadır, İsveç gibi bir yerde... Yine Danimarka'dan gelen Kuşça sanırım...

Evet, Kuşça, Cihanbeyli'nin köylerinden... Kuşça köyü üzerine özel bir çalışma yapılmış İsveç'te, dikkatimi çekti.

Evet doğrudur. Öyle büyük bir kitle gitmiş. Hatta bu konuda anekdotlar, fıkralar da anlatılır. Denilir ki yöreden gelen bir berbere, sen niye geldin diye sormuş polis. *"Valla beyim, benim müşterilerimin hepsi İsveç'e göç etti, ben işsiz kaldım, onların peşine düştüm geldim"* demiş! İsveç'e göç etmiş, Orta Anadolu yöresindeki Kürtlerin büyük kesimi, lokanta ve pizza branşında çalışıyorlar. Gecelerini gündüzlerine katarak... Sizin yolunuz Kulu yöresine düşerse uzaktan çok şık villaların yapıldığını görürsünüz, bu villalar hep bu grup tarafından yapılmıştır. Konumuz açısından ilginç bir noktaya değineyim. Güzel bir yayın organları var. Unutulmayan Tarih, Kürtçe-Türkçe yayın yapıyor. Nefis makaleler çıkmış. Orta Anadolu Kürtlerine yönelik ilk dergilerden biri sayılır. Yine vakıfları, dernekleri var. Çok aktif bir Kürdistanî grup. Avrupa'da yaşamış olmanın diğer bir avantajı da bunlar kendilerini yeniden keşfetti. Çünkü bunlar örneğin Iraklı, Suriyeli Kürdü ömründe hiç görmemiş, yüz yüze gelmemişler; davranışlarından, konuşmalarından hiç haberdar değildiler. Bunlar Avrupa'ya geldiklerinde bu diğer parçalardaki Kürtlerle yüz yüze ilişkiler geliştirdiler. Kendi varlıklarından yeniden haberdar oldular. Önceden Kürt milliyetçiliği ile ilişkileri son derece kıttı. Orada Orta Anadolu çöllerinde, demin dediğiniz gibi, Tuz Gölü ve çevresinde sade bir yaşam sürdürmenin mücadelesini veren insanlar... Kürtlerle, Kürt milliyetçiliği ile geç tanışmaları belki de oraya atanmış, sürgün edilen Kürtlerle olmuş, o da sınırlı olarak hayatlarına yansımıştır. Ama bu son dönemlerde büyük bir ulusal uyanış geliyor ve Kürt sorununa, Kürt kültürüne çok yakın duruyorlar. ☀

BAJAR

RONÍ WAR

Ji wî bajarî hez dikim! Hûnê bibêjin, "Ma ne wî ji temenê te xwar?" Rast e, sî sal ji temenê min xwar! Jixwe hinekî jî ji vê ye hezkirina min a li hember wî bajarî! Min daye nav kuçeyên wî û wek her car dimeşim. Nizanim rêya min tê li vira diqewime yan lingên min, bêyî hemdî min, min tînin vir? Her çi be ez hatime di pêlikanan de berjor dibim û derbasî hewşa ve avahiyê dibim. Bawer bikin nizanim çima hatime ve hewşê. Na na, ne ji ber kerê şamî ye ku hemal pê bar dikişand û di pêlikan re berjor dikir min xwe avêtibû ve hewşê! Erê ji nişka ve pêrgî min hatibû û ez ji heyamek wenda ve gerandibûm roja îro! Lê na ne ji bo wê bû.

Lingên min ye ku ez anîme ve hewşa ku bi çend pêlikanan mirov berjor dibe û her çend pêlik mirov dibin qatekî, ve carê jî min ber bi pêlikên din ve dibin, bi jor dikevim. Avahiyek li ser çar qatan e. Bi kevîrên şehkirî hatiye lêkirin û neqîşandin. Ev bajar jî her derê ve xweş e. Tu ji kîjan hêlê ve lê bînerî xwe bi xweşikbûn û şêrîniyeke din nêzikî te dike. Li vira, nizanim çawa dibe, bi derbekê re wî zilamê ku di wê dikana di teniyê de mabû nok diqelandin, bi wî rûyê xwe ye ku xetîkên tede bi cih bûyî, dîrok û êşek veşartî raberî mirov dikir, li pêş çavên min xuya dibe!

Werin û ji xwe re li vê felekê binerin; Vê hewa xweş mirov ji germa xwêdan didin ez dikevim tayê! Xuyaye ez ne neheq im. Rûyê wî kalokê nokan diqelîne tevî çîroka xwe were hember çavên we kê hûnê him xwêdan bidin him jî ta bigirin. Hinek nok di mista wî de ne dirêjî min dike û dibêje, "Te qidamê me tahm nekir û tu ji cem me veqetiyayî, ma me li hember te qusûrek kir heyrana çavan?" Ji mecbûrî qidamên ku di mista wî de ne digrim û pê re gurûzî dikeve laşê min! Ji tayê seqşeqa diranên min e û ricif ketiye laşê min! Çîroka wî kêlî bi kêlî dijîm. Dîmenên wê serpehatiyê yek bi yek tîn ber çavên min! -Dîsa zilam keçikê ji qefleya filehan digre, mezin dike. Keçik dibe bedewek ku mirov fedî dike lê binere. Dikeve wexta xwe û zewacê, zilamê ku ew mezin kiriye radipe doza zewacê li wê dike, keçik zewaca bi wî re napejirîne û dibêje, "Her çi qasî te ez ji qefleya filehan girtibim jî te ez xwedî kirime, li ber destên te mezin bûme û ez bi çavê bavê xwe li te dinerim, doza tiştêkî wisa li min neke! Zilam hêrs dibe, gelekî hêrs dibe û radipe li keçika reben dixê, wê di ber hev de dikute, piştî wê lêxistinê çend rojan wê bê xwarin dihêle, lê dike û nake keçik zewaca bi wî re napejirîne. Zilam radipe bi çêplê keçikê digire wê tîne benderên gund,

li wira destên wê girê dide û kêrê diavêje bêvil û guhê keçikê jêdike! Singekî di nav histiriyên de dikute û wê qenc bi wî singî ve girêdide. Zilam ew çend zalim e ku kes ji gundiyan newêre li hember rabe, çend kesên ku bi berger nêzikî wî dibin jî, tu tiştî bi dest naxin û vedigerin diherin malên xwe! Tivînga zilamê di destê wî de ye ji tîrsa kes newêre xwe bide ser keçikê! Keçik di binê tava havînê de wisa bi wê rewşa xwe tî û birçî dimire!

Mahdê min li hev dikeve û hindik dimîne ku vereşim, ew û dîmenê xwe ji pêş çavên min wenda dibin. Wek kesên ku ji xewa xwe ya ku xewnên xerab didî şiyar bûbe li min hat. Vê avahiya ku lingê min bêhemdî ez anîmê tu nabêjî muzeya bajêr e! Piştî wê çîrokê tu wateya ku ez li muzeyê bigerim nema! Ez li çi dinerim jî ew çîrok di hişê min de ye. Ev roja min jî li min herimî. Hûnê bibêjin, "Ma tu roja te ya ku bi awayekî li te neherimî be heye gelo?" Mixabin ew ê tune be! Xwe di pêlikan de bera jêr didim û berê xwe didim parkê. Vê gavê hew ew ê wira karibe min rehet bike.

Xwezî wî zilamê ku nok diqelandin ji min re çîrokek xweş gotibûya. Qala dinyayekê kiriba ku sînor ji xweşî, şadî, û dewlemendiyên wê re tunebûya, hema bila berhemek xeyalan bûya ma ew ê çi jê xera bibûya? Bi qalkirina wî re min xwe bera hundurê guldankê bida û bila ew guldanka ku min xwe berdida hundurê wê ya qîzek berzewac ya mîrê bajarekî mezin, ezîm û giran bûya. Ji dêvla çîrokan valakirina gundan, şewitandina xwezayê û pevçûnên li hemû deverên dinyayê diqewimin, min li serpehatî û evîna wê bedewê temaşe û guhdar bikira. Min ji xwe re li wê dinyaya xweş li timtêl û bejn û bala wê binerîya.

Lê siûda min ya xerab ji bona ku bikeribim dîsa çîrokek kerbê derxist pêşberî min!

Di sikakên bajêr ye teng de dimeşim. Hilma min diçike, xuya ye wek berê nema karim bimeşim! Têm û xwe digihînim parkê; cihê tenêbûn û derbûna aciziyên min! Rojek xweş e û ve roja xweş, beriya Mêrdînê jî di govenda demguherîna xwezayê de ye. Hêdî hêdî aramiyek xwe berdide bedena min. Li beriyê dinerim, bi derbekê re toz û ecacek bi ber çavên min dikeve, ji hêla binxetê ve hilatiye û ber bi Mêrdînê ve tê! Pêşî min got qey gundiyan dîsa agir berdaye pirêzeyên xwe lê na ev toza ji çend salan û vir ve li welatê me peyde bûye! Ya qenc ew e; berî ku toza ji binxetê were xwe bigihîne ve derê ez rabim herim di hundur kevîm!

KIŞI SOĞUK, SUYU SICAK DİYADİN

VEDAT ÇETİN

Murat Suyu ve Plato

Doğubayazıt'tan yola çıkıp Ağrı dağının güney eteğinden biraz yol aldıktan sonra sol tarafımızda görkemli Tendürek dağı görüyoruz. Diyadin'e giden yola sapıyoruz. Murat nehrinin aktığı vadileriyle, lav platolarına yakın bir yer Diyadin. Topraklarını Murat nehri kuşatıyor. Kocaman gövdesiyle karşımızda duran Tendürek sönmüş, volkanik bir dağ ve Diyadin'in güney doğusuna düşüyor. Üzerindeki tandıra (tendür) benzer sıcak çukurlardan almış adını. Doğal güzelliği, sıcak ve soğuk kaynak sularıyla hayvan yetiştiricilerinin yayla olarak kullandığı geniş bir alana sahip. Murat nehrinin ilk çıkış yeri de Tendürek etekleridir.

Eski bir şehir olan Diyadin'in tarihteki adı Daudyana'dır. Bütün Serhat şehirleri gibi, eski bir Ermeni şehridir. Kürtler "Gihadin" diye isimlendirmiş. Bir iddiaya göre, 500-600 yıl önce buralarda yetişen bir ot varmış, o otu yiyen hayvanlar deliriyormuş. Bu nedenle de "Gihadin" denilmiş. Bir başka iddia da, iki oğlunu öldüren bir kadına ithafen "Dîya Din" diye anılır olmuş. Diyadin adının zamane padişahı Ziyadeddin'den alındığı da bir başka rivayettir. Oysa tarihi kaynaklarda bu adla bir padişahın olmadığı biliniyor.

Diyadin sınırları içinde küçük antik kentler, tarihi kalıntılar bulunuyor. Diyadin Kalesi, Meya köyü Harabeleri ve şehri ile Tokluca kalesi en önemlileridir. Bölge Arsaklı, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Safevi ve Osmanlı egemenliğinde kalmış.

Kaplıcaları...

Ağrı'ya 60 km uzaklıktaki Diyadin merkezi, Ağrı-Doğubayazıt yolu üzerinde olmadığından, gelişip büyüyememiş. Yaylalarıyla hayvan yetiştiriciliğine olanaklar sunmuş ama. Kentte özel işyerleri ile konutlar tek düze, toprak damlı. Resmî binalar ve okullar çok katlı ve çatılı.

Kaplıcaları ile tanınan bir şehir Diyadin. Halkın "çermik", "avagerm" dediği ve sularının sıcaklığı 60-70 derece olan kaplıcalar Köprü, Yılanlı Davut ve Tazekent adlarıyla anılmakta.

Çermik kaplıcaları şehir merkezine 7 km uzaklıkta ve Murat nehrinin doğu kıyısındadır. Kaplıca sezonu haziranda başlıyor ve ağustos sonuna kadar devam ediyor. Yakın köyler ve kasabalılar ise diğer aylarda da yararlanabiliyor tabii. Kaplıcalar, Diyadin Belediyesi'nce kiraya verilmek suretiyle işletilen işletmede lokanta, otel, pansiyon, kahvehane vb. Bulunmakta

Jeotermal kaynaklar değerlendirilemiyor

Tendürek dağı ile kaplıcalar arasında birçok noktada sıcak ve madensel su kaynakları da bulunmaktadır. İl özel idaresi, kaymakamlık ve belediyenin yürüttüğü jeotermal projesi ile sıcak kaynak suları sınırlı ölçüde Diyadin'e getirilip değerlendirilmektedir. Bazı resmî konutların ve çarşı merkezindeki birkaç işyeri ve evin ısıtılmasında değerlendiriliyor jeotermal su-

lar. Şehrin sıcak su ihtiyacı için kullanılabilir jeotermal suyun Diyadin'i çok yönlü rahatlatabilecek bir potansiyeli bulunuyor. Ama heyhat! Böylesine jeotermal imkânlarla rağmen, diğer şehirlerdeki gibi, yoğun hava kirliliği yaratan kömür kullanımından vazgeçilmiyor!

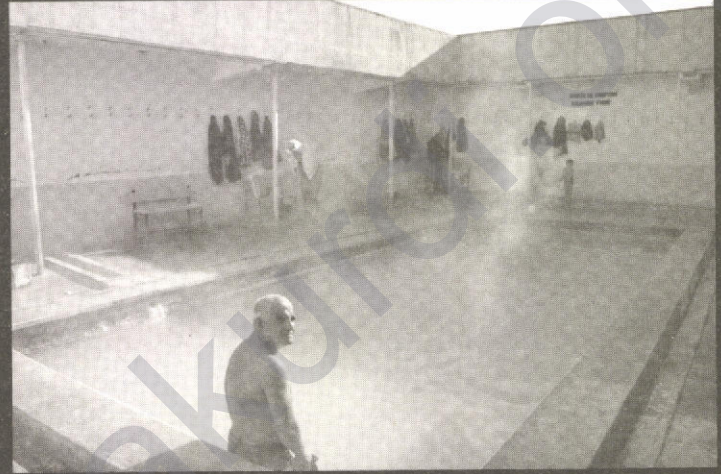
Oysa, açılmış 3 kuyu, ağzı vanayla kapalı, öylece bekletiliyor. Birçok esnafın işyerine jeotermal hattı çekme isteği karşılanmıyor. Çünkü şehir hatları yetersiz ve kireç çözücü katkı maddesi sorunu yaşanıyor. Su rezervi saniyede 150-200 litre arası değişiyor. Kuyu çapı genişledikçe rezerv de genişliyor. Ancak çıkan suyun kullanımından sonra reenjeksiyon (kuyuya geri pompalama) yapılması gerekiyor. Aksi halde, şehrin üzerine kurulu bulunduğu yerin altı sürekli boşalıyor olacakmış...

Çayı 'kırtlama' içmek!

Eğitim-Sen Temsilcisi Hanefi Doğan, Diyadin'e dair şu bilgileri veriyor: "Şehir merkezi ve köyleri Kurmanc ve Sünni'dir. Yani homojen bir yapısı var. Sosyal hayatı dışı kapalıdır... Diyadin'in 7-8 ayı kar altında geçerdi. Son iki yıldır kar yağmıyor... 10 sene önce bir Amerikan şirketinin aramalarında Mollakara köyünde altın madeni rezervi bulununca, bir Türk şirketine satmışlar. Şirket şimdi altın çıkarma çalışmalarını yürütüyor. Yakında siyanür kullanacaklar ve çevremiz kirlenecek... İlçemizde tarım ve hayvancılık gelişkindir. Tendürek etekleri hayvancılığa çok elverişlidir."

Şehirde geleneksel yaşam ve aşiretçiliğin etkisi hissedilir derecede belirgindir. Deyim yerindeyse doğuda aşiret siyasetinin en çok kızıştığı yerdir. Küçük bir yer ama aşiret sayısı kadar siyasetçisi var. Ancak aşiretler giderek etkisizleşiyor.

Kent merkezinde ilk göze çarpan yoksulluk oluyor. Şehir hayatına geleneksel tekdüzelik hâkim. Büyük demliklerde demlenen ve bardaklara açık doldurulan çaylar... Ağza alınan şekerle yani "kırtlama" içilen çaylar... Serhat yöresinden değilseniz, çay kaşığı sıkıntısı yaşayabilirsiniz! Kırtlama çay içmenin zevki başka oluyor ama yöntemini bilerseniz. Zira bir parça şekerle birkaç çay içebilmek maharet istiyor elbette. ☀

'KAPIDAKİ SES'İN SÖYLEDİKLERİ

Dr. SUNCEM KOÇER

49. Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde Hüseyin Tabak'ın yönetmenliğini, senaristliğini ve yapımcılığını yaptığı *Güzelliğin On Par'Etmez* en iyi film ve en iyi senaryo dâhil olmak üzere altı ödüle layık görüldü. Kısa filmlerinden tanıdığımız Hüseyin Tabak'ın ilk uzun metraj filmi *Güzelliğin On Par'Etmez*, Viyana'ya göç etmiş bir ailenin hikâyesinin peşine düşüyor ve on iki yaşındaki Veysel'in gözünden aşkı, aidiyeti, dilsizliği ve umudu anlatıyor. Tabak'ın *Cheese* isimli kısa filminden atmosfer kurmada ve yönetmenlikteki başarısını hatırlayan sinemaseverin iştahı da *Güzelliğin On Par'Etmez* için iyice kabarıyor.

Altın Portakal'da neyin "krizi"?

Ödülünü alırken "bu filmi Türkler ve Kürtler birlikte izlerse asıl ödül o olur" diyen Hüseyin Tabak, festivalden hemen sonra Radikal gazetesinin manşetinde sonraki günlerde de başka gazetelerin ilk sayfalarında karşımıza çıktı (bkz. Radikal, 14 Ekim 2012). "Altın Portakal'da Türk filmi krizi" başlıklarıyla alevlenen tartışmalar, *Güzelliğin On Par'Etmez* filmi'nin yapım şirketi ya da yönetmenin vatandaşlığı üzerinden filmin hangi ulusa ait olduğunu bulmaya çalışırken ulus-devlet sineması ile ilgili daha büyük soruları da gündeme getirdi.

Oysaki tartışmaları tersine çevirmek ve başka bir resim görmek mümkün. *Güzelliğin On Par'Etmez*'i illa ki kategorize edeceksek, Kürt sinemasının janr kaideleri de yol gösterici olabilir. Zira başka minvalerde Kürtlerin yaptığı sinemayı konuşurken temel aldığımız kriterler, *Güzelliğin On Par'Etmez*'de belirgin olarak karşımıza çıkıyor. Filmin konusu, dili, ekibi bir yana, örneğin Maraşlı bir Kürt olan Hüseyin Tabak'ın hem Türkiye hem Almanya vatandaşı olması ve filmin bir Avusturya festivalinde ses getirmesi, Kürt sinemasının kategorik olarak ulus aşırı platformlarda yeşermiş olduğunu hatırlatmıyor mu? Türkiye basınında *Güzelliğin On Par'Etmez*'in yer alma biçimi tam da Kürt sinemasını çerçeveleyen sosyo-politik dinamiklerle örülü değil mi?

"Türk filmi krizi" tartışmaları kulaklarda uğuldayadursun, devleti olan uluslar sinemalarını tanımlamakta kendi kıskaçlarını her daim yeniden üretirken, devleti olmayan bir ulusun sineması olarak Kürt sineması, kaidelerini oluşturmada belki de daha özgür ve özgün bir şekilde uzunca bir yol aldı. Kürtler bu uzunca yolu en çok da belgesel türünde aldı. Zira bu janrı yeşerten ve olumluyan tarihsel, siyasi ve sosyal bağlam, belgesel türünü Kürt sinemasında birincil üretim modu olarak tanımladı ve belgesele

özel anlam ve roller atfetti. Fransız tarih kuramcısı Pierre Nora, resmî ideolojilerin kurduğu büyük harfli Tarih anlatılarının gölgesinde, belleğin kristalleştiği anları nitellemek için *lieux de memoire*¹ (bellek mahalleri) kavramını önerir. Nora'ya göre, toplumların hafızaları bellek mahallerinde kendilerini Tarih'e rağmen saklar ve hem şimdide hem gelecekte tebellür ettirir. Buradan bakınca, özellikle "gerçeği" anlatmak için büyük harfle Tarih yazacak devlet kurumları olmayan ve içinde yaşadıkları ulus-devletler tarafından da kültürel asimilasyona maruz kalan, örneğin Kürtler gibi uluslara belgesel kameranın vaat ettiklerini daha net görüyoruz.

Kürtler için belgesel sinema gerçeği yeniden kurmada dönüştürücü imkânlar sağlıyor. Ancak bu kapasite belgesel modunun ve temsil mekanizmalarının sınırlayıcı kısıkaçlarından muaf değil. Kültür kuramcısı Stuart Hall, temsiliyet üzerinden örgütlenen direnişler hakkında şunları yazar: Egemen olana karşı direnişçi temsil pratikleri, geçmişten gelecek dilimize sirayet eden iktidar hiyerarşilerini dönüştürmeden önce onları teyit etmeye mecburdur.² Zira kimlikler, öznellikler ve siyasi mücadeleler bu iktidar hiyerarşilerinin ürünü, dolayısıyla tutsağıdır. Buradan bakınca, Kürt belgeselciliği de kendi tanım kümesini, Kürtlerin gerçekliğini yadsıyan ve toplumsal tahayyüllerden silmeye çalışan temsil mekanizmaları üzerinden kurmaktadır. Kürt belgeselleri ağırlıklı olarak Tarih'e şerh düşme ve alternatif *tarih* kurma şiarına yaslanıyorsa, kamerayı mütemadiyen geçmişe çeviriyorsa ve biçim olarak yaratıcılığı genelde ikinci planda bırakıyorsa, bunun nedenlerini bahsi edilen iktidar hiyerarşilerinde aramak gerekir.

Gerçeğin temsil biçimlerine bir müdahale

Kürt belgeselciliğine belirgin cümlelerle müdahalede bulunan bir film ise yakın zamanda yine Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde karşımıza çıktı. Halil Fırat Yazar ve Metin Çelik'in yönetmenliğini yaptığı elli

1 Nora, Pierre "Between Memory and History: Les Lieux de Memiore" Representations 26, Spring 1989

2 Bkz. Hall, Stuart 1996 Ethnicity: Identity and Difference. Becoming National: A Reader New York: Oxford University Press, Inc.

dokuz dakikalık *Dengê Derî / Kapıdaki Ses* belgeseli KCK operasyonlarının yarattığı ve merkez medyada yer bulamayan hikâyeleri konu ediniyor. *Dengê Derî*'de kamera 'şimdi ve burada'nın yakıcı deneyimlerinden birine, KCK operasyonlarına dönüyor. Türkiye siyasal kültürüne dair, özellikle Kürtleri ama aslında herkesi ilgilendiren bir konuyu "bugün"

“dün” olmadan belgeleyen film, bunu video tekniğinin sunduğu imkânlardan da yararlanarak yaratıcı bir biçimde yapıyor.

Yönetmenler *Dengê Derî*'yi şu sözlerle anlatıyor: “Devletin ilk yumruğunu, sabaha karşı çalan Kürt evlerinin kapısı yer her zaman. Bu kapı sesini bilmeyen Kürt yoktur neredeyse. Son üç yıldır KCK adı ile milletvekilleri, belediye başkanları, öğrenci, gazeteci, sendikacıların da aralarında bulunduğu altı bini aşkın insan tutuklandı. *Dengê Derî* bu tutuklamaların medyada yer almayan hikâyelerini anlatmaktadır.” Yazar ve Çelik, KCK operasyonları ile ilgili bir belgesel çekme fikrini anlatırken belgeselci olarak kendilerini de ‘şimdi ve burada’nın aktif birer parçası olarak tanımlıyor: “KCK operasyonları günlük yaşanan bir şey haline geldi... Biz de bu tutuklamalara maruz kalabiliriz her an...”¹ Filmin kapıya vurulan polis yumruklarıyla başlaması, tıpkı yönetmenler gibi, tutuklamaya maruz kalmamış izleyiciyi, tutuklanma ihtimalinin verili alındığı bir halet-i ruhiyeye, yani şimdinin gerçekliğine davet ediyor. Tutuklu ailelerinin, yargılanan Diyarbakır Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş’ın, Dicle Haber Ajansı ve Özgür Gündem gazetesi çalışanlarının ya da avukat Reyhan Yalçındağ Baydemir’in anlatıları ‘şimdi ve burada’nın deneyiminde izleyiciye eşlik ediyor.

Dengê Derî KCK operasyonlarının medyada yer

1 İMC TV’de 6 Ekim 2012’de yayınlanan Öteki Sinema programı için yapılan röportaj.

almayan hikâyelerini ne kadar anlatıyorsa bu davanın medyada yer alma biçimlerini de en az o kadar teşhir ediyor. Yönetmenler bu biçimleri “*Tutuklamalar ana akım medyaya sanki hava durumu veriliyormuş gibi yansıdı... Medya bu konuda tek sesli bir koro gibi aynı görüntüleri aynı cümlelerle verdi*”² sözleriyle anlatıyorlar. Belgeselin, medyanın perçinlediği yabancılik duygusuna müdahalesini ise video tekniği mümkün kılıyor. Parçalı kadraj ve buzlanmış ekran, izleyicinin televizyon ekranlarından süzülerek ona ulaşan görüntünün gerçeklikle ilişkisini en azından sorgulamasına vesile oluyor. Kadrajın sol üst köşesindeki sayılar ise *Dengê Derî*’nin asıl cümlesini söylüyor: Sayıları her an artan ve binleri bulan tutuklular, birer sayıdan ibaret değil. Otuz yıla kadar varan cezalarla tutuklu yargılanan siyasetçi, gazeteci ve avukatların sesi, yine kadrajın sol üst köşesinde gördüğümüz kadar saniye içinde, anadilinde savunma yapmak istedikleri için kısılmaktadır.

Elli dokuz dakikalık uzun bir yüzleşme belgeseli *Dengê Derî*. Antalya Altın Portakal Film Festivali ödül töreni sonrasında “*festivalde Türk filmi krizi*” başlıklı tartışmalar damga vurduğunda, Kürt filmleri ve özelde Kürt belgeselciliği hem işledikleri konular hem de bu konulara yaklaşım biçimleri açısından seyirciyi başka minvalerde yaşayamayacakları deneyimlere davet etmeye devam ediyor... ✨

2 İMC TV’de 6 Ekim 2012’de yayınlanan Öteki Sinema programı için yapılan röportaj.

SİZİN HİÇ SIRLARINIZI PAYLAŞACAK SURLARINIZ OLDU MU?

ŞEYHMUS DİKEN

'Sizin (batılıların) fantezi saydıkları, bizim (doğuluların) gerçeğimizdir.'

Gabriel Garcia MARQUEZ

Diyarbakır öncelikle bir tarih şehridir. Tarihin şafağında ortaya çıkmış ve bugünlere dek kendini sürdürerek, yaşatarak gelebilmiş bir şehirdir. Diyarbakır'la birlikte yola çıkmış ve kendisiyle yaşdaş olarak kabul edebileceğimiz doğusundaki Babil, Ninova

ile batısındaki Efes, Fasilis, Truva gibi şehirler bugün tarih sahnesinden silinmişler. Esameleri bile okunmuyor ama Diyarbakır dimdik ayakta. İşte budur bu anlamda Diyarbakır'ı önemli ve her hal ve şart altında ilgi odağı kılan.

İlçesi Ergani yakınlarındaki Bajargeran tepesinde, "kot ê ber çem"de ya da çok bilinen adıyla Çayönü'de, Hilar'da on bin yıl öncesinin ilk toplu yerleşim yerinin ve yine ilk yabancı buğday ve yabancı hayvan çeşitlerinin ehlileştirilip evcilleştirilmesi şehrin hinterlandının da önemini ortaya koyar. Yine Lice yakınlarındaki Bırkleyn mağaralarındaki Asurlara ait Kral 1. Tıglatpiliser ve Salmanazar'a ait figürler ve steller. Ayrıca Lice yakınlarındaki tarihi Dakyanus şehri, Eğil ve Bismil'deki kazılarda ortaya çıkan önemli arkeolojik buluntular, şehrin çevresinin de ne denli tarihsel mirasla dolu olduğunun canlı tanıklarındır.

Diyarbakır şehir merkezi de öyle. Tarihten bugünlere süzülerek gelen 5.5 kilometre uzunluğundaki surların tarihinin neredeyse 5000 yıllık olduğunu ve bugün hâlâ dimdik ayakta duran dünyadaki tek örnek olduğunu bilmem söylemeye, anlatmaya gerek var mı?

Hemen yanıbaşından geçen Dicle nehrinin kutsal kitaplarda adı geçen dört nehirden (Dicle, Fırat, Aras ve Kura) biri olduğu ve bu nehrin âdeta Diyarbakır'la anılmaya kadir olduğunu mutlaka ve mutlaka vurgulamak gerekir.

Ve kente anlam katan eski Diyarbekir evleri, camiler, medreseler, kiliseler, su yolları, surlardaki burçlar, kitabeler ve de henüz envanteri bile çıkarılmamış daha nice bir dolu tarihsel kültürel miras örnekleri...

Kültür, sanat ve tarih şehri

Diyarbakır elbette ki bir kültür şehridir de. Bunun en önemli göstergesi yüz yıl öncesine kadarki zengin etnik ve entelektüel harcıdır. Kürt, Türk, Ermeni, Süryani, Keldani, Rum, Yahudi'nin hep beraber yaşadığı tarihin kavşak noktasında odaklanmış bir şehir. Belki de Osmanlı'nın son dönemlerinde nüfusuna göre en çok edebiyat insanı yetiştiren şehir unvanını bu zengin mozaikte de bağlamak gerek.

Kültüre ve kültürel gelişmeye katkıda önemli bir işlevi olduğuna inanılan gazetelerin de neredeyse 130 yıl önce hemen hemen İstanbul'la aynı tarihlerde Diyarbakır'da hayatıyet bulduğu bir başka önemli konudur. 1860 yılında İstanbul'da çıkarılan Tercuman-ı Ahval'den dokuz yıl sonra 1869'da Anadolu'da çıkan ilk gazete olarak Diyarbakır'da "Diyarbekir" gazetesi çıkmıştır.

Türkiye'nin edebi ve kültürel gelişmesine Diyarbakırlı şair, yazar, edebiyat, kültür ve sanat insanlarının katkısı da çok önemlidir. Kütüphaneciliğin babası olarak kabul edilen Ali Emiri Efendi, İshak Sükuti, Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmed Arif ile günümüzün yaşayan bir dolu fikir ve sanat insanları bunlara örnektir.

Diyarbakır'da kültür ve sanat belki zaman zaman ülkenin genelindeki siyasi keşmekeşe kurban gitmiş,

kesintiye uğramış olsa da; her defasında kökleri çok derinlerde olan yeni sürgünler olarak yeniden canlanı sıçrayışlar yapmış ve varlık bulmuştur.

Hiç kimsenin kuşkusu olmasın. Diyarbakır kendisi için ve onu seven dostları için yerelden evrensel kültüre evet diyor. Demeyi de sürdürecektir. Çünkü Diyarbakır bir tarih ve kültür şehridir.

Kılıcın kabzasından sızan kan!

Eğer bir şehir üzerinde diğer bütün etkenlerden öte, siyaseten bunca duruluyorsa, siyasetin etkili, etkisiz bütün aksesuarları, aktörleri kullanılarak şehir zorba muktedirlerce ele geçirilmek isteniyorsa; şehrin doğal mecrası üzerinden kendine uygun akışlar yaratması, kendi muhalefetini kendi içinde üretmesinden daha doğal bir durum olamaz.

Hele hele adı geçen şehir, sıradan bir şehir olmayıp âdeta iktidar olmanın üzerinde muhasebesinin yapıldığı, bölge üzerinde etki gücü ve belirleyiciliği hayli yüksek bir şehirse bu daha anlaşılır oluyor.

Diyarbakır'ın adının "kurtulmuş" anlamına gelen "Omid-Amid" olduğu binlerce yıl evvelinden bu yana bu hep böyle olmuştur. Tarihe adını ve yaptıklarını bırakmak isteyenler, şehri âdeta isimleriyle anmak istemişlerdir.

Bu, Milat öncesi 40'lı yıllarda Birinci Dikran Krallığı'nı kurup şehre "Dikranagerd-Tigranagerd" adını koyan kral döneminde de, Bekir Bin Vail adına izafeten "Diyarbekir" adı konulan dönemde de böyle olmuştur.

1920'li yıllarla birlikte Cumhuriyet, "Türklüğü" ve "bakır tenli" insanların diyarı mana ve ehemmiyetini pekiştirmek için olsa gerek "Diyarbakır"ı uygun bulurken, Kürtler ise Med atalarına izafeten "Amed" ismini yakışır bulmuş.

Asur Kralı Adad Nirari'den kalma kılıcın kabzasına nakşedilmiş Amid isminden bu yana isimler değişmiş, ama kılıcın kabzasından damlayan kan kesilmemiş. Toprağı sulamış durmuş. Kanla sulanan toprağın hak talepkârlığı her daim gündemde olmuş. "Ey Diyarbakır etrafını surlarla çevirdiğin taşlarından kan sızıyor, bu ne haldir?" diye soranlara; "kızılçık şerbeti içtim, ondandır" diyerek erdemini söyleyen taşların ve surların şehridir koca ve kadim Amida...

Bütün bir Cumhuriyetin seksen küsur senesinin çoğunu sıkıyönetimler, tek partiler, olağanüstü haller gibi baskıcı zulümkârlıklar altında yaşayan Diyarbakır ve hinterlandı, hesaplaşmanın da yüzleşmenin de âdeta arenası olmuş. Bu sebeple Cumhuriyetin erk sahibi bütün egemenleri sürekli Diyarbakır üzerinden etkili kelimelerini söyleyegelmişler. Ve hep Diyarbakır'ı özellikle istediklerini beyan etmişler. Ama Diyarbakır; "Harcı, acıyla, kanla, zulümle, kinle" ve elbette dirençle karılmış şehir, hep direnmiş.

Egemenlere karşı direncin nirengi noktası, mi-henk taşı olmuş. Zaptetmek isteyenlere “nanik yap-mış”, sürprizlerini paylaşmış bir şehir.

Bu sebeple Diyarbakır'ı anlamak sahiden zordur. Diyarbakır'ın ruhuna nüfuz etmek gerek.

Daha dün son bir cümle ile “sizce Diyarbakır na-sıl anlatılır?” diye soranlara: “*Diyarbakır anlatılmaz ve yazılmaz! Ne anlatılır ve yazılırsa bir eksik kalır. Ancak yaşanır*” demem bundandı.

Diyarbakır “Alternatif Muhalif Metropol” bir şe-hirdir. Başkalarının izinden yürüten değil, kendi izleğini yaratan bir şehirdir. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bilcümle Kürdün siyasal ve demok-ratik kâbesidir. Diyarbakır üzerinden böyle bir de-mokراسi kalesi var olduğunu dünya âleme duyurma-ya/anlatmaya çalışan demokratların da yüz ağırdır Diyarbakır.

İnsanın kendini anlatmasının en iyi yollarından biri, kentini anlatmasıdır. Hele bu kent kendi kimli-ğiyle özdeşleşmiş bir kentse, yani Diyarbakır'se bu daha manidardır. Neden bir kent, neden Diyarbakır diye sorulursa, yanıtı da çok açıktır. İnsanın genle-rinde olmayan bir kenti yaşaması da, yazması da na mümkünüdür de ondan...

Şairin; “Âleme geldi ki / bir taşı terk etme dil / taşı da nakşı da / mahveder eyyam-ı zaman” deme-sine denk düşer gibi; bu şehri kadimin binlerce yıllık surlarının her düşen taşı, insan bedeninden dökülen, ya da kırılan bir diş kabilinden. Biri çıkıp neden bir taş bu denli önemli diyebilir. Önemli, çünkü tarihe tanıklık edecek türden görevleri var o taşların.

Dünyada ilklerden kabul edilecek beş önemli de-ğeri var Diyarbakır'ın: Beş yüz yıldır dört sütun üze-rinde duran minaresi, beş bin yıldır asırlara meydan okuyan 5.5 kilometrelik surları, dünyada o boyutta örneği olmayan kemeriyle ünlü Malabadî Köprüsü, sur içinde örümcek ağı benzeri dünyanın ilk kanali-zasyon sistemi ve bezemeleriyle kılıflı minare olarak bilinen Safa (Parlı) cami. Üstüne üstlük surlar içinde yaşayan ve ete kemiğe bürülü tek şehir Diyarbakır.

Bütün bu nedenlerle boşuna dillendirmemişler. “*Pir a Batman ê, Dîvar a Binyan ê, Deyr ê Axtirman ê, Beden ê Amed ê; xerab nabe heta axir zeman ê.*”

Memleketimiz Diyarbakır, vatanımız dünya!

Bu şehirde yaşayan ve yaşamayı da kendine sa-nat edinenler biliyorlardı ki; kentli olmak ve kentin olmazsa olmazlarını bilmek ne kadar da önemliydi! Ne miydi onlar? Dört M diye belirlemek gerekir belki de. Mimari, mutfak, musiki bir de mezar. Kendimize ve kentimize has mimari yapılarımız yoksa mutfağımız göçebelikten öteye gidememişse, musikimiz tek telliyse ve de mezarlığımızda bizden önceki birkaç nesil yatmıyorsa oradaki hayata kent hayatı demek ne kadar mümkün?

Diyarbakır şükür ki o türden değil. Binler yıldır iktidarların surlarının dışında kalan insanlar kendi surlarını örmüşler şehre. Ve kendi hayatlarını romanlaştırmış, kendi hayatlarının oyuncuları olmuşlar. Yetmemiş, iktidarların surlarında açtıkları her gedige de talip olmuşlar. Memleketimiz Diyarbakır, vatanımız dünya demişler. O da yetmemiş. Ya Diyarbakır'deyiz ya da dışında demişler.

Âdeta saklı bir kentte yaşadıklarını bilmişler. Uzunca ve binler yıl saklı kentlerinin gizini taşlara nakşedip kendilerine saklamışlar. “Taşlardır bekâ, taşlardır ebediyet./Taştan başka ne bırakır geriye mede-niyet” derken, açılmaya ve kabuklarını kırmaya karar vermişler. Gelin tanış olalım demedeler şimdilerde...

Çünkü biliyorlar ki; kendisine derdini söyleyenle-re sor beni demede bu şehri kadim. Asıl derd-u de-runundan darbeliler anlar halinden onun. Aydınlık bir şehirde karanlıkta kalmamanın, kör kuyularda merdivensizliğin kıymetini ancak bu şehir ve bu şe-hirliler bilir.

Şehir çağırıyor sizleri...

Bu kez şehri çepeçevre kuşatan surlarıyla.

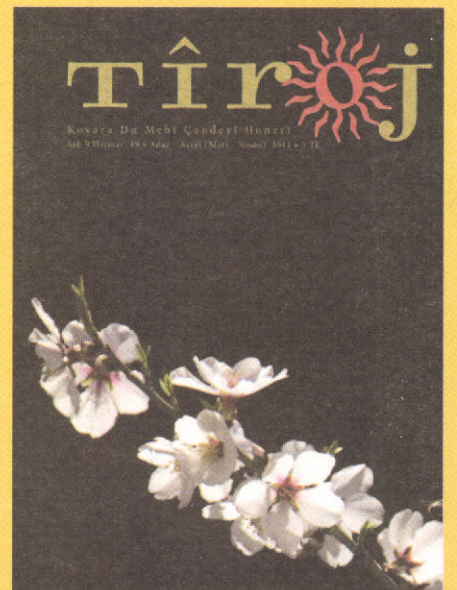
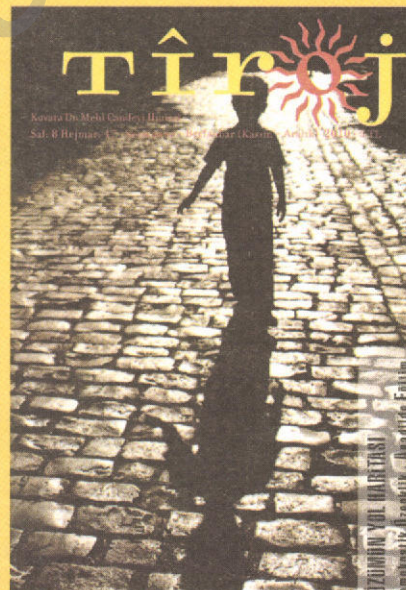
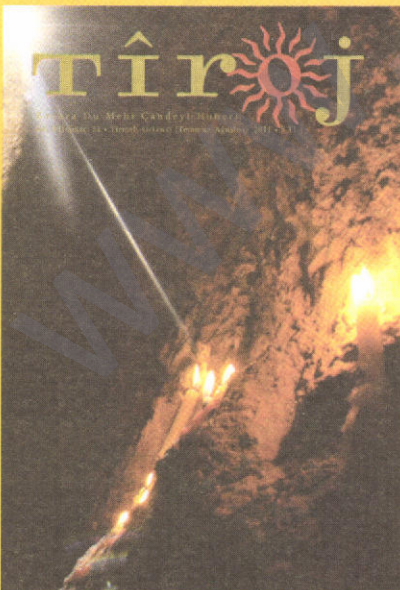
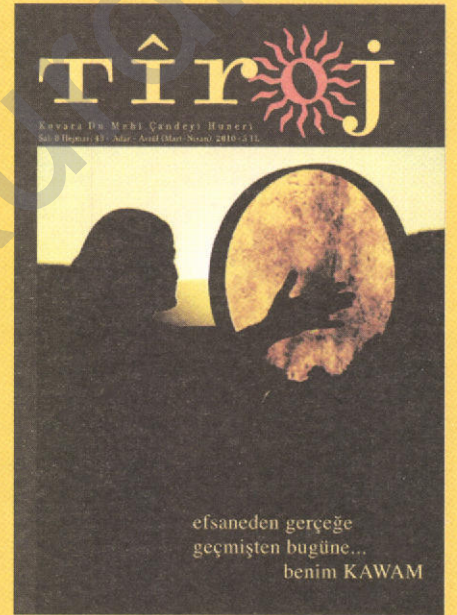
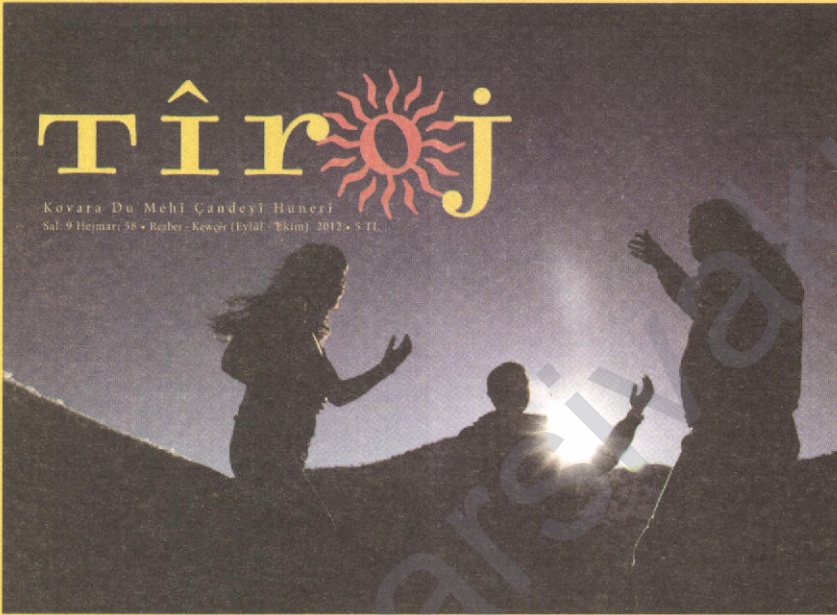
Diyarbakırlılar surlara “Beden” der. “Evli beden kuş pini/Oldum kızlar düşküni/Baş açık, yalın ayak/Yola düştüm kış günü” şarkısının sözleri boşuna edil-memiş.

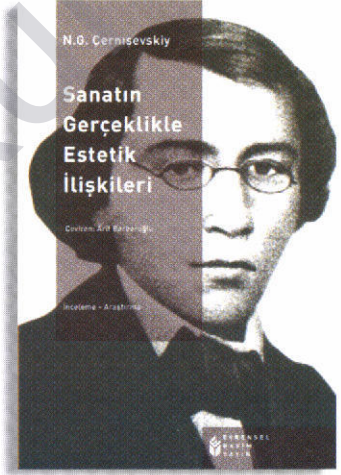
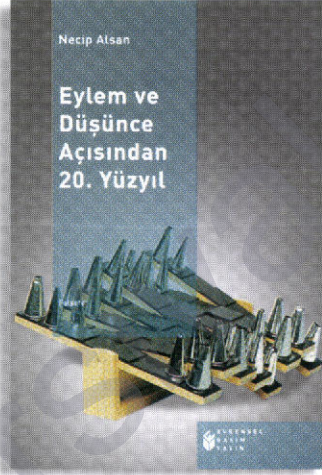
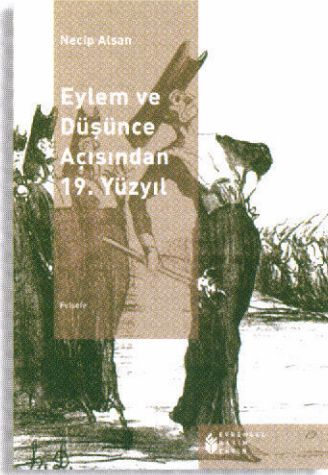
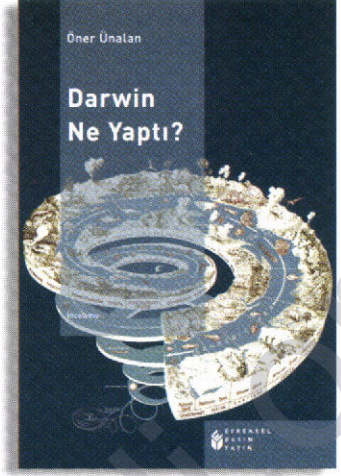
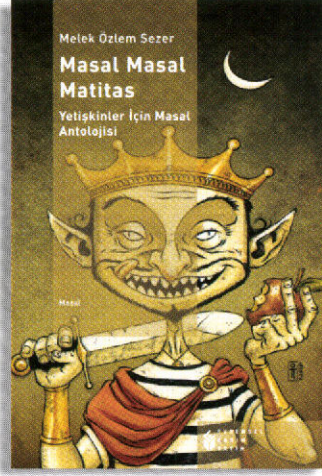
İşte o binler yıllık surlar isteniyor ki 2013'te nam yapsın ve “Diyarbakır Surları Yılı” olsun...

Emin olun bu şehir var ettiği insanların değer-lerine ve hikâyelerine hiç ihanet etmedi, etmeyecek de. İnsanları mı? Onlar hakkında karar vermeyi de, bir geçmişlerine, serencamlarına bakın, bir de tanış-tıktan sonrasına...

Diyarbakır Bedenlerine, bedeninizi yaslamaya ve ondan güç almaya hazır mısınız? Hadi bakalım... ✨

Fotoğraf sanatçısı FERHAT ARSLAN...
"Kürkçüler F Tipi Kapalı Cezaevi
A3 Koğuşu/Adana" adresinde tutsak...
Yüzlerce Kürt siyasetçisiyle birlikte,
Açlık grevinde...
SELAM OLSUN...

17 - 25 Kasım 2012 tarihinde 500'ü aşkın kitapla
31. ULUSLARARASI İSTANBUL KİTAP FUARI'ndayız
Salon 3 Stant 311/A

EVRENSEL BASIM YAYIN
www.evrenselbasim.com

KARİKA **Tîr**oj

hincesu@hotmail.com

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514